

DCIDOB 92. Perú.

Introducció



El Perú dels mil colors, de les mil cares i olors diferents; el Perú divers, de la selva, de la serra, de la costa; el Perú aimara, quítxua, crioll i mestís, africà, i asiàtic, amazònic..., de gran diversitat de llengües i cultures; els perús que conviuen dins la mateixa frontera; el país privilegiat en riqueses naturals, en l'enorme biodiversitat –patrimoni de tots els peruans, però també del conjunt de la humanitat–, aquest Perú de les mil potencialitats, no acaba de trobar la tranquil·litat. Com subratlla el periodista Ramiro Escobar en el seu article sobre la Comisión de la Verdad y la Reconciliación (CVR), els dos últims anys, al Perú “s’han continuat presentant diversos episodis de violència, menors que durant les dues dècades estudiades per la CVR, però que demostren que les 69.280 víctimes que aquesta comissió va reportar revelaven una fissura que aquest país, tan bell però alhora tan dolgut, no aconsegueix tancar”.

El moment de canvi i noves esperances que va suposar l’inici d’un nou període polític, amb l’elecció el 2001 d’Alejandro Toledo com a president del país i el tancament d’un capítol fosc en la història recent del Perú –marcat per la corrupció i l’autoritarisme encarnat pel fugit Fujimori–, ha quedat enrere. De les expectatives inicials s’ha passat progressivament a un cert desencís en el si de la societat peruana. El canvi no té ni ha tingut un camí fàcil, i més si tenim en compte que l’herència rebuda ha estat força descoratjadora. El Perú d’avui, malgrat certes millores en l’economia –però que no s’han traslladat encara a la vida quotidiana– i en les polítiques d’anticorrupció i descentralització, manté les desigualtats seculars i una pobresa que abasta més de la meitat de la població, la qual arriba a ser extrema per a gairebé el 25% d’aquesta, amb marcades diferències tant geogràfiques com entre el món urbà i rural; la població peruana veu com la prosperitat que s’apunta no es tradueix de moment en un major benestar, com malgrat l’Informe de la CVR el racisme, l’exclusió i la desigualtat continuen presents i com alguns polítics són incapaços de reconèixer els seus errors passats.

Conèixer el rerefons de la realitat peruana és l’objectiu principal d’aquest *Dcidob*. Per això s’analitza la política, l’economia i la societat del país, com també la seva política exterior, regional i internacional, amb els seus encerts i les seves mancances; tot plegat per entendre el camí iniciat i les possibles vies de sortida cap a un desenvolupament més sostenible, tant pel conjunt dels ciutadans del Perú com per l’entorn natural privilegiat en què habiten. En aquest sentit, després d’aprofundir en la rica biodiversitat del país, l’interès d’aquest monogràfic se centra també en altres qüestions fonamentals: d’una banda, en la tasca, les conclusions i els resultats de l’esmentada Comisión de la Verdad y la Reconciliación, l’èxit del treball de la qual és molt important per la present i futura convivència al país; de l’altra, en el recorregut cultural que ens ofereix Rafael Drinot a través dels avatars d’un grup de teatre on se’ns mostra que malgrat els cops de la Història, la cultura del país es manté i es renova, resorgeix de les dificultats per reivindicar i reflectir els sofriments, però també les esperances. I finalment, en la qüestió indígena: qui s’autodenomina, actualment, indi al Perú? Quins tipus d’organitzacions índies existeixen? Quines són les seves demandes? Qüestions a les quals intentem donar resposta.

Tanquem el monogràfic oferint una visió de la diàspora, l’emigració peruana, un fenomen que s’ha anat aguditzant durant els últims anys. Precisament, un dels principals destins d’aquesta emigració, a més dels països del seu entorn, és Espanya i molt concretament Catalunya.

En definitiva, com diu un dels informes del PNUD, “als inicis del segle XXI, el Perú continua essent una promesa de millors oportunitats per viure”. El repte que s’obre davant de milions de peruanes i peruans és començar a fer d’aquesta promesa una realitat.

DCIDOB 92. Perú.

**De Fujimori a Toledo. Balanç polític de la situació del país.
Federico Velarde Valdívía**

DE FUJIMORI A TOLEDO

BALANÇ POLÍTIC DE LA SITUACIÓ DEL PAÍS

Federico Velarde Valdívía¹ Analista polític

Per apropar-nos a la situació del Perú, necessitem situar-nos a l'any 2001, moment de l'elecció d'Alejandro Toledo com a president del país. Abans, l'any 2000, s'havien dut a terme les eleccions generals en les quals, a més de diversos candidats, va participar el president Alberto Fujimori, que es va presentar per tercera vegada per ser president del Perú. Després de 10 anys d'un règim que es va caracteritzar per l'ús totalment autoritari i corrupte del poder públic, la seva postulació era obertament anticonstitucional.

És difícil ubicar el Govern de Fujimori en les categories clàssiques de la política llatinoamericana, ja que formalment no apareixia com a una dictadura, perquè malgrat que havia tancat el Congrés en el qual no tenia majoria, va convocar posteriorment una assemblea constituent i va sotmetre a referèndum l'aprovació de la nova Carta Magna. Objectivament s'ha de reconèixer que la nova constitució va modernitzar el país i, fins i tot, va obrir formalment espais democràtics. No obstant això, per a importants sectors del país era evident que la democràcia era una formalitat sense contingut i es feia un ús absolutament autoritari per part del president Fujimori i el seu grup de poder. Aquest grup estava format per la cúpula militar i, especialment, per l'obscur personatge Vladimiro Montesinos, ex capità de l'Exèrcit donat de baixa diversos anys enrere i l'únic càrrec formal del qual era el "d'assessor" del servei d'intel·ligència, però a la pràctica era la persona que dirigia el país: controlava l'alta cúpula militar, els recursos públics secrets i l'aparell estatal, a més dels mitjans de comunicació, especialment els canals de televisió i una xarxa de diaris sensacionalistes de titulars escandalosos coneguts com a *prensa chicha*, com també elements infiltrats en tot allò que tingués alguna importància en l'activitat pública.

Aquesta circumstància va provocar una curiosa situació política en la qual es va destruir la poca solidesa institucional del país, molt debilitada ja pel desastre que va significar el règim d'Alan García (1985-1989) i per la presència d'un fenomen terrorista afrontat d'una manera pèssima per part de l'Estat. El debilitament existent va dur a justificar, per part d'amplis sectors de la ciutadania, aquesta destrucció i l'acceptació d'un Govern altament autoritari, que també va comptar amb una alta complicitat entre els sectors empresarials i el món financer internacional.

Aquesta situació va començar a canviar quan Fujimori i el seu entorn van creure necessari romandre en el poder més enllà del mandat constitucional (dos períodes de cinc anys), fet per al qual van iniciar una sèrie d'arbitrarietats i abusos que van desembocar en un ampli rebuig al Govern, tant en l'àmbit nacional com en l'internacional.

Primera volta qüestionada, segona volta boicotejada ▶ Era evident que, malgrat tots els mals usos, abusos i corrupció promoguts pel Govern, era molt difícil que Fujimori pogués ser reelegit. No obstant això, la situació política que vivia el país no va permetre l'aparició d'una convergència que dugués a una candidatura opositora única, i es va produir una gran dispersió electoral.

L'aparell governamental, utilitzant la *prensa chicha*, va realitzar una campanya de destrucció contra el candidat opositor amb major opció segons totes les enquestes, i va fer el mateix contra el segon candidat millor considerat. Però gràcies a la mobilització generada en contra de la reelecció i la presència de múltiples missions d'observació, tant nacionals com internacionals, Fujimori no va aconseguir el seu objectiu d'obtenir més del 50% dels vots en la primera volta. El dia de les eleccions, Alejandro Toledo, que havia estat el tercer candidat de les enquestes, es va convertir en el seu competidor per la presidència en la segona volta.

Per a aquesta segona volta, era evident que es requerien canvis importants en els mecanismes electorals que donessin un mínim de garanties al procés democràtic. Però la no acceptació per part de Fujimori de dur a terme aquestes reformes va determinar dos fets



de summa importància: en primer lloc, que el segon candidat, Alejandro Toledo, es negués a participar i, en segon lloc, que la missió d'observació de l'Organització d'Estats Americans (OEA) i les principals entitats que acompanyaven aquesta observació es retiessin en no trobar cap garantia per al compliment de la seva missió. Així, la segona volta es va a dur a terme amb un candidat únic i sense cap participació externa, a més d'un ampli rebuig de la ciutadania.

Un president per consens reemplaça un mandat il·legítim ▶

D'aquesta manera, el 28 de juliol de 2000 el president Alberto Fujimori va assumir el seu tercer mandat amb molts dubtes sobre la seva legitimitat. Però, a més, havia entrat en l'escena política un candidat que personificava l'antifujimorisme: Alejandro Toledo.

Dos mesos després d'haver iniciat el mandat es va produir un fet que va dur al final del règim: es va descobrir i fer públic un vídeo en què apareixia un diputat electe que rebia diners de l'assessor presidencial, Vladimiro Montesinos, per tal que actués com a agent del fujimorisme. Davant d'aquest fet, el reelegit Fujimori va anunciar que escurçaria el seu mandat a només un any i que convocaria noves eleccions. Però setmanes després va abandonar el país i des del Japó va renunciar a la presidència.

Davant d'aquest caòtic context i amb la participació activa de la missió enviada per l'OEA, les forces polítiques peruanes van arribar a un acord i van designar com a president de la República el president del Congrés, Valentín Paniagua, el qual va assumir la presidència amb dos compromisos bàsics: d'una banda, propiciar unes eleccions netes i democràtiques i, de l'altra, atacar la corrupció que regnava en les altes esferes, a més de, lògicament, dirigir el país.

Triomf ajustat de Toledo ▶ El 2001 es van convocar noves eleccions i, encara que es van presentar diversos candidats, Alejandro Toledo, símbol de l'antifujimorisme, era el candidat amb una opció més clara. No obstant això, es va haver de celebrar una segona volta, perquè en la primera, malgrat que Toledo havia guanyat, aquest no va obtenir més del 50% dels vots necessaris. En segon lloc hi havia Alan García, l'ex president que havia tornat al país després d'un llarg exili.

Aquestes noves eleccions van presentar dues característiques centrals. En primer lloc, Toledo no va aconseguir una victòria aclaparadora, fou escollit en la segona volta i amb tan sols el 5% de diferència respecte al segon candidat millor situat; i, en segon lloc, a les eleccions al Parlament es va produir una gran dispersió política, ja que foren nou els grups polítics que hi van obtenir representació. Perú Posible, el grup d'Alejandro Toledo, no va obtenir majoria i només va aconseguir 45 parlamentaris de 120.

Així, l'elecció d'Alejandro Toledo fou el resultat d'una conjuntura política favorable i del fet d'haver-se convertit en el líder de l'antifujimorisme, amb un encert innegable en la lectura del moment polític i amb un alt grau de valentia personal.



▶ Palau de Govern a la Plaça d'Armes de Lima, on onejen ahora les banderes de la República del Perú i de l'Imperi del Tahuantinsuyo

Qui és Alejandro Toledo ▶ Coneixem els seus orígens familiars i professionals. És fill d'un matrimoni de nivell econòmic molt baix, i amb innegables arrels racials indígenes. Té 12 germans i va néixer en un petit poble dels Andes; va cursar els estudis de secundària amb molt d'esforç a la ciutat pesquera de Chimbote, on a més va haver de treballar com a venedor de diaris i com a netejabotes. Va aconseguir una beca d'estudis als Estats Units, fruit del seu esforç i dedicació, per estudiar a la Stanford University. Quan va acabar els estudis es va quedar als Estats Units i va treballar en l'àmbit acadèmic nord-americà; va arribar a exercir de *visitant professor* a la Harvard University. Posteriorment, va treballar en organismes internacionals i va desenvolupar tasques de consultor en diversos països. Quan va tornar al Perú, fou catedràtic de la important i prestigiosa Escuela de Administración de Negocios para Graduados (ESAN) de Lima. Així doncs, era un professional d'èxit com a professor i consultor en la seva especialitat.

En el camp polític no tenia més antecedents i va ser conegut el 1995 quan va organitzar un moviment polític i va participar en les eleccions presidencials en què va obtenir un resultat poc significatiu.

En el procés de l'any 2000, Toledo va començar a aparèixer en l'escena política, acompanyat d'amics personals, tecnòcrates i paisans. No obstant això, la seva organització política no fou molt coneguda fins al mes de març d'aquell any, després que l'aparell fujimorista destrossés els altres dos candidats que l'antecedien en les enquestes: l'ex alcalde de Lima, Alberto Andrade, d'origen social cristià, i Luis Castañeda Lossio, actual alcalde de Lima, que va tenir un important càrrec en la primera etapa del Govern de Fujimori com a president del Seguro Social. L'aparell fujimorista, mitjançant tots els recursos amb què comptava i els ardits del seu règim corrupte, va aconseguir destrossar-los políticament. Així va sorgir el fins aleshores poc significatiu candidat Toledo. A partir d'aquell moment, la candidatura de Toledo va esdevenir l'espai en el qual es van integrar tot tipus d'opositors de l'ampli camp de l'antifujimorisme.

Un equip per guanyar i un altre per governar ▶ En aquest conglomerat hi havia des d'ex ministres de Fujimori fins a elements de l'extrema esquerra, incloent líders provincials coneguts en la seva lluita antifujimorista. Ningú no coneix del cert com es va procedir a la designació dels candidats parlamentaris de Perú Posible, el partit de Toledo, però s'ha sabut que es van premiar les relacions personals i les aportacions econòmiques per a la campanya electoral.

La campanya de Toledo es va basar en afirmacions molt generals, com la promesa de creació de llocs de treball en un país amb una desocupació i un sector de l'economia informal enormes; oferia, a cada lloc del país que visitava, satisfer les aspiracions de la majoria dels seus pobladors.

Crec que el gran encert de Toledo fou reclutar com a ministres majoritàriament professionals, amb amplis coneixements en el seu camp i amb una imatge pública de seriositat i solvència, que van conformar el que es va anomenar un gabinet de totes les sangs, citant una obra literària del gran escriptor peruà José María Arguedas, que assenyalava que el Perú era un país integrat per persones de totes les sangs, al·ludint al seu innegable origen multiètnic i pluriracial.

Inici favorable i ràpid deteriorament ▶ Així, el nou president Toledo comptava amb un gran suport popular i amb un gabinet de gran pluralitat ideològica i tècnica. En un primer moment era clar que qui dirigia el país era el president i el seu entorn, i que el seu partit era un simple acompanyant més que un factor de poder.

Però un cop iniciat el camí del nou Govern, el president Toledo va començar, ràpidament, a perdre suports; per la seva carència d'un plantejament de Govern central, per la direcció de personal mancat de coherència i sense un grup polític consolidat, i per un buit pel que fa a plantejaments de futur.

Amb una visió política summament contradictòria, el president va mantenir una conducta més de candidat que de president en exercici.

En aquestes circumstàncies, es van convocar per al mes de novembre –quatre mesos després d'iniciat el Govern– les eleccions regionals i municipals.

El procés de regionalització era una demanda molt sentida per la població, ja que difícilment es podia trobar un país llatino-

americà més centralitzat que el Perú. Aquest centralisme fou brutalment reforçat per la tecnocràcia i l'autoritarisme de Fujimori. Sens dubte, la regionalització fou un procés iniciat apressadament i sense les necessàries i suficients definicions prèvies, però era una resposta política clarament indispensable que s'havia d'encarar amb la major brevetat, encara que s'hagués de perfeccionar a poc a poc.

Daltabaix electoral i caiguda permanent a les enquestes ▶ A causa de la situació política de desordre, producte del règim fujimorista i la inexistència d'una força política orgànica governamental, el resultat de les eleccions fou un seriós daltabaix per al Govern de Toledo i els candidats lligats al seu Govern.

De les 25 regions en què es divideix el país, els representants del partit governamental només van obtenir el triomf en una (Callao), i un aliat del Govern en una altra (Cusco). En les altres 23 regions van guanyar opcions diferents a les governamentals: 12 foren per a l'Alianza Popular Revolucionaria Americana (APRA) i la resta per a independents de diferents orígens i militàncies.

A les eleccions municipals, celebrades simultàniament, es van obtenir uns resultats similars. Segons el nostre parer, tot això fou una expressió fidel de la dispersió de les organitzacions polítiques del país.

El suport actual al president Toledo, mesurat en les múltiples enquestes, fluctua entre el 7% i el 10%, situació difícil d'explicar per a un Govern que ha tingut un exercici, especialment en l'aspecte econòmic, que no ha estat solament bo sinó que en termes llatinoamericans ha estat realment satisfactori. Hem tingut tres anys de creixement, entre el 4% i el 5% d'increment del Producte Interior Brut, una estabilitat cambiària realment extraordinària, un increment de les exportacions espectacular –s'ha passat de 4.000 milions de dòlars a gairebé 12.000–, i una presència creixent d'inversions en el camp dels serveis públics i en les activitats d'exploració dels recursos naturals. I tot sembla indicar que aquesta situació es mantindrà almenys fins al 2006. Tots sabem que aquests indicadors econòmics no signifiquen una millora efectiva del nivell de vida de la població, però també sabem que sense aquests resultats econòmics el país no és viable i que constitueixen una condició necessària per a qualsevol avançament significatiu.

Els encerts i èxits del Govern ▶ En el camp polític democràtic hi ha hagut una millora significativa. S'ha aconseguit un Acord Nacional amb la participació de les forces polítiques amb representació en el Congrés, a més de les organitzacions de la societat civil més representatives: Església, organitzacions empresarials, Central Nacional de Trabajadores i fronts populars, la Mesa de Lucha contra la Pobreza –entitat en la qual participen representants de la societat civil de tot el país–, que per consens ha definit una agenda política de desenvolupament comuna a llarg termini, amb vistes a l'any 2021.

La política anticorrupció ha estat clara, especialment respecte de la repressió d'aquells que van cometre actes de corrupció. Això ha significat la presó efectiva per a tota la cúpula militar i policíaca –situació totalment atípica a Llatinoamèrica– que actualment es troben en procés judicial per pagar les seves culpes. D'altra banda, s'han recuperat uns 300 milions de dòlars que es trobaven en comptes bancaris propis o de testaferrós o familiars.

En el cas de les forces armades i policíaqües, s'ha iniciat un procés de reforma institucional i de rebaixa dels seus pressupostos, com també del nombre dels seus membres. Aquesta acció ha patit uns entrebancs importants, producte de l'abandonament del Govern dels ministres i equips que la van iniciar, però ja s'ha complert l'objectiu de reduir ostensiblement el rol polític i social que jugaven en el *fujimorato*.

Pel que fa al tema dels drets humans, fortament violats en la lluita antiterrorista, aquest es va afrontar mitjançant la formació d'una comissió formada pel Govern de Valentín Paniagua i mantinguda per Toledo. Aquesta comissió ha mostrat realment tant la gravetat dels abusos de les forces terroristes, com les violacions i abusos en què van incórrer els encarregats de combatre-les; i malgrat que encara s'ha de realitzar una tasca important en aquest camp, cal assenyalar que s'ha complert una etapa inicial fonamental.

En els sectors de l'educació i la salut, s'ha aconseguit un progrés important, encara que no s'ha avançat tant com s'esperava, un fet que s'explica, en part, pel canvi dels responsables, reemplaçats per elements que no tenien ni l'esperit ni la saviesa ni la voluntat dels iniciadors. No obstant això, són innegables els avenços, i últimament han tornat a ocupar càrrecs directius persones de capacitat innegable.

En l'àmbit de la descentralització, evidentment el major encert del Govern fou començar-la. S'ha avançat significativament en la creació de les bases per a un canvi de transcendència, que farà que en el futur el Perú sigui més descentralitzat i democràtic; i encara que aquest procés s'hagués pogut dur a terme d'una manera millor de la que realment s'ha fet, és innegable que qualsevol canvi profund requereix temps i que hi ha hagut una millora.

En el camp internacional és, sens dubte, on l'avenç ha estat més significatiu. El Perú ha tornat a ocupar un lloc en la comunitat internacional, i el president Toledo i els seus excel·lents ministres d'Afers Estrangers han complert un paper rellevant.

Toledo és més acceptat fora que dins del país ▶ Però en el camp de l'acceptació nacional és on l'èxit del Govern apareix força menys clar, bàsicament per tres factors:

a) El paper dels mitjans de comunicació i l'ús per part del Govern d'aquesta problemàtica. És evident que tots els mitjans de comunicació assenyalen sistemàticament les errades del Govern, que sens dubte són moltes, però no li reconeixen cap èxit.

b) La manera personal del president de dur a terme les seves polítiques, que ha estat summament defectuosa: en les seves presentacions públiques –en les quals sembla un candidat que busca vots i aprovació–, promet tot allò que creu que li donarà un suport popular, però que evidentment no pot satisfer. Tot això, a més de la manca de canals polítics que permetin el diàleg oportú, ha generat una situació de protestes, bloqueigs de carreteres, vagues de ciutats, etc. arreu del país. Així, el grau de credibilitat de la paraula del president és molt baix. A més cal afegir la manca de lideratge del president en el control del seu aparell polític, com també la seva nombrosa família, que ha estat motiu de molts escàndols públics.

c) La relació del president amb el seu partit –si es pot anomenar així a Perú Posible– es troba molt deteriorada. Els militants i molts dirigents tenen una demanda pública sistemàtica que consisteix en exigir més participació en el seu Govern, però no en propostes o polítiques, sinó en llocs públics per a ells o els seus familiars; la debilitat del president per afrontar aquest fenomen és evident. Això ha dut, per posar un exemple, que dels 45 parlamentaris electes a les llistes del partit del Govern, avui només n'hi hagin 34 o 35, a causa de la renúncia de molts d'ells perquè no han trobat suport per a les seves aspiracions. Sense tenir en compte les crítiques contínues de parlamentaris del partit de Govern contra ministres del seu propi bàndol que, tanmateix, no són militants sinó professionals tècnics que compleixen amb una tasca nacional per encàrrec i designació presidencial.

Hi ha altres elements que podríem tractar, però la necessària concreció ens ha dut a presentar solament aquells que entenem que són més rellevants.

Com a colofó final, hem d'afirmar que sembla clar que aquest Govern complirà el seu termini legal (el 28 de juliol del 2006), però molt difícilment algú que hi estigui lligat políticament podrà continuar en el poder. Creiem que, vist amb benevolència, aquest Govern, que havia d'haver estat de transició i de progrés en la necessària construcció democràtica, acabarà sent un Govern mediocre, que no ha tingut la precaució elemental de definir un programa de Govern concret i realista, i que no ha generat majors expectatives d'allò que la realitat ha permès. A aquest fet afegim la manca d'experiència política del president Toledo i el desastrós comportament del mal anomenat partit Perú Posible. I això ens duu a la trista situació actual. ■

Nota

1. Membre del Consell Directiu de TRANSPARENCIA; Gerent de la Direcció d'Assumptes Socials i Comunitaris de PROINVERSIÓN

DCIDOB 92. Perú.

L'evolució recent de l'economia peruana. Una economia sana, encara que fràgil.

César Yáñez Gallardo

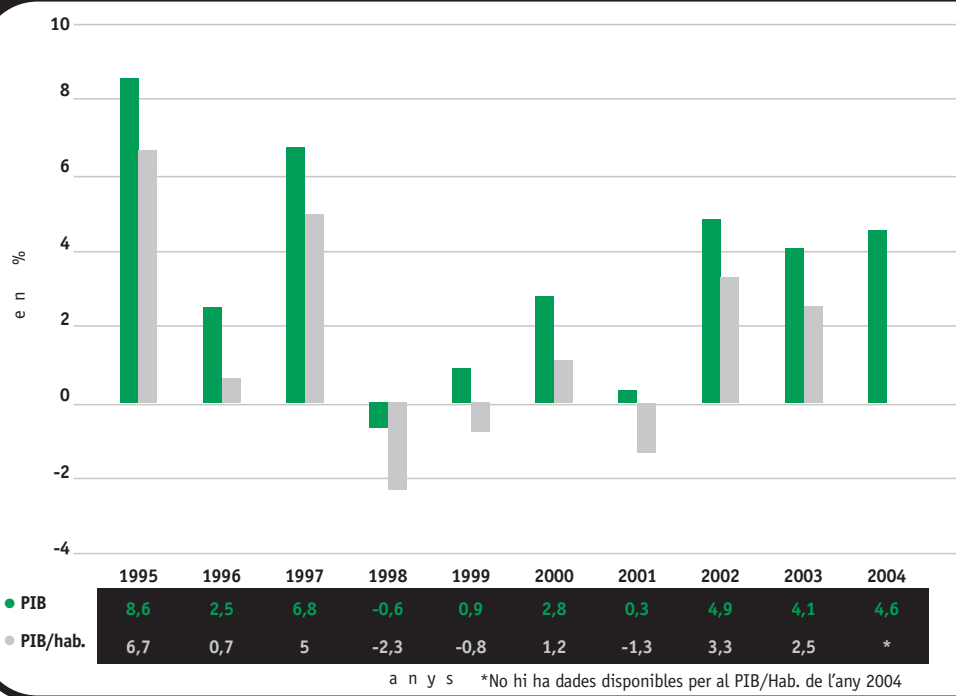
L'EVOLUCIÓ RECENT DE L'ECONOMIA PERUANA

UNA ECONOMIA SANA, ENCARA QUE FRÀGIL

César Yáñez Gallardo Universitat de Barcelona

La trajectòria de l'economia ► Durant l'última dècada, l'economia ha seguit una trajectòria marcada per fortes variacions en la seva evolució (vegeu gràfic 1). A mitjan dècada dels noranta, el Producte Interior Brut (PIB) es va estendre a un ritme elevat, i va assolir un creixement del 8,6% el 1995, encara que no sostingut els anys següents. La crisi financera internacional, coneguda com a "crisi asiàtica", va afectar d'una manera important el Perú a partir de 1998, any en què, com la majoria de les economies llatinoamericanes, el creixement va esdevenir contracció econòmica, i va marcar un creixement negatiu de l'ordre del -0,6%. La manca de dinamisme dels mercats mundials, marcada per una menor demanda internacional, caiguda dels preus de les matèries primeres i, sobretot, la retirada dels capitals internacionals va redundar en una marcada debilitat de les inversions externes i va dificultar la recuperació econòmica del Perú els anys del canvi de segle. Solament a partir del 2002 van tornar a produir-se unes taxes de creixement relativament altes, una mica més del 4%, sense arribar a recuperar els alts nivells de creixement anteriors a la crisi asiàtica.

Gràfic 1. Creixement anual del PIB i PIB per habitant al Perú 1995-2004



► CEPAL, *Estudio Económico de América Latina y el Caribe 2003-2004* i *Balance Preliminar de las economías de América Latina y el Caribe 2004*

En termes generals, el PIB per habitant reflecteix una expansió menor que el PIB, conseqüència d'un fet que ha suposat un llast per a l'evolució econòmica i social dels països llatinoamericans durant el segle XX i el que duem del segle XXI. El ritme d'expansió de la població ha superat sistemàticament el del creixement econòmic, i ha provocat que els períodes de prosperitat no oferissin oportunitats per a una veritable millora de les condicions de vida d'una part important de les persones. La incorporació constant de creixents contingents demogràfics al mercat de treball, ha impedit que la creació de llocs de treball fos suficientment dinàmica per cobrir les necessitats dels joves que arribaven a l'edat per treballar. Aquest fet se suma a l'envelliment de la població per efecte de la prolongació de l'expectativa de vida, amb efectes sobre una taxa d'activitat massa baixa per a les necessitats de desenvolupament de l'economia peruana.



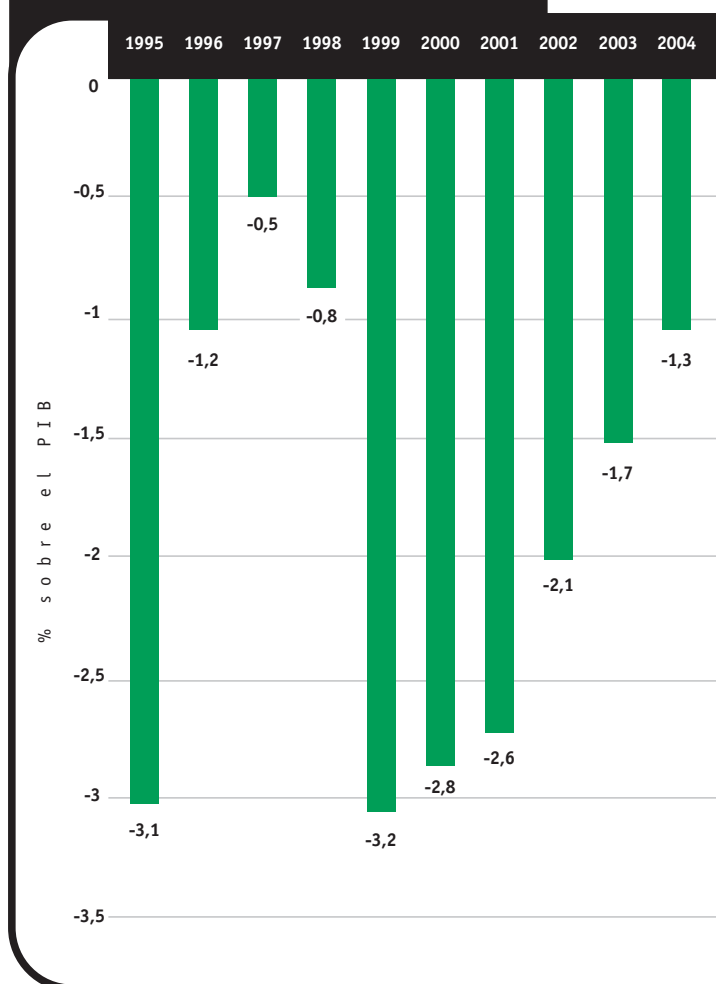
En tot cas, s'hauria d'assenyalar com a hipòtesi que és possible que al Perú s'estiguin començant a generar condicions més favorables per al desenvolupament econòmic en relació amb el que ha estat la trajectòria passada. Encara que les taxes recents de creixement de l'economia (des del 2002 fins ara) no reflecteixen unes xifres tan altes com les de mitjan dècada passada, tenen el mèrit de ser molt més estables, i segons la CEPAL es projecta un creixement del PIB del 4,0% per a l'any 2005 en un entorn d'estabilitat macroeconòmica que no existia anteriorment. D'altra banda, la contenció de la natalitat i de la fecunditat permet afirmar als autors del *Panorama Social de América Latina 2004* (CEPAL) que el Perú es troba en plena transició demogràfica, fet que permet pensar que en el futur el creixement de l'economia es traslladarà a una expansió del PIB per habitant en una forma molt més eficient que en el passat.

Creixement amb estabilitat macroeconòmica ▶ Gran part de l'esforç de la política econòmica implementada pel Govern del president Toledo, ha estat dirigida a recuperar l'estabilitat macroeconòmica del Perú. Això ha significat posar l'accent en la solució dels problemes estructurals de llarg termini de l'economia peruana, i ha sacrificat, en conseqüència, alguns factors socials de curt termini que poden incidir negativament en l'estabilitat política del país.

Així, per exemple, s'ha fet un gran esforç per reduir el dèficit fiscal, amb un èxit relatiu (vegeu el gràfic 2). Per a això s'ha implementat una reforma fiscal orientada a augmentar els ingressos públics: amb l'objectiu d'aconseguir que el dèficit del Sector Públic no Financer (SPNF) es redueixi del 2,3% del 2002 al 1,8% el 2004, mitjançant un increment dels ingressos tributaris, s'ha augmentat l'impost general a les vendes (IGV) en un punt percentual i que l'ha dut fins al 19%; s'ha posat en pràctica la recaptació anticipada de l'impost de la renda i s'ha elevat el tipus màxim de l'impost a la renda de les persones físiques i jurídiques del 27% al 30%, al mateix temps que des de l'1 de març de 2004 s'està aplicant el nou impost del 0,1% a les transaccions financeres. D'altra banda, s'ha reduït l'impost extraordinari de solidaritat, que es descompta per nòmina. Aquestes reformes s'han vist afavorides pel creixement econòmic dels darrers anys, fet amb el qual efectivament han augmentat els ingressos tributaris. D'altra banda, la despesa pública s'ha contingut, i s'ha mantingut gairebé estabilitzada la despesa corrent i s'ha limitat severament la despesa capital, amb efectes negatius sobre la inversió pública.

Per cobrir el dèficit públic, el Govern peruà ha apel·lat a l'emissió de bons sobirans al mercat internacional aprofitant els baixos nivells que observa el risc país, al mateix temps que s'apel·lava a emissions internes i als recursos disponibles per organismes multilaterals de crèdit amb què el president Toledo ha firmat un acord d'estabilització.

Gràfic 2. Evolució del dèficit fiscal 1995-2004

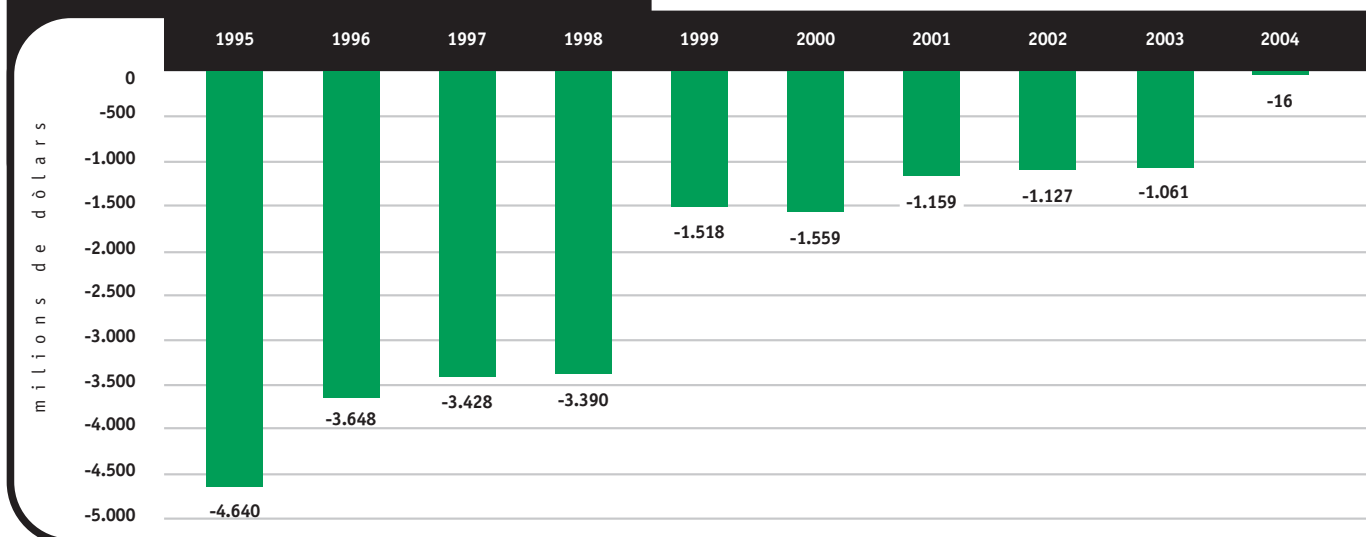


▶ CEPAL, *Estudio Económico de América Latina y el Caribe 2003-2004*
i *Balance Preliminar de las economías de América Latina y el Caribe 2004*

Així mateix, s'ha realitzat un important esforç per contenir el dèficit de la balança de compte corrent (vegeu el gràfic 3), la qual ha arribat a prop dels 1.000 milions de dòlars, quan a mitjan del segle anterior superava els 4.500 milions de dòlars. El factor més dinàmic del sector extern ha estat l'impuls de les exportacions (vegeu el gràfic 4). En aquestes ha jugat un paper important el renovat impuls de les exportacions peruanes; destaquen les vendes de productes miners i hidrocarburs tant com les anomenades exportacions no tradicionals, de les quals destaquen les exportacions de productes agropecuaris i de pesca, els tèxtils i els productes químics. L'evolució favorable dels preus internacionals de les matèries primeres ha compensat l'increment dels costos de les importacions de petroli, de manera que els termes d'intercanvi han evolucionat favorablement durant els últims tres anys. El bon comportament de les exportacions ha permès sostenir el ritme de les importacions, que s'han concentrat principalment en combustibles fòssils, acompanyants de béns intermedis i de capital per al sector manufacturer. En aquest temps, el deute extern s'ha utilitzat correctament, i ha comptat amb un acord marc amb l'FMI, fet que es va traduir en un descens des del 49,1% del PIB el 2003 al 45,4% el 2004. Encara que el flux de la inversió internacional no s'ha recuperat als nivells de la dècada dels noranta, el Perú ha pogut fer front sense greus dificultats al seu dèficit exterior.

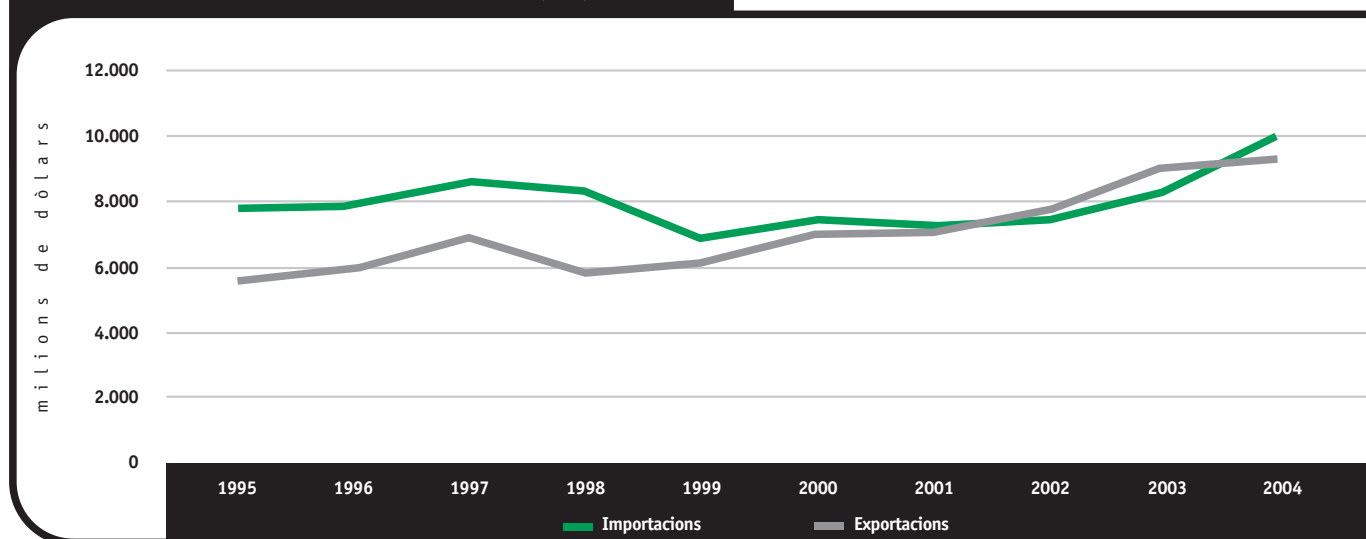
L'EVOLUCIÓ RECENT DE L'ECONOMIA PERUANA

Gràfic 3. Evolució de la balança de compte corrent 1995-2004



► CEPAL, *Estudio Económico de América Latina y el Caribe 2003-2004* i *Balance Preliminar de las economías de América Latina y el Caribe 2004*

Gràfic 4. Evolució de les exportacions i importacions (FOB) 1995-2004



► CEPAL, *Estudio Económico de América Latina y el Caribe 2003-2004* i *Balance Preliminar de las economías de América Latina y el Caribe 2004*

En l'estabilitat macroeconòmica ha jugat un paper especial la lluita contra la inflació (vegeu el gràfic 5). Per a això, el Govern els darrers anys ha formulat una meta d'inflació del 2,5% amb una tolerància de l'1% cap amunt o cap a baix. Les eines utilitzades per mantenir la inflació dins de la categoria pressupostada són les taxes actives i passives que s'apliquen a les operacions monetàries del banc central amb la banca comercial, amb el propòsit operacional explícit que la taxa interbancària s'ubiqui en el punt mig entre ambdues taxes. Fins a l'any 2003, aquesta política va tenir els efectes esperats i no es van fer ajustos al valor central de la banda de preus. No obstant això, el 2004 ha estat un any més inflacionista, per efecte de l'augment dels preus internacionals dels carburants i altres productes dels quals el Perú té una alta dependència, com és el cas del blat. Encara que la inflació del 2004 va arribar prop del 2,0%, el fet que la inflació subjacent es mantingués per sota del 3%, fa esperar que el 2005 els preus tornin a baixar.

Una economia sana, encara que fràgil ▶ El sanejament dels indicadors macroeconòmics del Perú s'ha realitzat sota el signe d'una política econòmica responsable amb els objectius de llarg termini, com hem dit abans. No obstant això, encara hi ha pendents tasques importants que tenen relació amb l'estructura productiva del país, la seva eficiència econòmica i la capacitat per transformar el cycle de prosperitat en un benestar més gran per a les persones.

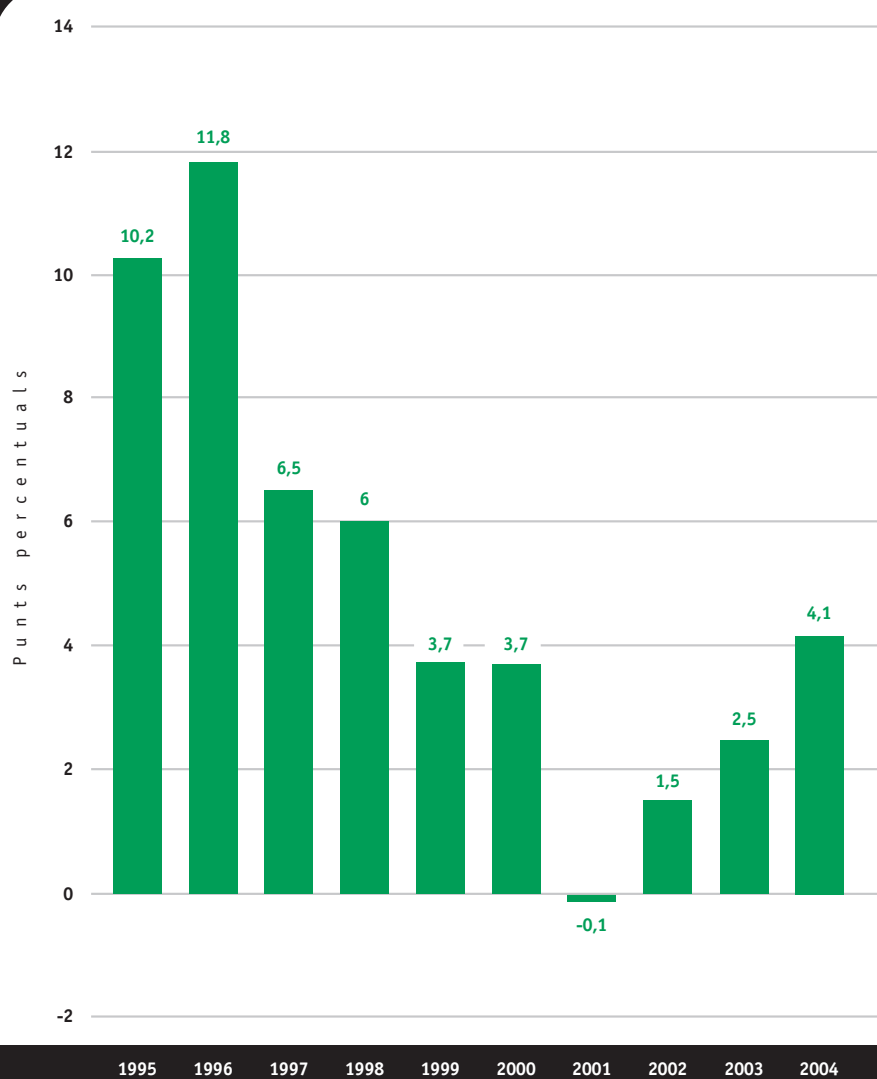
El Perú depèn avui de les seves exportacions i aquestes d'uns pocs sectors primaris que han gaudit d'una conjuntura molt favorable de preus els darrers anys. És preocupant observar que el creixement econòmic no ha anat seguit d'un increment de la inversió, la qual s'ha estabilitzat al voltant del 18% del PIB, quan en la dècada dels noranta del segle anterior era propera al 25%. L'estalvi intern ha passat del 18% al 16% i l'estalvi internacional del 6% a l'1%. Podrà el Perú suportar una contracció econòmica internacional? En aquest punt es plantegen els primers dubtes que haurà de resoldre el Govern.

Com a contrapartida a la importància del sector exterior, la situació econòmica del Perú denota una destacada fragilitat en el seu mercat local. El consum intern ha crescut per sota de l'increment del PIB: l'última dada disponible, la de l'any 2003, reflecteix que el PIB es va estendre al 4,1%, mentre que el consum ho va fer solament al 3,4%. Amb aquestes últimes dades, la taxa d'atur obert en la població en edat de treballar a la capital (Lima) s'ha mantingut relativament alta, un 9,4% (2003) i els salaris reals van augmentar aquell any l'1,6%, amb l'agreujant que les estimacions de la CEPAL per al 2004 fan menció d'una disminució de l'1,1%.

Als anteriors signes de fragilitat econòmica i social, la situació política del Perú afegeix un punt més d'incertesa. La popularitat del Govern del president Toledo ha disminuït constantment i han aparegut signes de rebel·lia tant entre antics membres nacionalistes de les forces armades com en sectors socials que no estan en condicions de continuar postergant les seves demandes.

Si mirem cap al futur, una part de l'èxit econòmic peruà es juga en l'ús responsable de les polítiques econòmiques, però una altra part important es juga en el terreny de la governabilitat i la fortalesa institucional, que no pot resistir les pressions polítiques i socials en absència d'un gran consens nacional. ■

Gràfic 5. Evolució dels preus (IPC) 1995-2004



▶ CEPAL, *Estudio Económico de América Latina y el Caribe 2003-2004 i Balance Preliminar de las economías de América Latina y el Caribe 2004*

DCIDOB 92. Perú.

Personatges polítics i socials rellevants.
Ramiro Escobar La Cruz

PERSONATGES POLÍTICS I SOCIALS RELLEVANTS

Ramiro Escobar La Cruz Periodista peruà

LUIS CASTAÑEDA LOSSIO ▶

L'actual alcalde de Lima té quelcom d'inusual entre els polítics peruans: una acceptació majoritària que avui es situa prop del 80%. D'una manera silenciosa, Castañeda ha anat portant a terme obres importants a la ciutat: restauracions urbanes, renovació de parcs, etc., que han merescut el reconeixement dels veïns. Com a molts alcaldes llatinoamericans, Castañeda pensa en el Palau de Govern com a la seva propera estació. Encara no ha confirmat la seva candidatura per al 2006, però tampoc no l'ha negada, i això és un senyal. Pertany a Unidad Nacional (UN), el grup de Lourdes Flores Nano, així que, si vol ser el candidat d'aquest grup, primer haurà de competir en unes eleccions primàries amb ella. De tota manera, Castañeda té la seva pròpia agrupació: Solidaridad Nacional, que no compta amb un registre electoral. Si vol participar des d'aquest partit, haurà de sumar-se a un front, i això li pot portar complicacions. El seu horitzó pròxim és la centredreta, on s'hi atapeeixen UN, Renovación i, en certa manera, Acción Popular (AP). Haurà de resoldre un altre tema: no és el mateix ser un bon administrador que un estadista. Les seves opinions sobre afers tan importants com la política internacional, l'economia o la globalització no són tan sòlides com el seu talent administratiu. En aquest sentit, només amb els assessors no en té prou.

JUAN LUIS CIPRIANI ▶

Arquebisbe de Lima i únic cardenal del Perú, Cipriani és una persona inevitable i també controvertida. Si parlem d'una manera rigorosa, tot i que se'l sol presentar com a tal, no és el "cap de l'Església peruana", ja que la seva condició d'arquebisbe, d'acord amb el dret eclesiàstic, a penes li dóna autoritat a l'arxidiòcesi de Lima (que és la seu eclesiàstica principal del Perú, però no l'única). El seu títol cardenalici, no obstant això, li ofereix més presència pública i importància política. Com que al Perú l'Església Catòlica Romana té encara molta influència, Cipriani és molt consultat pels mitjans de comunicació, i les seves opinions solen desencadenar polèmica. La seva condició de membre de l'Opus Dei el fa militar en el bàndol més ultraconservador dels catòlics; no escatima crítiques als programes de planificació familiar, als homosexuals, al divorci, etc. I no opina només sobre això. Recentment va dir que l'escenari polític "era un abocador"; amb això coincidia amb la major part de l'opinió pública, que, tanmateix, no oblida altres sentències seves, com aquella que definia la Coordinadora Nacional de Derechos Humanos (el principal organisme d'aquest tipus al Perú) com a una "cojudes". El cardenal és una persona relativament jove i, per tant, té sostre per a molts anys com a autoritat eclesiàstica i és possible que les seves controvèrsies no s'acabin.

CARLOS FERRERO COSTA ▶

Ferrero, primer ministre peruà, és un personatge de llarga trajectòria política. A la seva tasca de periodista (premsa i televisió), advocat i catedràtic universitari, s'ha d'afegir la seva militància a la Democràcia Cristiana (DC), un partit avui minoritari, i la seva participació com a congressista a les hostes de Cambio 90-Nueva Mayoría, una de les agrupacions que va formar Alberto Fujimori. Fins que no va arribar gairebé el final polític de Fujimori, Ferrero no es va distanciar del règim i, aleshores, només es va limitar a criticar lleument Vladimiro Montesinos. A les eleccions de 2000 va aparèixer com a candidat a la presidència al costat d'Alejandro Toledo, i el 2001, a les noves eleccions fou elegit parlamentari per Perú Posible (PP), el grup de Toledo. Ha estat president del Congrés dues vegades (2001-2002), i des de començament de 2003 és primer ministre. La majoria de grups polítics li reconeixen experiència, capacitat de diàleg i sentit del consens. No obstant això, ha tingut exabruptes i, en ocasions, no ha sabut com justificar els errors del Govern de Toledo. En la recent crisi de 2005, a causa de la rebel·lió armada d'Antauro Humala –un ex major de l'Exèrcit peruà que va prendre la comissaria i el municipi d'Andahuaylas, una ciutat sud-andina–, va emetre opinions desassenyades, com aquella de titllar de comunista Humala, quan de fet pertany a un grup neofeixista. Ferrero és un polític astut, raó per la qual, i tenint en compte l'imminent extinció del PP, és probable que emigri cap a un altre grup i acabi de candidat al Parlament el 2006.

LOURDES FLORES NANO ▶

La líder d'Unidad Nacional (UN), un conglomerat de centredreta, ha anunciat ja fa un temps que el 2006 serà l'última vegada que es presenti a la presidència. A les eleccions de l'any 2001 no li va anar tan malament, ja que va quedar tercera, després d'Alan García. El seu problema és que, malgrat els anys i la imatge de decència que té davant la població, no ha aconseguit desempolsar-se de la imatge conservadora i elitista que l'acompanya. El seu grup d'origen, el Partido Popular Cristiano (PPC), és vist encara com a un partit de les classes mitjanes-altes (molt minoritàries al Perú), amb escàs arrelament popular, malgrat que compta amb algunes bases als barris marginals. A aquest fet, cal afegir-hi la presència en el si del seu partit d'uns personatges com Rafael Rey, un membre de l'Opus Dei que és congressista, i José Barba, un ex militant de l'APRA també de l'Opus. Ambdós constitueixen el rostre més dretà de l'agrupació, tenen opinions càustiques sobre els drets humans i altres assumptes. Flores ni els controla ni els crida a l'ordre, com si sabés que una part de la seva agrupació té aquest pensament. No obstant això, Flores és una presència constant als mitjans de comunicació i la seva opinió sempre es considera important.

ALBERTO FUJIMORI ▶

Malgrat la corrupció generalitzada i la destrucció institucional que van campejar durant el seu Govern, Fujimori continua tenint –increïblement– una gran massa de simpatitzants al Perú. Tots els dissabtes parla des del Japó als seus seguidors, gràcies a l'espai que li ha atorgat Radio Miraflores, una emissora de Lima. Allà pontifica sobre la situació política del país, crítica Toledo i ven algunes idees que, fins ara, desperten adhesions en alguns sectors de la població: la necessitat d'ordre, la fermesa contra el terrorisme, treballar als pobles més oblidats. El seu lema actual i el dels seus seguidors és "Sí Cumple", que al·ludeix a la seva presumpta capacitat de complir les seves promeses i no defraudar el poble, encara que aquest hagi de pagar el preu de la corrupció, les amenaces a la premsa, el control de les institucions, etc. Això sembla importar poc als peruans més pobres, ja que la seva situació d'oblidats els fa mirar amb esperança allò que Fujimori els va donar: carreteres, centres de salut, aliments. Amb el seu populisme típic, però de dretes i de perfil dictatorial, Fujimori ha promès que postularà el 2006, i els seus seguidors fan campanya per tal que així sigui. Mentre, però, continua al Japó, no dóna la cara per les acusacions que se li fan i està pendent d'una probable extradició. El Congrés, a més, el va inhabilitar durant 10 anys per exercir qualsevol càrrec públic. De tota manera, no es pot descartar que una maniobra política impredecible permeti el seu preocupant retorn triomfant.

ALAN GARCÍA PÉREZ ▶

Pocs polítics al Perú han estat tan controvertits i a la vegada tan inevitables com l'ex president García (1985-1990). Després d'anys d'exili, va retornar al país, es va presentar a les eleccions de 2001 i va arribar a la segona volta, en què va perdre davant d'Alejandro Toledo. Durant els primers anys de l'actual Govern es va perfilar com a cap indiscutible de l'oposició i el candidat de força per al 2006. Però el 2004 va cometre un error que ha tingut un gran preu polític: durant una aturada nacional contra el Govern, convocada pel seu partit i per les centrals sindicals, va trepitjar literalment un militant del seu partit (l'Alianza Popular Revolucionaria Americana, APRA) a la via pública i davant de les càmeres de televisió. Ho va fer, segons ell, perquè aquesta persona complicava la manifestació i el treball de la premsa, però aquest fet insòlit va quedar com a un ultratge a la seva carrera política, fins al punt que les setmanes següents la seva popularitat va decaure ostensiblement. I aquest no va ser l'únic error que va cometre ja que també va mostrar opinions ambigües sobre la inversió privada, la lluita contra la corrupció, entre altres temes. Avui es troba en tercer lloc en les enquestes de popularitat per al 2006, però per més que s'hi esforcí, no aconsegueix esborrar el record de la puntada de peu.

GUSTAVO GUTIÉRREZ ▶

Aquest sacerdot és potser un dels personatges més lúcids que hi ha al Perú. El 2003 guanyà el Premi Príncep d'Astúries de Comunicació i Humanitats per la seva llarga trajectòria com a teòleg i com a servidor dels pobres, des dels anys setanta i fins i tot abans. Amb la seva obra capital, *Teologia de l'Alliberament*, Gutiérrez va afavorir un nou corrent dins de l'Església Catòlica, i va contribuir a què aquesta adoptés "l'opció pels pobres" com a una política global. Gutiérrez viu actualment entre Lima (on mai abandona el seu treball a una parròquia pobra), Europa i els EUA; fa conferències i produeix no solament teologia sinó també textos d'anàlisi social i cultural. A diferència del cardenal Cipriani (de qui es manté a una saludable distància), Gutiérrez és més aviat discret, reflexiu, i si va desencadenar polèmica en el passat fou perquè la seva obra va ser mal interpretada. És un home molt consultat pels mitjans de comunicació en els moments difícils del país i va oferir un suport decidit al treball de la Comisión de la Verdad y la Reconciliación (CVR). A més de ser reconegut com a un notable intel·lectual, se'l considera una de les persones amb més autoritat moral del Perú.

ABIMAEI GUZMÁN REYNOSO ▶

El cap del sanguinari moviment subversiu Sendero Luminoso (SL) continua pres a la base naval d'El Callao (port veí amb Lima), des que el 1992 va ser empresonat. El 2004, després que la Corte Interamericana de Derechos Humanos determinés que els judicis en el fur militar eren invàlids, fou portat a un tribunal civil, on va provocar una batussa durant la primera audiència pública. Esperonat per certa premsa, juntament amb diversos dels seus seguidors, va llençar arengues en el si de la sala penal i es va suspendre la sessió. El judici va continuar després, però de manera reservada, i durant els pròxims mesos hi haurà noves audiències. La condemna de Guzmán és imminent, ja que té desenes de judicis per terrorisme, segrest i homicidi; però la desesperació de part de la classe política i l'opinió pública és gran. El temor rau en el suposat rebrot de Sendero Luminoso a diverses regions del país, fet que en part és cert, però no arriba a les proporcions d'abans. SL, després de la caiguda de Guzmán, es va dividir en dues faccions: d'una banda, la que aposta per continuar la lluita armada, i, de l'altra, la que vol un "acord de pau". Guzmán encapçala aquesta última; fins i tot anys enrere va conversar amb Montesinos sobre aquest tema i va oferir un missatge en aquest sentit. Però de moment queda clar que SL no ha renunciat totalment a la lluita política, ni a la possibilitat futura de reiniciar accions subversives. Guzmán continuarà a la presó, però no es pot descartar que la "turbulència" del país engendri una altre

VLADIMIRO MONTESINOS ▶

L'ex assessor d'Intel·ligència, i home obscur del règim de Fujimori, continua detingut a la base naval d'El Callao, on afronta des de fa mesos nombrosos judicis per corrupció, peculat, tràfic d'influències i altres delictes. Sistemàticament, però, Montesinos s'ha negat a respondre i acceptar imputacions per casos de violacions dels drets humans i narcotràfic, ja que si es veu implicat en un d'aquests casos, i acaba condemnat, la pena que li pertocaria podria ser de varis anys de presó i, fins i tot, cadena perpètua. Els casos de corrupció, en canvi, li significaran penes de tan sols cinc, sis i en algun cas deu anys. Com que ja porta al voltant de quatre anys de presó, la hipòtesi que en uns dos o tres anys quedi lliure no és improbable. Dependrà dels jutges i els fiscals impedir-ho. El gran problema, per motius de seguretat, és que és molt difícil trobar testimonis per als casos de narcotràfic i violacions dels drets humans. Mentrestant, els tentacles de Montesinos, encara que pàl·lids, continuen funcionant. En el poder judicial hi ha indicis de la seva influència, igual que en les Forces Armades i la Policia Nacional. El diari *La Razón* juga a favor seu i pel retorn de Fujimori al Perú. Montesinos ha caigut en desgràcia, però no és un home completament destruït.

FERNANDO OLIVERA ▶

L'actual ambaixador del Perú a Espanya és un home tan controvertit com Alan García. Juntament amb el seu nucli polític d'origen, el Frente Independiente Moralizador (FIM) –un grup incorpori, basat suposadament en la lluita contra la corrupció–, ara és aliat del Govern i ha iniciat més d'una crisi política al país. Olivera va continuament a Lima on deixa sentir la seva veu en els afers i els canvis de Gabinet. Aquesta gran activitat en la política interna ha tingut un preu alt per a ell, ja que l'ha situat a l'ull de l'huracà de l'opinió pública. El rumor que trencaria la seva aliança amb el Govern s'ha estès més d'una vegada, però no s'ha concretat mai. De tota manera, el futur polític d'Olivera és summament confús: diversos parlamentaris l'han abandonat, i és improbable que després d'aquest període trobi noves aliances. Això el col·loca en una situació política difícil, ja que l'FIM sol no és res. En aquest sentit, el seu futur polític és incert.

VALENTÍN PANIAGUA CORAZAO ▶

L'ex president del Govern de transició, que va substituir el corrupte Alberto Fujimori, desfulla margarides enfront d'una probable candidatura presidencial. Té la imatge d'un home correcte, honest, frugal, però pateix una limitació que en un país com el Perú no és menyspreable: manca de la típica força i carisma del candidat presidencial, fet que, desgraciadament, sol ésser més valorat que la talla d'estadista. A més, la gent sembla preferir-lo més a ell que a Acción Popular (AP), el seu grup polític d'origen (i al qual va pertànyer el dues vegades president Fernando Belaúnde). Per aquest motiu, Paniagua estaria rastrejant algunes aliances, especialment amb persones que el van acompanyar en el Govern de transició i que estan vinculades a la centreesquerra. El problema és que aquests grups encara no han arribat a la inscripció electoral –prou complicada al Perú– i si no ho aconsegueixen hauran de limitar-se a oferir suport a la candidatura de Paniagua per l'AP. Al mateix temps, dins de l'AP hi ha sectors que no veuen amb bons ulls aquestes aliances.

ALEJANDRO TOLEDO MANRIQUE ▶

L'actual president del Perú està entrant ja en la fase final del seu mandat (les properes eleccions generals se celebraran l'abril de 2006), enmig d'un gran descrèdit. Toledo no és un president dictatorial i immensament corrupte, com ho va ser Alberto Fujimori, però la manca d'un programa polític definit i els petits casos de corrupció, protagonitzats especialment pels seus familiars (airejats constantment per la premsa), han acabat per aixafar la seva popularitat, que actualment no arriba ni al 10%. Toledo és el president de la desil·lusió, més que el de la corrupció. Tanmateix, això no deixa de ser paradoxal ja que, en termes econòmics, el seu Govern no ha estat un desastre: durant els últims dos anys s'ha produït un notable creixement econòmic (aproximadament del 4% el 2003), afavorit principalment pel creixement de les exportacions. Però l'enorme desigualtat i exclusió que existeix al país i que indigna molta gent, fa que aquests assoliments no es notin i que el rebuig al Govern es mantingui. El destí de Perú Posible (PP), el partit de Toledo, i d'ell mateix és una nebulosa, parlant políticament. L'única oportunitat que té ara, en l'últim tram del seu Govern, és allunyar la influència que té el PP en l'aparell de l'Estat i formar un Gabinet de ministres amb personalitats independents i amb prestigi. Això ja ho va intentar abans, però tot i així no va poder evitar les crisis i les pressions. Avui es parla d'una conspiració per tal d'enderrocar-lo, però, si bé hi ha raons per suposar-ho, les seves actituds, indecisions o promeses incomplotes l'han portat a una posició molt fràgil.

DCIDOB 92. Perú.

**El Perú en el context internacional. Política exterior i regional.
Augusto Thornberry Naggy**

EL PERÚ EN EL CONTEXT INTERNACIONAL

POLÍTICA EXTERIOR I REGIONAL¹

Augusto Thornberry Naggy Cònsol General del Perú a Barcelona

Bases conceptuais ▶ La política exterior del Perú respon als interessos nacionals permanents i a una interpretació dels desafiaments de la globalització i del seu impacte en la vida peruana. Els interessos nacionals permanents sempre han estat definits segons la història i la realitat geogràfica, econòmica, demogràfica, social i cultural d'un país, amb l'objectiu de preservar la integritat territorial i la independència política, crear riquesa i, com a última finalitat, promoure el bé comú per a tota la nació.

Per a això, el Perú ha observat, tradicionalment, d'una manera rigorosa un conjunt de principis del Dret Internacional que han estat –i són– el marc jurídic invariable de la seva acció exterior: el principi de respecte als tractats, el de no intervenció en afers interns d'altres estats, el de solució pacífica de les controvèrsies, el de la prohibició de l'ús o l'amenaça de l'ús de la força, entre altres.

Aquest enfocament no ha canviat en la formulació actual de la política exterior peruana. No obstant això, en aquest món cada vegada més interdependent, en què les economies, la cultura i els fluxos migratoris transcendeixen les fronteres, es fa necessària una visió decididament innovadora d'allò que ha de ser la política exterior.

En aquest context, la tendència general de la política exterior és el resultat, a més del que ja s'ha esmentat, de l'equació entre les demandes i fortaleces del procés polític, econòmic i social intern, d'una banda, i els desafiaments i oportunitats que ofereix l'entorn internacional globalitzat, de l'altra.

L'Acord Nacional ▶ Pel fet que es tracta de defensar interessos permanents, i perquè els processos institucionals internacionals són de llarga maduració –per les complexitats polítiques i jurídiques que involucren– la política exterior no ha de ser fruit de les tendències conjunturals del Govern de torn. Al Perú aquest fet ha estat generalment reconegut, la qual cosa ha suposat per a la diplomàcia peruana una ben guanyada reputació de professionalisme a nivell internacional.

Però en el context que hem descrit anteriorment, en el qual les fronteres entre el front intern i el front extern són molt més difoses del que eren, tampoc no es pot prescindir de la participació col·lectiva de la societat en els processos en els quals està implicada la política exterior. Per aquesta raó, s'ha donat un pas endavant per convertir la política exterior en política d'Estat, de manera explícita i formal, incorporant la societat civil en l'adopció de tendències, objectius i metes de la política exterior.

Això ha estat possible gràcies al fet que, el 28 de juliol de 2001, el president Alejandro Toledo va convocar representants de diversos sectors de la societat civil per debatre i adoptar un Acord Nacional que definís una sèrie de polítiques d'Estat.

En aquest fòrum, tots els partits polítics, centrals sindicals i altres entitats, després d'un any de deliberacions, van arribar a aprovar un document que conté trenta polítiques d'Estat, entre aquestes una en particular sobre política exterior, fet que garanteix la seva consistència en el temps i la situa per damunt dels vaivens de la política partidària.

Com que existeixen altres polítiques d'Estat en les quals l'acció exterior té un paper fonamental o que li han de servir de marc, citarem en primer lloc el preàmbul i els objectius de l'Acord Nacional:

“Conscients de la nostra responsabilitat d’assolir el benestar de la persona, com també el desenvolupament humà i solidari al país, els representants de les organitzacions polítiques, religioses, de la societat civil i del Govern, sense perjudici de les nostres legítimes diferències, hem aprovat un conjunt de polítiques d’Estat que constitueixen un Acord Nacional, el qual ens comprometem a exercir des d’avui.

Les polítiques que hem acordat estan dirigides a assolir quatre grans objectius:

- Democràcia i Estat de dret;
- Equitat i justícia social;
- Competitivitat del país;
- Estat eficient, transparent i descentralitzat”.

Pel que fa al primer d’aquests objectius, la formulació que fa l’Acord Nacional dels punts següents és important per a la política exterior:

“1.3. Consolidar una nació peruana integrada, vinculada al món i projectada cap al futur, respectuosa pels seus valors, el seu patrimoni mil·lenari i la seva diversitat ètnica i cultural.

1.6. Adoptar mesures orientades a aconseguir el respecte i la defensa dels drets humans, com també l’adhesió ferma del Perú als tractats, normes i principis del Dret Internacional, amb un èmfasi especial als drets humans, la Carta de les Nacions Unides i la del Sistema Interamericà.

1.7. Mantenir una política de seguretat nacional que garanteixi la independència, sobirania, integritat territorial i salvaguarda dels interessos nacionals”.

Entrant de ple en el camp de la política exterior, l’Acord Nacional estableix:

“Sisena política d’Estat. *Política Exterior per a la Pau, la Democràcia, el Desenvolupament i la Integració.*

Ens comprometem a dur a terme una política exterior al servei de la pau, la democràcia i el desenvolupament, que promogui una inserció adequada del país al món i als mercats internacionals, a través d’una estreta vinculació entre l’acció externa i les prioritats nacionals de desenvolupament.

Consolidarem la ferma adhesió del Perú a les normes i principis del Dret Internacional, amb un èmfasi especial als drets humans, la Carta de les Nacions Unides i la del Sistema Interamericà. Garantirem, així mateix, una política basada en el diàleg entre les institucions de l’Estat, les 18 organitzacions polítiques i les altres organitzacions de la societat.

Amb aquest objectiu l’Estat:

(a) promourà un clima de pau i seguretat a nivell mundial, hemisfèric, regional i subregional, amb l’objectiu de crear un ambient d’estabilitat política i de foment de la confiança, necessari per facilitar el desenvolupament dels nostres països i l’eradicació de la pobresa. En aquest marc s’atorgarà un èmfasi especial a la reducció de l’armamentisme i la promoció del desarmament a Amèrica Llatina;

(b) promourà el respecte als drets humans, els valors de la democràcia i de l’Estat de dret, com també la lluita contra la corrupció, el narcotràfic i el terrorisme en el camp de les relacions internacionals a través d’iniciatives concretes i d’una participació dinàmica en els mecanismes regionals i mundials corresponents;

(c) participarà activament en els processos d’integració política, social, econòmica i física en els nivells subregional, regional i hemisfèric, i desenvoluparà una política d’associació preferencial amb els països veïns per tal de facilitar un desenvolupament harmònic, i per crear també identitats i capacitats d’iniciativa, negociació i diàleg, que permetin condicions més equitatives i recíproques de participació en el procés de globalització. Dins d’aquest marc, buscarà la subscripció de polítiques sectorials comunes;

(d) impulsarà activament el desenvolupament sostenible de les regions frontereres del país i la seva integració amb espais similars dels països veïns;

(e) enfortirà una diplomàcia nacional que promogui i defengui els interessos permanents de l’Estat, protegeixi i doni suport sistemàticament a les comunitats i empreses peruanes a l’exterior, i sigui instrument dels objectius de desenvolupament, expansió comercial, captació d’inversions i de recursos de cooperació internacional;

(f) impulsarà polítiques migratòries globals que incorporin la promoció d’oportunitats laborals;

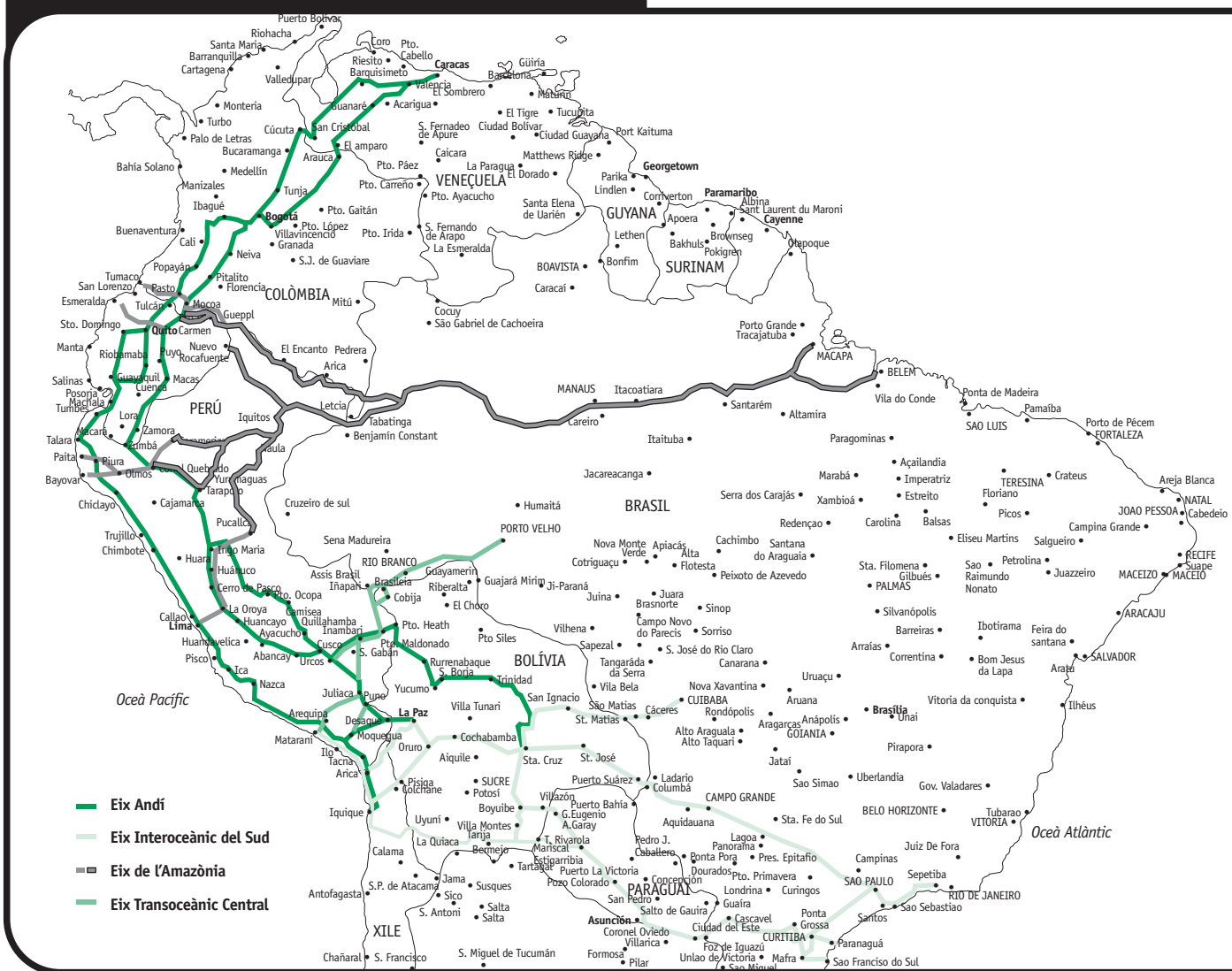
(g) respectarà la sobirania dels estats i el principi de no intervenció.”

L’Agenda de Política Exterior ▶ A més dels punts que enumereu en la cita anterior, s’atorga igualment un paper important a la diplomàcia en les seccions que fan referència a la lluita contra la pobresa, les negociacions comercials internacionals i la gestió del medi ambient.

Com es pot veure, el text aprovat per l’Acord Nacional constitueix tot un programa de política exterior, ambiciós i global. I com que no és possible detallar totes les accions desenvolupades en compliment d’aquest instrument, esmentarem a continuació, de manera succinta, alguns dels eixos principals de la política exterior que el Perú duu a terme des de l’any 2001.

Pau i seguretat ▶ En matèria de pau i seguretat internacionals, el Perú ha plantejat iniciatives de desarmament a Amèrica Llatina, que en l’àmbit bilateral s’han traduït, per exemple, en la creació d’instàncies i l’inici de negociacions amb l’Equador i Xile sobre mesures de foment de la confiança i homologació de despeses militars. Però és evident que els atemptats de l’11 de setembre van canviar radicalment la situació. El foment de la pau, a partir d’aquell moment, ja no pot ser concebut, principalment, a partir d’acords de desarmament entre estats. La prioritat internacional absoluta en aquest camp és la lluita contra el terrorisme, i el Perú no pot ignorar aquest fet. Amb una experiència recent i traumàtica de la irracional cruesa del terrorisme, el Perú ha definit la seva

Inserció del Perú en els eixos d'integració i desenvolupament de l'IIRSA



posició i ha condemnat enèrgicament el terrorisme en totes les seves formes, al mateix temps que ha expressat la seva convicció que la solució d'aquest problema s'ha de trobar en el marc de l'ONU i les instàncies multilaterals competents. A més dels principis jurídics –incloent el Dret Humanitari– i d'acció política previstos pel sistema de Nacions Unides i altres tractats internacionals, el Perú propugna una solució basada en els valors de la convivència internacionals, com la tolerància religiosa i el respecte a la diversitat cultural. Aquesta posició concorda perfectament amb "l'Aliança de civilitzacions" proposada pel Govern del president Rodríguez Zapatero i avalada per altres països.

Drets humans i democràcia ▶ En aquest camp es poden citar els passos que ha realitzat el Perú des de l'any 2001: el retorn a la jurisdicció obligatòria de la Corte Interamericana de Derechos Humanos, fet que ha dut a realitzar nous judicis als dirigents de grups terroristes jutjats i condemnats en la dècada anterior; subscripció de la Convenció contra la Corrupció de l'Organització d'Estats Americans (OEA), i sol·licitud d'adhesió a la Convenció de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) contra la corrupció; i

proposta d'una Carta Democràtica Interamericana, document que fou aprovat per l'Assemblea General de l'OEA realitzada a Lima el 2002. En aquest instrument es defineix, per primera vegada, el paper de l'OEA en la defensa de la democràcia en l'àmbit continental, com també els mecanismes i mesures que pot adoptar en compliment d'aquesta funció.

Aquestes mesures transcendeixen el principi de no intervenció en afers interns d'altres estats, i estableixen principis comuns per a la defensa del qual es pot invocar i exercir legítimament l'acció de la col·lectivitat internacional.

Desenvolupament i integració ▶ El Perú ha subscrit acords d'associació preferencial o aliança estratègica amb els cinc països que l'envolten, ha promogut l'enfortiment de la Comunitat Andina de Nacions i la subscripció d'acords comercials entre aquesta i el MERCOSUR, per esmentar allò que fa referència a l'àmbit subregional. D'altra banda, busca formes d'aprofundir les relacions comercials amb Amèrica del Nord, la Unió Europea i el Fòrum de Cooperació Àsia-Pacífic (APEC), dins d'una perspectiva de regionalisme obert i de conformitat amb les normes de l'Organització Mundial del Comerç (OMC).

El tema més important d'aquesta llista, que pot servir per caracteritzar la política exterior del Perú en el context regional, consisteix en la creació d'un espai comú sud-americà, que té un vessant polític i un altre que engloba els altres aspectes de les relacions regionals.

En el seu vessant polític, aquest esforç acaba de marcar una fita històrica amb la creació de la Comunitat de Nacions de Sud-amèrica, l'Acta constitutiva del qual fou subscripta el 8 de desembre de 2004 pels presidents i caps d'Estat sud-americans al Cusco. Es posa així de manifest la voluntat de tots aquests països per avançar cap a una integració equivalent a la que han assolit les nacions de la Unió Europea. Encara que aquesta unió representa, a nivell bàsic, una estratègia comuna per a la negociació de l'Àrea de Lliure Comerç de les Amèriques, les seves ambicions van molt més enllà i poden ajudar a fer realitat una aspiració ja antiga, defensada pels Libertadores en el moment de la fundació de les repúbliques sud-americanes. Però l'Acta subscripta al Cusco no és una simple teoria o idealisme, sinó que se sustenta també en interessos molt concrets, compartits pels països i per àmplies poblacions a l'interior d'aquests.

Això ens duu a considerar l'altre vessant d'aquesta estratègia regional. L'any 2000, tots els presidents d'Amèrica del Sud es van reunir al Brasil i van subscriure la Iniciativa per a la Integració de la Infraestructura Regional Sud-americana (IIRSA). Aquesta iniciativa contempla el desenvolupament de nous eixos d'integració física i progrés per a tot el subcontinent. Això consisteix, en primer lloc, en construir les vies de comunicació geogràfica, però suposa, al mateix temps, la realització d'una sèrie de projectes de desenvolupament i integració econòmica i social, fet pel qual se'ls va anomenar Eixos de Desenvolupament.

Dos d'aquests eixos creuen transversalment el Perú, i uneixen la costa del Pacífic amb els estats del Brasil occidental i, finalment, amb la costa atlàntica. En el cantó peruà, els punts de contacte amb la frontera brasilera se situen a Madre de Dios, i connecten després amb el port de Piura, a la costa nord del Perú. Aquests dos eixos, a més d'unir els dos oceans, tenen una importància particular per a l'economia dels estats brasilers

d'Acre i Rondonia, que podran exportar la seva producció agrícola pel sud del Perú, i per al Pol Industrial de Manaus, que podrà realitzar les seves importacions i exportacions pel port de Piura. Però són més importants encara per a Madre de Dios i Iquitos ja que, per primera vegada en la seva història, s'integraran amb l'economia de la Serra i Costa del Perú, fora de Lima, i amb les riques zones veïnals del Brasil, a les quals fins ara havien girat l'esquena.

Aquests projectes ja han deixat enrere l'etapa d'il·lusió i avancen decididament cap al seu compliment. La carretera des d'Ilo fins a Madre de Dios es troba força avançada: la part que va des de Desaguadero, a Bolívia, està operativa i permet el trànsit cap al nord d'Argentina i Paraguai. La carretera que ve de l'interior brasiler està acabada fins al límit amb Madre de Dios, i fou inaugurada el 2004 pels presidents d'ambdós països. El Banco Nacional de Desarrollo del Brasil ja ha aprovat el finançament per al tram que manca a l'interior del Perú. A l'Eix Multimodal de l'Amazònia manca un petit tram de carretera entre Tarapoto i Yurimaguas, que també ha rebut finançament del Banco Nacional de Desarrollo del Brasil. Es troben en vies de concessió internacional els ports de Yurimaguas i Iquitos. Amb aquests tres punts aquest Eix seria operatiu i canviaria la fisonomia de tot el nord del Perú, des de la costa fins a l'Amazònia.

Conclusió ▶ La política exterior peruana es basa en un consens intern centrat principalment en el tema del desenvolupament descentralitzat i sostenible, lligat a la integració regional i mundial i que té com a marc la preservació i protecció de la democràcia i els drets humans, entesos com a requisits indispensables per a la integració nacional i per a la governabilitat, l'estabilitat jurídica i igualtat d'oportunitats per a tots. ■

Nota ▶

1. Tots els conceptes esmentats en aquest article, com també les referències a tractats internacionals o posicions oficials del Perú poden ser consultats més extensament al portal del Ministeri de Relacions Exteriors : <http://www.rree.gob.pe>

GUARAGUAO
Revista de cultura latinoamericana
Nº 19 (Invierno 2005)

Diálogo sobre tolerancia y violencia
 Guillermo Hoyos • Carlos Gabetta • Marcos Roitman • Aurelio Arteta • Daniel Gamper • Mirta Antonelli
 Andrea Mulas • Patricio Escobar y Yanina Welp

Recuerdo de Marosa di Giorgio

El exterminio de los charrúas en el Uruguay

Guadalupe Santa Cruz • Enrique Verástegui • Verónica Zóndek
 Bruno Vidal • Rocio Silva Santiesteban

Redacción y Administración C/ Pisuerga 2, 1º 3ª 08028 Barcelona España
 Tel.: 93 334 80 59 www.guaraguao.org promocion@guaraguao.org

DCIDOB 92. Perú.

Perfil del Perú.



Perfil del PERÚ

Nom oficial ▶ República del Perú

Estructura administrativa ▶ 24 departaments i una província constitucional; 155 províncies; 1.586 districtes

Independència ▶ 28 de juliol de 1821 (d'Espanya)

Entrada a l'ONU ▶ 31 d'octubre de 1945

Superfície ▶ 1.285.220 km²

Fronteres ▶ Bolívia (900 km), Brasil (1.560 km), Xile (160 km), Colòmbia (1.436 km) i Equador (1.420 km)

Territori ▶ es reconeixen tres regions naturals: la Costa, banyada per l'Oceà Pacífic (11,20% del territori); la Serra, conformada pel sistema dels Andes (26,1%); i la Selva Amazònica (62,7%)

Llengües ▶ espanyol i quítxua (oficials); aimara i més de 30 idiomes diferents

Capital ▶ Lima, 7.060600 habitants (1998)

Altres ciutats importants ▶ Arequipa (710.103), Trujillo (603.657), Chiclayo (469.200), Iquitos (334.013)

SISTEMA POLÍTIC

República multipartidista unicameral ▶ Congrés de la República: 120 escons

Constitució ▶ Adoptada el 31 de desembre de 1993

Cap d'Estat i de Govern ▶ Alejandro Toledo Manrique, Perú Posible (PP), des del juliol de 2001

Composició parlamentària des de les últimes eleccions parlamentàries, 8 d'abril i 3 de juny de 2001:

		%	escons
Perú Posible	PP	26,3	45
Partido Aprista Peruano	PAP	19,7	28
Unidad Nacional	UN	13,8	17
Frente Independiente			
Moralizador	FIM	11,0	11
Somos Perú	SP	5,8	4
Cambio 90-Nueva Mayoría	C90	4,8	3
Acción Popular	AP	4,2	3
Unión por el Perú	UPP	4,1	6
Solución Popular	SP	3,6	1
Todos por la Victoria	TV	2,0	1
Renacimiento Andino	RA	1,4	1
TOTAL			120

PRINCIPALS GRUPS GUERRILLERS

Sendero Luminoso ▶ Creat el 1978, aquest grup radical comença la lluita armada el 1980. Partidari de les polítiques tardanes de Mao Zedong, el seu fundador, Abimael Guzmán Reynoso (comandant Gonzalo), és arrestat el setembre de 1992.

Movimiento Revolucionario Túpac Amaru (MRTA) ▶ Format el 1982, comença les negociacions amb el Govern per deixar la lluita armada el setembre de 1990. Liderat per Víctor Polay Campos (comandant Rolando), el grup es caracteritza per ser marxista: desitja alliberar el Perú de tots els elements imperialistes.

POBLACIÓ

Total ▶ (2002) 26,8 milions d'habitants

Població urbana ▶ (2002) 73,5%; (2015) 78%



Estructura d'edat ▶ (2000) per sota de 15 anys: 33,4%; 15-29 anys: 29,1%; 30-44 anys: 19,3%; 45-59 anys: 10,9%; 60-74 anys: 5,7%; més de 75 anys: 1,6%

Taxa de creixement demogràfic ▶ 2,1% (1975-2002); 1,4% (2002-2015)

Projecció de població ▶ (2015) 32 milions d'habitants

Taxa de natalitat bruta ▶ (2000-05) 23 naixements per 1.000 hab.

Taxa de mortalitat bruta ▶ (2000-05) 6 morts per 1.000 hab.

Taxa de mortalitat infantil ▶ (2002) 30 morts per 1.000 naixements vius

Taxa fecunditat ▶ 6 fills per dona (1970-75); 2,9 fills (2000-05)

Taxa de mortalitat materna reportada ▶ (1985-2002) 190 morts per cada 100.000 naixements vius

Esperança de vida en néixer ▶ (2002) 69,7 anys; dones 72,3 anys i homes 67,2 anys

INDICADORS SOCIALS I ECONÒMICS

Composició ètnica ▶ (2000) quítxues, 47,0%; mestissos, 31,9%; ascendència europea, 12,0%; aimares, 5,4%; japonesos, 0,5%; altres, 3,2%

Composició religiosa ▶ (2000) catòlics romans, 95,7%; altres, 4,3 (la major part dels quals són protestants)

Taxa d'alfabetització d'adults ▶ (2002) (% població de més de 15 anys) 85,0%; homes (91,3%), dones (80,3%)

Usuaris d'internet ▶ (2002) 93,5 per cada 1.000 habitants

Població sense accés sostenible a fonts d'aigua millorada ▶ (2000) 20%

Població amb accés sostenible a sanejament millorat ▶ (2000) 71%

Pobresa ▶ (mitjana estimacions 1997-2003) el 49% de la població viu per sota la línia de la pobresa nacional

Moneda ▶ nuevo sol, 1 dòlar = 3,4785 nuevos soles (2003)

Ingrés Nacional Brut (INB) ▶ (2002) 54.000 milions de dòlars

Producte Interior Brut (PIB) ▶ (2002) 56.517 milions de dòlars

INB per càpita ▶ (2002) 2.020 dòlars

INB per càpita ▶ (segons paritat del poder adquisitiu) (2002) 4.880 dòlars

Força de treball ▶ 10,4 milions (2002)

Taxa d'atur ▶ 8,7% (del total de la força laboral, 2000-2002). Hi ha un percentatge molt elevat de subocupació; homes, 7,5% (de la força laboral masculina); dones, 10% (de la força laboral femenina)

Estructura PIB ▶ (2002) agricultura 8%; indústria 28% (manufactures 16%); serveis 64,6%

Indústria ▶ mineria de metalls, petroli, pesca, tèxtils, roba, alimentació elaborada, ciment, acer, construcció de vaixells, metal·lúrgia

Productes ▶ cafè, cotó, canya de sucre, arròs, blat, patates, plàtans, coca, llana; peix i ramaderia

Importacions ▶ (2003) 8.255 milions de dòlars (aliments, 564 milions de dòlars; fuel i energia, 1.377 milions; béns de capital, 1.984 milions). Països de procedència: EUA (28,6%); Espanya (10%); Xile (7,5%); Brasil (5,1%); Colòmbia (4,5%)

Exportacions ▶ (2003) 8.986 milions de dòlars (coure, 1.261 milions de dòlars; pesca, 742 milions; manufactures, 2.602 milions). Països de destinació: EUA (27,1%); Regne Unit (12,4%); Xina (7,7%); Suïssa (7,6%); Xile (4,7%); Japó (4,4%)

Deute extern ▶ (2003) 29.847 milions de dòlars

Despesa pública en educació ▶ (1999-2001) 3,3% del PIB

Despesa pública en salut ▶ (2001) 2,6% del PIB

Despesa pública militar ▶ (2002) 1,5% del PIB

ADRECES D'INTERNET INTERESSANTS PER VISITAR ▶

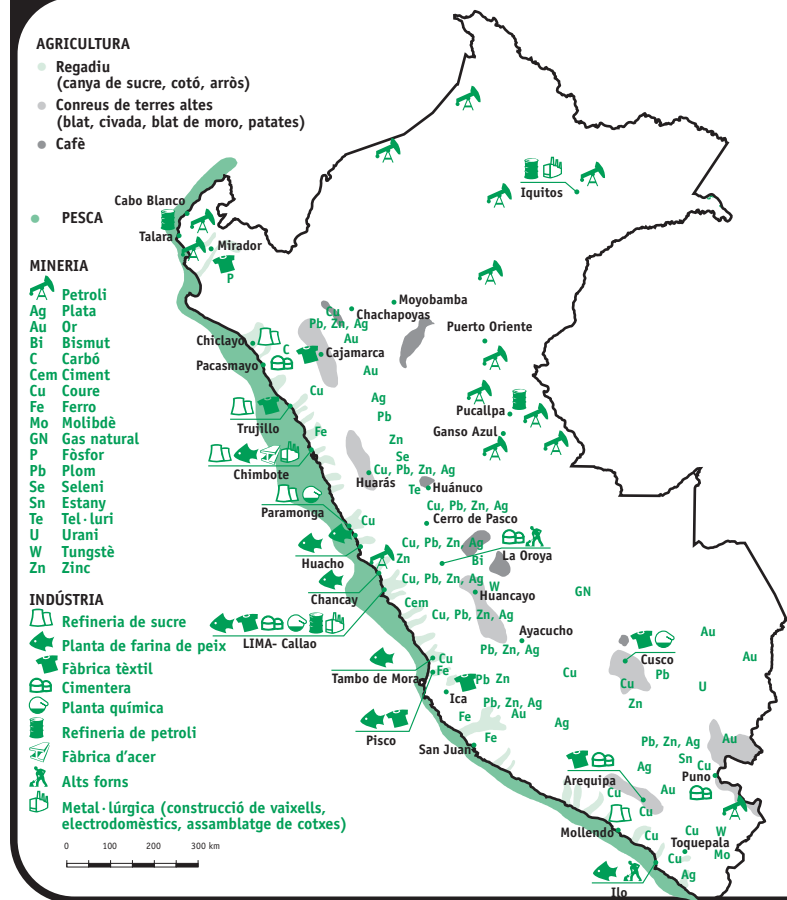
PORTALS D'INFORMACIÓ GENERAL

Oh Perú. com
<http://www.ohperu.com/>
Portal del Estado Peruano
<http://www.peru.gob.pe/>

CENTRES D'INVESTIGACIÓ I INFORMACIÓ

Instituto de Defensa Legal
<http://www.idl.org.pe>
IIAP, Instituto de Investigaciones de la Amazonía Peruana
<http://www.iiap.org.pe/inicio.htm>
Instituto de Estudios Internacionales de la Pontificia Universidad Católica del Perú
<http://www.pucp.edu.pe/invest/idei/>
LANIC, Latin American Network Information Center
<http://www1.lanic.utexas.edu/la/peru/indexesp.html>
RAAP, Red Académica Peruana
<http://www.rap.org.pe/intro.html>

Activitat econòmica



Fonts ▶

Britannica World Data / Informe sobre el Desenvolupament Humà 2004 (PNUD) / CIA World Factbook
/ The World Bank Group: World Development Indicators (2004) / <http://www.electionworld.org/> / The World Bank Group: World Development Indicators (2004) / <http://www.electionworld.org>

ORGANISMES INTERNACIONALS

Fons Monetari Internacional
<http://www.imf.org/external/country/PER/index.htm>
Grup del Banc Mundial, Direcció subregional para Bolívia, Ecuador, Perú y Venezuela
<http://www.bancomundial.org.pe/>
Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament
<http://www.pnud.org.pe/>

ORGANITZACIONS DE LA SOCIETAT CIVIL

Centro de la mujer peruana Flora Tristán
<http://www.flora.org.pe/>
Derechos Human Rights i Equipo Nizkor
<http://www.derechos.org/nizkor/peru/>
DESCO, Centro de Estudios y Promoción del Desarrollo
<http://www.desco.org.pe/>
IBC, Instituto del Bien Común
<http://www.biencomun-peru.org/>
Movimiento Manuela Ramos
<http://www.manuela.org.pe/>

DCIDOB 92. Perú.

Dolor i memòria del Perú actual. La comisió de la verdat y la reconciliaci3n.

Ramiro Escobar la Cruz

DOLOR I MEMÒRIA DEL PERÚ ACTUAL

LA COMISIÓN DE LA VERDAD Y LA RECONCILIACIÓN

Ramiro Escobar la Cruz¹ Periodista peruà

El 28 d'agost del 2003, després de dos anys d'una tasca difícil i àrdua, la Comisión de la Verdad y la Reconciliación (CVR) del Perú va presentar el seu Informe final al Palau de Govern de la ciutat de Lima. Va deixar al president Alejandro Toledo, com també als altres poders de l'Estat (el poder legislatiu i el poder judicial) nou volums que sumen gairebé 10.000 pàgines, en què s'explica els horrors viscuts entre el 1980 i el 2000, quan va esclatar un ferotge enfrontament entre l'Estat i el grup maoista Sendero Luminoso (SL) (el Movimiento Revolucionario Túpac Amaru [MRTA] també va avivar el conflicte, però en menor mesura). Un any i mig després d'aquest fet, les conclusions de la CVR continuen remouent la consciència del país ja que no es van limitar a ressenyar una sèrie de fets sanguinaris. També es van qüestionar els fonaments sobre els quals es van fundar la nació i l'Estat, la manera com es va entendre la història i les pràctiques d'exclusió encara presents en la societat peruana. En el lapse de temps que va transcórrer des del mes d'agost de 2003, al Perú s'han continuat presentant diversos episodis de violència, menors que durant les dues dècades estudiades per la CVR, però que demostren que les 69.280 víctimes que aquesta comissió va reportar revelaven una fissura que aquest país, tan bell però alhora tan dolgut, no aconsegueix tancar.

Violència del present ▶ Durant la matinada del dia 1 de gener de 2005, l'eco de la violència política va tornar a despertar els peruans. A Andahuaylas, ciutat del sud andí que pertany a la regió d'Apurímac i bressol del notable escriptor José María Arguedas², un grup d'homes armats va assaltar la seu de la policia i va agafar com a ostatges almenys 12 efectius. Els comandava Antauro Humala Tasso, un major retirat de l'Exèrcit Peruà (EP) que l'octubre del 2000 havia protagonitzat, juntament amb el seu germà Ollanta (fins fa poc tinent coronel en activitat de l'EP), un breu aixecament contra el president Alberto Fujimori. L'incident va causar una gran commoció i va arruïnar les vacances d'alguns polítics. La nit del dilluns 3 de gener, Humala fou detingut pel cap de la Policia Nacional, després que plantegés condicions per a una negociació que foren considerades inacceptables. Els seus seguidors es van rendir el dia següent, quan les autoritats van amenaçar amb un assalt violent si el grup no deposava les armes i es lliurava.

La rendició es va produir, però ja havia deixat un saldo sagnant: quatre policies i dos partidaris d'Humala morts durant diversos combats suscitats als voltants del local segrestat i els afores d'Andahuaylas. L'olor a pólvora política se sentia novament en l'ambient i, el que és pitjor, amenaçava amb quedar-se.

Una mirada supèrflua podria considerar aquest episodi com a un fet aïllat, inconnex amb la història recent i no tan recent del país. Però si bé per la seva petita magnitud es podria considerar una anècdota, pel seu simbolisme i per la turbulència que va provocar es vincula necessàriament amb la violència estructural que el Perú pateix de manera secular.

Durant el 2004 es van produir altres episodis, diferents al d'Humala, però que confirmarien aquest diagnòstic. En un d'aquests, l'alcalde d'Ilave, una ciutat de la zona aymara fronterera amb Bolívia, fou literalment linoxat per un sector de la població. La violència com a mètode per resoldre conflictes va anar recuperant una vigència perillosa.



Xifres que espanten, exclusió sense fre ▶ La Comisión de la Verdad y la Reconciliación (CVR) –entitat creada pel president Valentín Paniagua i després recreada per Alejandro Toledo– va estudiar aquest problema entre el 2001 i el 2003, amb el rerefons de la guerra interna protagonitzada per l'Estat peruà i el grup maoista Sendero Luminoso³. Les seves conclusions foren aterradors.

Entre el 1980 i el 2000, període fixat per la CRV per delimitar el seu treball, haurien mort al Perú 69.280 persones, més que en totes les guerres exteriors que va tenir el país des del

principi de la seva vida republicana, iniciada el 1821. El 75% d'aquelles víctimes parlaven quítxua o una altra llengua nativa, el 79% vivia a les zones rurals i el 68% eren analfabets.

Aquestes dades van revelar que el conflicte intern es va dur la vida dels més pobres i exclosos, els quals a Lima, la capital, com també en altres ciutats, encara són marginats. La CVR va assenyalar que no existien indicis seriosos per sostenir que es va tractar d'un conflicte ètnic, però sí que el "profund menyspreu" havia tingut conseqüències molt concretes.

A més, a diferència del que va passar en tots els països llatinoamericans en què hi va haver revoltes armades, el major victimari no fou en aquest cas l'Estat sinó SL. D'acord amb els informes de la CVR, el 54% de les víctimes són atribuïbles a aquest moviment subversiu sanguinari, que va cometre matances, atemptats selectius i execucions públiques.

Les forces armades, les forces policiaques i, en menor mesura, els *ronderos* (grups de camperols armats per les autoritats per a la seva autodefensa) i l'MRTA (un grup subversiu menor, d'inspiració guevarista) foren els responsables de la resta de les víctimes. Però en el moment de la reflexió, el nombre de morts no és l'únic important.

Si una revolta mesquina i neofeixista com la que va tenir lloc a Andahuaylas⁴, malgrat les seves grans diferències amb SL, provoca inestabilitat i por és perquè existeix encara un cert terreny fèrtil per a aventures armades. Desgraciadament, aquestes poden calar en franges de la joventut que caminen entre la desesperança i l'exclusió.

La penúria econòmica és un dels motius que atia la desesperació, però no l'únic. Encara que sembli increïble, recentment a Lima algunes discoteques van ser sancionades per pràctiques racistes (impedien l'entrada de persones amb trets andins). L'escandalosa absència de l'Estat en sectors importants de la població és una altra forma d'exclusió.

Com es va explorar l'horror ▶ La CVR va iniciar el seu treball el setembre de 2001, sota la direcció de 12 comissionats, entre els quals hi havia dos capellans, un pastor evangèlic, un antropòleg, quatre sociòlegs, un catedràtic universitari, una advocada, un ex militar i un filòsof (Salomón Lerner, el qual la presidia). Al seu voltant treballaven entre 500 i 700 persones. La seva tasca va consistir en investigar a fons el període de violència viscut entre els anys 1980 i 2000 i en què, com ja hem assenyalat, es va produir la guerra entre l'Estat peruà i dos grups subversius (SL i l'MRTA). Per a això va realitzar investigacions sociològiques, antropològiques, polítiques, judicials, forenses i, fins i tot, estadístiques.

Però sobretot va entrevistar molta gent. Prop de 17.000 persones van donar el seu testimoni als comissionats o als seus representants, fet que va implicar un esforç de mobilització a nivell nacional sense precedents, però no va aconseguir cobrir tots els racons dessagnats per la violència política. Algunes desgràcies romanen encara en silenci.

El fet de cercar testimonis, tanmateix, fou una de les rutes que va permetre veure que la dimensió de la tragèdia havia estat

més important del que molts peruans –sobretot els que vivien més còmodament a les principals ciutats– imaginaven. Quan milers de persones van acudir als llocs establerts per atendre les víctimes, la veritat va aparèixer.

Gent que, durant anys, havia estat callada es va apropar o trucar per telèfon als locals de la CVR (una gravadora responia en castellà i quítxua, l'idioma natiu) i va descarregar les seves llàgrimes i la seva història. Fou d'aquesta manera com es va determinar que SL havia estat el victimari principal, ja que van arribar testimonis des de llocs molt apartats.

Així mateix, el treball de formiga dels comissionats, el seu equip i els voluntaris⁵ van anar albirant a poc a poc una realitat escandalosa: fins abans de conformar-se la CVR, una part del Perú creia que els morts per la guerra interna no passaven de 30.000; en veritat, estaven al voltant dels 70.000, molts d'ells fins ara desconeguts.

La xifra donada per la CVR fou de 69.280 víctimes i es va poder fer aquesta estimació malgrat diversos factors, com l'absència de documentació de molts dels morts. Un altre element que va dur a entreveure les dimensions de la tragèdia fou encara més esgarrifós: es van trobar més de 4.000 enterraments clandestins, entre fosses comunes i tombes, encara sense exhumar.

La CVR, però, no es va limitar a comptar víctimes. La seva tasca principal, que fins ara remou la consciència nacional quan es presenten situacions com la d'Andahuaylas, va consistir en explorar les raons històriques i culturals que van dur a la guerra interna. És difícil resumir aquest esforç en tan poques pàgines, però intentarem fer-ne una aproximació.

L'itinerari del terror ▶ El 17 de maig de 1980, a Chuschi, un poble pobre i oblidat del departament andí d'Ayacucho, un grup de militants del Partido Comunista del Perú-Sendero Luminoso⁶ va cremar les àmfores electorals amb què s'havien de realitzar els comicis presidencials d'aquell any. Al mateix temps, va anunciar l'inici de la "lluita armada" per prendre el poder.

Al començament, el fet no va suscitar gaire preocupació ja que es pensava que SL era un grup de poca envergadura i significació (el Perú, a més, ja havia viscut una guerrilla durant la dècada dels seixanta que va fracassar). Encara més, aquesta incursió i altres incidents posteriors van despertar certa simpatia entre la població d'Ayacucho, secularment postrada i marginal.

Durant els mesos següents, el president Fernando Belaúnde (el qual va guanyar finalment els comicis de 1980) va prestar atenció al problema, però sense advertir les seves conseqüències serioses. Primer va enviar la policia perquè reprimís els membres de SL, però el 1982, desesperat, va lliurar a l'Exèrcit el control militar i polític de la situació.

Com que les forces armades no estaven capacitades per enfrontar un conflicte d'aquest tipus, el capítol següent fou l'esclat d'allò que es va anomenar al Perú la "guerra bruta". Més que enfrontaments cara a cara, hi van haver emboscades contínues, matances, execucions extrajudicials, episodis d'una cruesa inaudita, que superen qualsevol malson.

Segons la CVR, entre el 1982 i el 1983 s'haurien produït a Ayacucho, la regió que fou focus del conflicte, uns 28.000 morts. Va començar també, d'una manera massiva, el fenomen de la desaparició forçada, que al Perú va arribar a uns nivells espantosos. No se sap quantes persones han desaparegut, però es calcula que podrien arribar a 9.000⁷.

Belaúnde, sord i cec davant de la gravetat del fenomen, va permetre que les forces armades i policíiques actuessin lliurement, no va sancionar els excessos i va fer poc per tal que l'autoritat civil prengués el lloc que li corresponia en aquest conflicte. Les zones de guerra aleshores es van militaritzar, sense control, i allò que va començar com a un incident es va transformar en un incendi.

El 1985, Alan García Pérez, representant del Partido Aprista Peruano, el moviment amb la trajectòria i solidesa més llarga en la història política peruana, fou escollit nou president. García, amb a penes 36 anys quan va iniciar el seu mandat, va despertar esperances a les ciutats i el camp, en els tranquils barris residencials i en les zones de guerra.

Al començament, el seu Govern va prendre algunes mesures interessants: va reprendre l'autoritat civil sobre els militars (va destituir, fins i tot, soldats i oficials que havien participat en una matança), va fer una inversió més important en les zones deprimides i assetjades per la violència i va formar una Comissió de Pau, que seria l'encarregada de donar alternatives duradores.

Els dies 18 i 19 de juny de 1986, tanmateix, es va produir un tràgic esdeveniment. Durant una reunió de la Internacional Socialista a Lima, en la qual hi participava el mateix Willy Brandt, es va produir un motí de presos de SL a dues presons de Lima. La resposta –poc encertada–, del Govern fou encarregar la solució del problema a les forces armades.

La conseqüència d'aquella tràgica decisió fou la mort, a canoades i trets, de més de 200 reclusos que pertanyien a SL (alguns probablement no hi pertanyien). La “matança dels penals”, un luctuós fet que fins al dia d'avui persegueix García, va marcar el retorn a la lògica militarista instaurada per Belaúnde; el poder civil va tornar a renunciar a les seves funcions.

La captura de Guzmán i l'aventura de Fujimori ▶ El Govern de García va callar davant d'altres matances i el 1990 va arribar al poder Alberto Fujimori, un desconegut sense experiència política. Com se sap, el 1992 Fujimori va propinar un autocop d'Estat (va tancar el Congrés i el Poder Judicial), que ell i el seu obscur assessor Vladimiro Montesinos, van justificar en nom de la lluita contra la subversió.

Concentrant tots els poders, Fujimori va dictar draconianes lleis antiterroristes, que van incloure judicis a civils davant de tribunals militars, jutges sense rostre i un poder més gran a les forces armades. El punt important d'aquesta estratègia va consistir en la conformació de grups paramilitars, que van perpetrar horroroses matances com a part de les seves accions⁸.

El 1992, pocs dies després d'un brutal atemptat amb cotxe-bomba que va sacsejar el centre de Miraflores (una zona resi-

dencial de Lima), les forces policíiques van capturar Abimael Guzmán, el cap de Sendero Luminoso. Fujimori es va atribuir aquest èxit, que en realitat havia estat un esforç d'un grup d'intel·ligència policíica creat per Alan García.

Després de la captura de Guzmán, la violència senderista va disminuir. A més a més, es va sumar la captura de Víctor Polay Campos, el líder de l'MRTA, l'altre grup subversiu. En aquell moment, malgrat la presència de grups paramilitars, les forces de l'ordre també van canviar d'estratègia amb la població civil, a la qual abans havien mirat amb distància o menyspreu.

Cap a l'any 2000, el país estava bastant pacificat però, com assenyala la CVR, aquest esforç va ser produït en gran mesura gràcies a ciutadans anònims, la majoria d'ells gent humil, que mai no van renunciar a la seva responsabilitat cívica i ètica. Entre aquests hi havia des d'autoritats locals fins a grups de drets humans, a més de capellans i *ronderos*.

La major part de la direcció de SL, per la seva banda, estava presa i, fins i tot, havia llançat des de les presons un suposat “acord de pau”. Però la reguera de mort que va deixar l'enfrontament havia quedat allà i, pitjor encara, les condicions que ho van afavorir no van canviar substancialment, un fet que fins ara pesa sobre el cos i l'ànima del país.

La política de la ceguesa ▶ Per això, va ser sorprenent que, quan l'agost del 2003 la CVR va donar a conèixer en el seu Informe Final aquesta espantosa tragèdia, la reacció dels polítics fos lamentable. Des de la dreta fins a l'esquerra, la incapacitat de reconèixer els errors polítics, la renúncia a donar explicacions sobre el que va passar, es va fer patent i va ser francament indignant.

Els atacs més importants a la CVR, cal dir-ho, van provenir de la dreta. Rafael Rey i José Barba Caballero, ambdós parlamentaris d'Unidad Nacional (UN), un grup de reminiscències socialcristianes conservadores, van ser els que més van tractar de destrossar el digne treball dels comissionats sense conèixer l'Informe.

Aquesta dada no és anecdòtica i té, més aviat, un significat profund. Barba i Rey van representar –i encara representen perquè la seva campanya de demolició encara no ha acabat– de manera extrema la ceguesa de la classe política, però també la supèrbia carrinclona i fins i tot racista de certs sectors socials peruans, aliens als problemes reals del país.

L'argument de Rey, segons el qual no es podia demostrar que hi havia tants morts perquè ningú no els havia vist, confirmava la gran denúncia de la CVR: que el patiment de milers de peruans fou ignorat, des de la comoditat del poder, com en altres moments de la història per tal de tancar el pas “a qualsevol corrent de solidaritat amb els humils”.

Aquesta política de la ceguesa també va ser practicada pel Partido Aprista Peruano. García, a les audiències públiques a les quals fou convocat per la CVR –igual que els dirigents d'altres partits– va mostrar el seu reconeixement a la tasca dels comissionats, però fou incapaç de reconèixer els seus errors. Va mantenir el silenci sobre el silenci que havia practicat.

Fins i tot l'ex president Valentín Paniagua, el qual va crear la CVR, fou a les audiències públiques una ombra de l'estadista que va governar amb decència durant el Govern de Transició. Parlant en nom d'Acción Popular (AP), el seu partit –que va governar entre el 1980 i el 1985, el període més violent– es va mostrar pusil·lànim, molt prudent i conservador.

L'esquerra, per la seva part, no va fer una autocrítica seriosa sobre els seus silencis inicials respecte del fenomen de la violència (les condemnes cap a l'actitud sanguinària de SL van arribar tard en alguns partits d'aquest sector). La classe política, en resum, va mostrar les seves profundes limitacions, la seva incapacitat per entendre la història i el sofriment de la població.

Aquesta distància entre els polítics i la gent representa una fisura terrible al Perú. Difícilment els parlamentaris o aquells que tenen alguna quota de poder pensen en el conjunt del país, tracten de donar a aquest territori i a aquesta nació una coherència. La reacció davant dels esdeveniments d'Andahuaylas va tornar a demostrar-ho d'una manera clara.

Malgrat que la CVR havia alertat sobre la necessitat d'entendre les arrels històriques de la violència que sacseja el país, diversos dirigents polítics van definir el darrer motí armat com a un motí de delinqüents. Però, en el fons d'aquest incident s'escoltaven novament ràbies polítiques acumulades.

Lliçons no apreses ▶ Un any i mig després, el terratrèmol inicial produït per les dures conclusions de la CVR gairebé no se sent. El mes d'agost del 2004, quan es va complir un any del lliurament, grups de drets humans van organitzar cerimònies i actes públics per tal que la societat no oblidés els seus propis fantasmes. Perquè la memòria no mori sense pena ni glòria.

L'Estat peruà, segons el primer ministre Carlos Ferrero, també va fer acte de presència, va recordar les víctimes i va anunciar que el Pla de Pau i Desenvolupament que va posar en marxa per a les zones més afectades per la violència continuava. També va recordar que una Comissió d'Alt Nivell continuava estudiant la forma de reparar les víctimes.

Al Poder Judicial, mentrestant, els més de 30 casos “pendents de judici” que la CVR va lliurar a aquesta instància per tal que els tribunals actuïn, avancen molt lentament i això fa que l'ombra de la impunitat continuï flotant sobre el país. Alguns militars, per exemple, involucrats en violacions als drets humans, no s'han presentat a les citacions.

No obstant això, el cinisme més gran continua sent la manca de visió de les classes dirigents peruanes per entendre que l'Informe de la CVR no era, simplement, un vademècum de morts, ferits, torturats, desplaçats i desapareguts. Era un informe d'alt contingut polític, en el sentit més profund, ampli, intel·ligent i dolorós de la paraula.

Com va dir Salomón Lerner, president de la CVR, el dia que, amb llàgrimes als ulls, va parlar davant del president Toledo: “Presentem aquest Informe com a un mandat dels absents i els oblidats de tota la Nació. Aquesta història parla de nosaltres, del que vam ser i del que hem de deixar de ser. Aquesta història parla de les nostres tasques. Aquesta història comença avui...”.

Més de 18 mesos després, aquestes veus encara no són escoltades suficientment pel poder. Continua el racisme, l'exclusió, la desigualtat, i brots de violència absurds i incomprensibles, com el d'Andahuaylas, que d'una manera increïble va aconseguir despertar la simpatia d'alguns centenars de joves desesperançats del país. Enmig d'aquest desordre no s'escolta el plor permanent de les víctimes, d'aquells que van perdre la família, els amics, les propietats, el futur. Si el Perú no els escolta, podria estar engendrant per a noves veritats doloroses, esclats de ràbia que poden tirar-nos per la cara, novament, cap a on condueix la injustícia barrejada amb el deliri ideològic. ■

Notes ▶

1. Ramiro Escobar, periodista peruà de llarga trajectòria, ha escrit i escrit per a mitjans de comunicació nacionals i internacionals, entre els quals hi ha el diari *El País* i les revistes *GEO* i *Newsweek* en espanyol. Actualment és columnista del diari *Perú.21* i periodista del programa *Sin Rodeos* de Canal N, el principal canal de notícies del Perú. Va estar molt a prop del treball de la Comissió de la Verdad y la Reconciliación a causa dels seus vincles amb diversos grups de drets humans.

2. José María Arguedas és, potser, el novel·lista més notable que ha produït el Perú. La seva obra, decisiva per entendre la idiosincràsia d'aquest país, se centra en el conflicte entre la tradició andina i la modernitat. Es va suïcidar el 1969.

3. Sendero Luminoso és un grup d'inspiració maoista radical, que considera Abimael Guzmán el seu líder, “la cinquena espasa de la revolució mundial” i que, per dur a terme la seva lluita armada, no va tenir cap problema en parlar d'una “quota de sang” necessària i de la necessitat “d'induir al genocidi”.

4. Antauro Humala lidera un moviment autoanomenat “etnocacerista”, que reivindica la figura del mariscal Andrés Bello Cáceres, un heroi de la guerra contra Xile de 1879. Propugna “l'afusellament dels corruptes”, la declaració de guerra a Xile i la suspensió d'importacions, entre altres coses. Amb l'acció d'Andahuaylas pretenia exigir la renúncia del president Alejandro Toledo.

5. La CVR va tenir un equip de treball estable, o eventual, remunerat, que va fer un treball d'investigació seriós i professional. Però, a més, va comptar amb l'ajuda de més de 200 voluntaris, la majoria joves, que van donar el seu temps, el seu esforç i fins i tot les seves llàgrimes per tal que la seva tasca tingués èxit.

6. Si es vol ser rigorós, cal puntualitzar que els mateixos subversius no anomenaven al seu grup “Sendero Luminoso”. Ells es consideraven membres del Partido Comunista del Perú, producte d'una de les tantes escissions de l'esquerra radical peruana. El nom de “Sendero Luminoso” se'ls va donar perquè un grup d'estudiants d'Ayacucho vinculats a SL deien seguir “el sendero luminoso de José Carlos Mariátegui” un notable intel·lectual peruà d'esquerra, força distant, per cert, de projectes sanguinaris.

7. La xifra de desapareguts al Perú sempre ha estat escandalosa, molt més important que la de Xile i, tanmateix, no ha provocat un enrenou internacional. No se n'ha pogut determinar el nombre exacte, però segons un grup de treball format per la CVR per estudiar el tema –en què hi va participar el Comitè Internacional de la Creu Roja– passarien de les 7.000 persones. Altres fonts pensen que la xifra arriba a les 9.000 persones.

8. Un grup armat promogut per Fujimori i Montesinos es va anomenar “Colina”. Segons la CVR, hauria estat responsable d'almenys dues matances perpetrades a Lima, contra presumptes membres de SL. En un dels casos, que va tenir lloc a Barrios Altos (un lloc molt poblat de Lima) foren cosits a trets alguns nens.

DCIDOB 92. Perú.

Cronologia històrica del Perú. Principals esdeveniments.

CRONOLOGIA HISTÒRICA DEL PERÚ

PRINCIPALS ESDEVENIMENTS

1440-1532 ▶ L'imperi incaic, aparegut al segle XI a Cusco, regió sud-oriental de la serralada andina, està dotat d'una gran organització social, política i militar. Amb la seva expansió cap a la costa, absorbeix la cultura Chimú i altres cultures més meridionals, arribant a governar 13 milions de persones.

1524 ▶ Comença la conquesta espanyola del Perú a partir de l'associació establerta entre Francisco Pizarro, l'*encomendero* militar Diego de Almagro, i el clergue Hernando de Luque, a la recerca de les terres d'on se sabia venien riqueses. La conquesta, iniciada a Panamà, culmina després de tres expedicions, amb la fundació de Lima el 1535. Aquest fet, junt amb la paràlització de les forces de l'imperi incaic, desorientades amb les confrontacions fratricides entre els fills de l'emperador Huayna Capac per la successió al tron, constitueix un factor important de la desorganització de l'imperi. El pagament d'impostos i els treballs forçats acaben per desarticular les bases de la societat incaica.

1538-1544 ▶ Tenen lloc fins a cinc guerres civils entre Pizarro i Almagro, els seus fills, alguns *encomenderos* i les forces reials del virrei Núñez de Vela, pel domini de la regió de Cusco. Almagro és executat el 1538, Pizarro assassinat el 1541. Els seus fills i parents continuen les disputes, un dels fills d'Almagro és executat el 1542 per ordre de Gonzalo Pizarro, germà de Francisco, qui manté les terres conquerides independents de la corona espanyola, fins a ser capturat i executat dos anys més tard.

1542 ▶ El Perú esdevé el segon virregnat espanyol a Amèrica, després del de Nueva España a Mèxic. Lima es converteix en la capital de tota Amèrica del Sud, dominada per Espanya, amb l'excepció de Veneçuela i Brasil.

1546 ▶ Descobriment de les mines de Potosí i auge de la mineria.

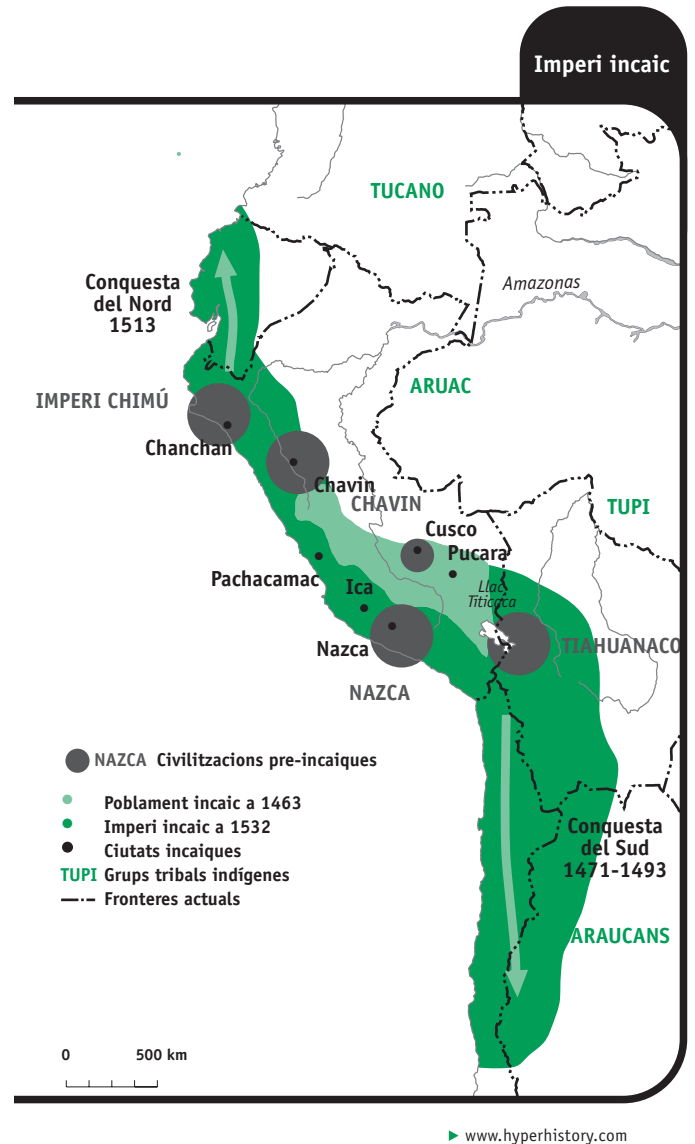
1569 ▶ Amb el virrei Francisco de Toledo, Espanya consolida el seu domini sobre la regió. La convivència no és pacífica i la sublevació dels camperols, acaba amb l'execució del seu líder, Túpac Amaru, nét d'Huayna Capac, el 1571. Entre 1561 i 1754, la població indígena es redueix un 65%.

S.XVII ▶ La primera meitat ve marcada per l'explotació minera i l'ascendència econòmica. Durant la segona meitat de segle, l'esgotament de les vetes de plata i la fallida de les finances provoquen la decadència del virregnat.

1700 ▶ La nova dinastia dels Borbons, que governa Espanya, ordena importants reorganitzacions administratives a les seves colònies, fet que al virregnat del Perú li suposa la pèrdua de Colòmbia i del control del port de Quito, en crear-se el de Nova Granada.

1776 ▶ La creació del virregnat del Río de la Plata debilita encara més el del Perú, que perd l'Alt Perú (Bolívia), Argentina, Uruguai i Paraguai. Xile és transformat en una capitania gairebé autònoma.

1780-1781 ▶ Tenen lloc diverses revoltes indígenes contra el virregnat, on destaca la dirigida per Túpac Amaru II, qui diu ser descendent del darrer cabdill inca, i que acabarà amb la seva execució.



1810-1821 ▶ Mentre la resta de colònies d'Amèrica del Sud comença la lluita per la independència, el Perú es manté lleial a Espanya a causa de la concentració del poder militar de la corona a Lima, l'actitud conservadora de l'oligarquia local i els debilitats aixecaments de protesta indígenes.

1821 ▶ El general José de San Martín, amb un exèrcit argentino-xilè, ocupa Lima i declara la independència del Perú el 18 de juliol. L'any següent es proclama la república del Perú, malgrat que els últims relíctes del virregnat colonial a l'Alt Perú no són reduïts fins el 1824, amb l'ajuda de Simón Bolívar, el qual governa el Perú entre 1824-1826. L'alliberament de l'Alt Perú permet la constitució de la república independent de Bolívia.

1827-1829 ▶ Guerra amb Colòmbia per l'actual territori de Loreto.

1835 ▶ Andrés Santa Cruz, president de Bolívia, imposa la unió del Perú i Bolívia en una confederació autoritària, malgrat l'oposició del poble peruà, però és derrotat en la guerra contra Xile (1837-1839). Xile donarà suport al general Agustín Gamarra (1839-1841), en comptes dels regeneracionistes peruans.

1845-1851 ▶ El general Ramón Castilla aconsegueix la reconciliació del país, entre els regeneracionistes i l'oligarquia, sobretot gràcies a la millora econòmica pel comerç del guano, substància rica en fosfats, procedent dels excrements d'ocells marins i emprada com a adob orgànic a l'agricultura. En el període 1849-1874 arriben entre 80.000 i 100.000 treballadors xinesos, entre d'altres coses, per la recollida del guano.

1864-1866 ▶ Coincidint amb una crisi per esgotament del guano, l'endeutament de l'Estat i una nova guerra civil, té lloc una intervenció espanyola per instal·lar enclavaments davant les costes peruanes. La resposta del Perú, Xile, Bolívia i Equador, que declaren la guerra a Espanya, acaba amb la seva derrota.

1879-1883 ▶ Guerra del Pacífic entre el Perú i Bolívia d'una banda i Xile de l'altra. La derrota a mans dels xilens, segons consta en el tractat d'Ancón, suposa la cessió de la província peruana de Tarapacá, rica en salnitre, mineral de nitrats utilitzat com a adob mineral i vist com a substitut comercial del guano.

1884-1886 ▶ L'exèrcit ocupa el poder i hi ha un cert ressorgiment econòmic amb el relançament comercial, el replantejament agrícola a la costa, l'explotació minera i la cessió del ferrocarril al capital britànic.

1895 ▶ La reacció de la burgesia dirigida per Piérola retorna el poder del país als civils.

1911 ▶ Hiram Bingham, professor de la Universitat de Yale, descobreix la ciutat incaica de Machu Picchu, situada a només 80 km de Cusco.

1919-1931 ▶ Augusto Bernardino Leguía, instaura una dictadura militar –la Patria Nueva– a partir de la crisi econòmica de 1919.

1924 ▶ Víctor Raúl Haya de la Torre, en el seu exili de Mèxic crea l'Alianza Popular Revolucionaria Americana (APRA) d'inspiració nacionalista.

1929 ▶ La crisi mundial enfonsa l'economia peruana i acaba provocant la caiguda de Leguía, però els militars segueixen en el poder.

1939-1945 ▶ Presidència de Manuel Prado y Ugarteche, representant de l'oligarquia de Lima. Etapa d'expansió econòmica, els beneficis de la qual només recauen en l'oligarquia, agreujant les tensions socials.

1941 ▶ Després d'una breu guerra amb l'Equador, el Perú guanya una part del territori de l'Amazònia, segons recull el Protocol de Rio de Janeiro, signat el 1942. Tot i la signatura del tractat es mantenen dubtes sobre les fronteres a la Cordillera del Cóndor que donen lloc a posteriors conflictes.

1945 ▶ La coalició Partido del Pueblo, liderada per l'APRA, guanya les eleccions, però el 1947-1948 es trenca la coalició i el poder passa a mans del general Manuel Odría, president a partir de 1950.

1956 ▶ Després del suport nord-americà que suposa una etapa de bonança econòmica per a les classes altes, tenen lloc eleccions generals que guanya la coalició

entre el Movimiento Democrático Peruano (partit reformista de Manuel Prado, que és reelegit president) i els apristes, molt més moderats després de la dura repressió soferta. Però una nova recessió econòmica fa que tornin els problemes socials, acompanyats d'una gran agitació camperola.

1962 ▶ El general Ricardo Pérez Godoy fa un cop d'Estat militar davant l'empat electoral que enfronta l'APRA i Acción Popular (AP).

1963 ▶ Fernando Belaúnde Terry (AP), guanya les eleccions i realitza una tímida reforma agrària, però no pot superar ni la crisi econòmica, ni la corrupció de l'administració, ni l'oposició política.

1968 ▶ Nou cop d'Estat militar que situa Juan Velasco Alvarado a la presidència del Gobierno Revolucionario de las Fuerzas Armadas. Procedent de l'ala progressista inicia, amb la nacionalització del petroli, un procés de canvis que inclou la recuperació dels recursos naturals i la pesca, una reforma agrària cooperativista, la participació dels obrers a la propietat de les empreses, la creació d'un sector d'empreses de propietat social, l'expropiació de la premsa per entregar-la a sectors socials organitzats i una política exterior independent.

1975 ▶ El general Francisco Morales Bermúdez és elegit president després d'un cop d'Estat. Frena la reforma agrària i fa un gir cap a una política conservadora i pro-nord-americana.

1978 ▶ Les eleccions a l'assemblea constituent donen la majoria a l'APRA. Es funda la guerrilla de Sendero Luminoso.

1979 ▶ Entra en vigor la nova constitució.

1980 ▶ Belaúnde torna al poder després de noves eleccions, i intenta revertir les reformes agràries de Velasco, implantant les receptes del Fons Monetari Internacional (FMI). Ressorgeix la lluita armada amb Sendero Luminoso, guerrilla que estarà especialment activa durant els governs de Belaúnde, García i Fujimori.

1981 ▶ Noves lluites fronteres amb l'Equador a la Cordillera del Cóndor.

1984 ▶ Ressorgiment de la lluita armada amb el Movimiento Revolucionario Túpac Amaru (MRTA).

1985 ▶ Alan García Pérez, líder de l'APRA, obté la presidència, després d'unes eleccions marcades pel rebuig de la població als abusos patits per part de l'exèrcit, en la seva repressió sobre Sendero Luminoso. El nou president anuncia que negociarà el deute extern del país directament amb els acreedors, sense la intermediació del FMI.

1987 ▶ Vaga general pel descontentament de la població a la gran inflació. L'escriptor Mario Vargas Llosa lidera el Movimiento Libertad (ML) contra el procés d'estatització dels bancs.

1988 ▶ El Govern demana ajuda a l'FMI per resoldre la situació de fallida.

1990 ▶ La coalició FREDEMO (AP, ML i el Partido Popular Cristiano) liderada per Mario Vargas Llosa guanya la primera volta de les eleccions presidencials i parcials, però no per majoria absoluta. A la segona volta, la desconfiança que genera el seu programa ultraliberal dona la victòria a la coalició de centre Cambio-90 liderada per Alberto Keinya Fujimori, el qual exercirà una política de renegociació del deute i de privatització d'empreses.

1992 ▶ Al·legant inoperància i corrupció d'un parlament que no li dona suport, Fujimori protagonitza un cop d'Estat, per tal de dissoldre el Govern, que viu hores de gran tensió, i poder presentar una reforma constitucional que atorgui a la presidència un marge d'acció més ampli. La reforma constitucional s'aprova l'any següent en referèndum.

Abimael Guzmán, líder de Sendero Luminoso, és capturat i sentenciat a cadena perpètua. Dos anys després, uns 6.000 guerrillers es rendeixen a les autoritats.

1993 ▶ Nova constitució, la qual permet a Fujimori intentar ser reelegit per tercera vegada.

1995 ▶ Nova guerra no declarada entre el Perú i l'Equador per disputes frontereres a la Cordillera del Cóndor. Els dos presidents negocien directament sobre les discrepàncies que existeixen.

Fujimori és reelegit i amnistia els convictees per violació dels drets humans en la lluita contra la guerrilla.

1996 ▶ El 17 de desembre 14 membres del Movimiento Revolucionario Túpac Amaru (MRTA) retenen prop de 600 hostatges a la residència de l'ambaixador japonès. Després de diversos alliberaments, el 22 d'abril militars peruans rescaten els 71 ostatges restants i maten tots els segrestadors.

1997 ▶ Els membres del Tribunal Constitucional que declaren que la Constitució no permet una nova reelecció de Fujimori són destituïts.

1998 ▶ Establiment d'un acord fronterer amb l'Equador, sobre el conflicte de la serralada del Còndor. Argentina, Brasil, Xile i els Estats Units intervenen com a garants.

1999 ▶ Vaga general i posteriors manifestacions en protesta a la intenció de Fujimori de presentar-se a les eleccions.

2000 ▶ Malgrat l'impediment constitucional i envoltat de denúncies per frau i acusacions sobre malbaratament de fons estatals entre d'altres, Fujimori s'autoproclama president després d'unes eleccions en les quals és l'únic candidat, un cop retirat l'opositor Alejandro Toledo. Les crítiques dels Estats Units i de l'Organització d'Estats Americans (OEA) forcen el compromís de Fujimori d'introduir canvis institucionals i reformes que granteixin la llibertat de premsa, la independència del poder judicial, modificacions en el sistema electoral i el control civil de l'exèrcit i els serveis d'intel·ligència.

Vladimiro Montesinos, assessor i col·laborador de Fujimori i cap del Servei de Intel·ligència Nacional, és gravat en vídeo mentre suborna un polític de l'oposició. Després de diferents escàndols polítics i financers, el Congrés del Perú declara Fujimori "moralment incapacitat" per governar, tot i que aquest ha fugit al Japó des d'on envia la seva dimissió al Congrés. Valentín Paniagua Corazao, president del Congrés i dirigent d'AP, ocupa la presidència transitòria. Pérez de Cuéllar esdevé primer ministre. Durant aquest any i el següent, diferents càrrecs polítics i militars dimissionen dels seus càrrecs pels lligams amb Fujimori i Montesinos, també fugit del país.

2001 ▶ Alejandro Toledo Manrique, economista de centreesquerra, és el primer president d'origen indígena elegit a les eleccions presidencials, després de vèncer el seu contrincant Alan García qui, exiliat a Colòmbia i perseguit judicialment per corrupció, havia presentat la seva candidatura per sorpresa.

La Cort Suprema publica l'autorització internacional per detenir l'ex-president Fujimori. L'any següent és acusat de traïció pels legisladors peruans. Malgrat l'ordre de detenció presentada per la Interpol, el Govern japonès afirma que no el pensa extraditar.

Montesinos és arrestat a Veneçuela i retornat a una presó de màxima seguretat al Perú. Dos anys després és sentenciat a diverses condemnes de presó per corrupció, malversació, conspiració i abús de poder.

2002 ▶ Davant l'eminent visita del president George Bush, una bomba esclata prop de l'ambaixada dels Estats Units a Lima, i mata nou persones.

A causa dels violents aldarulls contra la privatització de dues companyies elèctriques, Toledo decreta l'estat d'emergència a Arequipa.

Tots els partits polítics i forces socials firmen un Acord Nacional de Governabilitat.

El ministre de salut dóna a conèixer un informe de la Comisión sobre Actividades de Anticoncepción Quirúrgica Voluntaria, que assenyalava que durant el mandat de Fujimori s'havien realitzat esterilitzacions forçades en diverses zones rurals, i que afectaven més de 283.000 persones, majoritàriament indígenes.

2003 ▶ 10.000 cocalers realitzen una marxa de protesta des d'Ayacucho a Lima, contra el desmantellament dels conreus de fulla de coca. Una vaga de transports paralitza el país. Mestres i agricultors també es declaren en vaga.

La crisi del Govern és gran: Toledo, amb una popularitat de només l'11%, decreta l'estat d'emergència durant 30 dies a tot el país com a resposta a les protestes sindicals que han mobilitzat prop de dos milions de persones, en un país on el 60% de la població viu en la pobresa. El Gabinet del president, simbòlicament, dimiteix en ple.

Es presenta l'Informe Final de la Comisión de la Verdad y la Reconciliación, en el qual s'assenyalava que més de 69.000 persones van ser mortes durant els 20 anys de guerra entre Sendero Luminoso (a qui atribueix el 54% de les víctimes), les forces armades i la policia (el 28%) i les forces paramilitars i rondes camperoles (el 24%). La meitat dels morts eren del departament d'Ayacucho, el 75% dels quals eren nadius de parla quítxua, minoritària al país.

2004 ▶ Mentre les revoltes populars se succeeixen, amb esclats de violència més lligats a la indignació per la pobresa generalitzada que per directrius polítiques, té lloc la cinquena renovació del Govern des que Toledo va arribar al poder. Set polítics independents entren a formar part d'aquest Govern.

S'inaugura el major projecte de gasoducte que connecta el gas de la selva interior amb Lima.

Fonts ▶

Parodi Trece, Carlos. *Perú 1960-2000*. Lima: Universidad del Pacífico, 2002

Guía del Mundo, 2003-2004

BBC News. http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/country_profiles/1224690.stm

Gran Enciclopèdia Catalana

Biografías de Líderes políticos <http://www.cidob.org/bios/>

http://www.adonde.com/historia/1999_peru_ecuador.htm

Comisión de la Verdad y Reconciliación. Informe final. <http://www.cverdad.org.pe/ifinal/>

Derechos Human Rights <http://www.derechos.org/nizkor/peru/accion.html>

Tratado de Ancón <http://www.soberaniachile.cl/tratado9.html>

<http://www.peru.com/elecciones2001>

DCIDOB 92. Perú.

La societat peruana, un trencaclosques complicat.

LA SOCIETAT PERUANA, UN TRENCACLOSQUES COMPLICAT ►

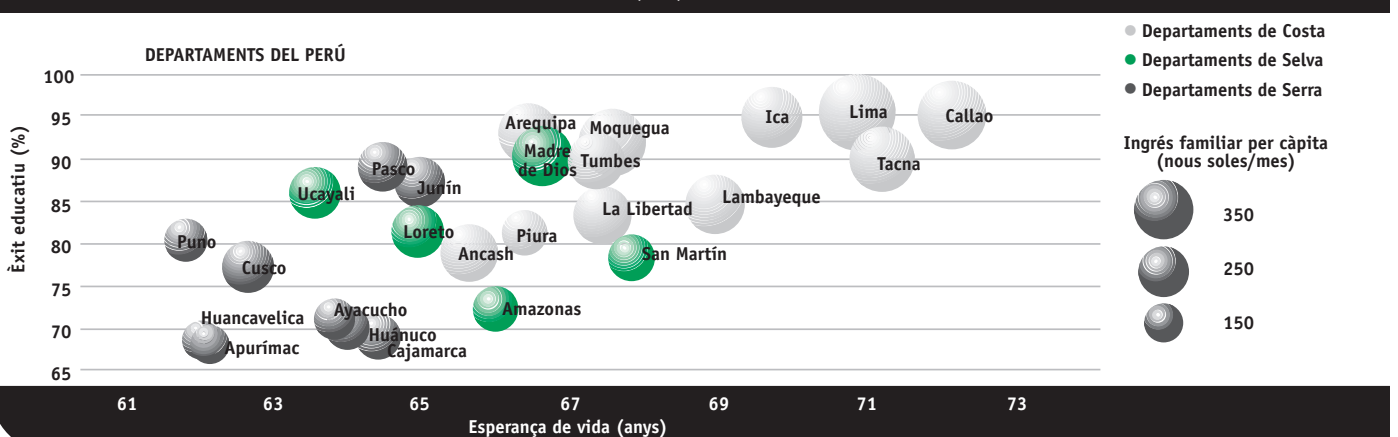
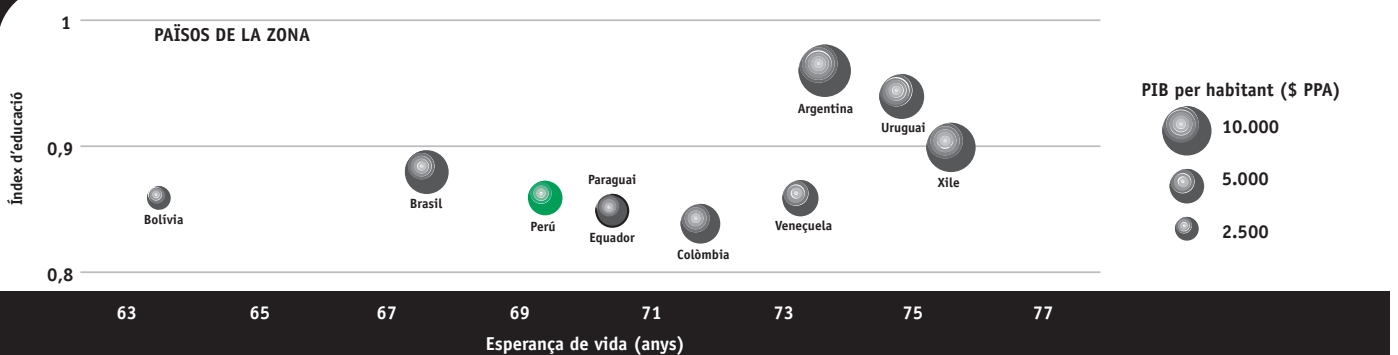
El Perú és un país format per petits perús. Sota la imatge d'homogeneïtat que podem extreure d'una ràpida mirada de les estadístiques nacionals s'amaguen diferents realitats. Aquest Perú en majúscula és una suma gens aritmètica de petits perús. Hi ha un Perú masculí i un de femení. Un Perú rural i un d'urbà. Un de "blancs" i un d'indígenes, dividit al seu torn en perús més petits. Un Perú de costa, un de selva i un de serra.

Un desenvolupament en la línia dels seus veïns ► El Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) elabora cada any un Informe sobre Desenvolupament Humà on estableix un rànking sobre gairebé la totalitat de països del món, segons l'Índex de Desenvolupament Humà (IDH), calculat per a cada país. A partir de les dades del darrer informe de 2004, podem obtenir una visió del Perú, com la d'un país amb un grau mig de desenvolupament –ocupa la posició 85, del total de 177 països analitzats–, immers dins l'àmplia categoria de països de desenvolupament mitjà.

En l'entorn dels seus veïns geogràfics, el Perú ocupa el lloc 7è de 10 pel que fa a l'IDH, rànking que encapçalen Argentina, Xile i Uruguai, tots tres considerats països de desenvolupament humà alt. Ja dins el rang de països de desenvolupament humà mitjà hi trobem Veneçuela, Brasil i Colòmbia i darrere el Perú, Paraguai, l'Equador i Bolívia. El gràfic ens mostra la situació del Perú dins d'aquest marc més general, segons les variables que conformen l'IDH¹.

Paral·lelament també es constata que aquest índex ha anat evolucionant cap a valors cada cop més alts de desenvolupament, fet compartit amb la resta de països que l'envolten. Així, l'IDH del Perú ha passat de 0,642 el 1975 a 0,752 el 2002.

Índex de Desenvolupament Humà (2002)



► Elaboració pròpia / Informe sobre Desarrollo Humano, Perú 2002. PNUD / Informe sobre Desarrollo Humano, 2004. PNUD

Costa, serra i selva: litoralització i urbanització ▶ Una evolució positiva de l'Índex de Desenvolupament Humà suposa que hi ha un seguit de millores en els àmbits econòmics, educatius i de la salut. Això, que és cert a escala nacional, no es tradueix a totes les regions del país, a causa d'una desigual distribució dels recursos. I el Perú no n'és una excepció.

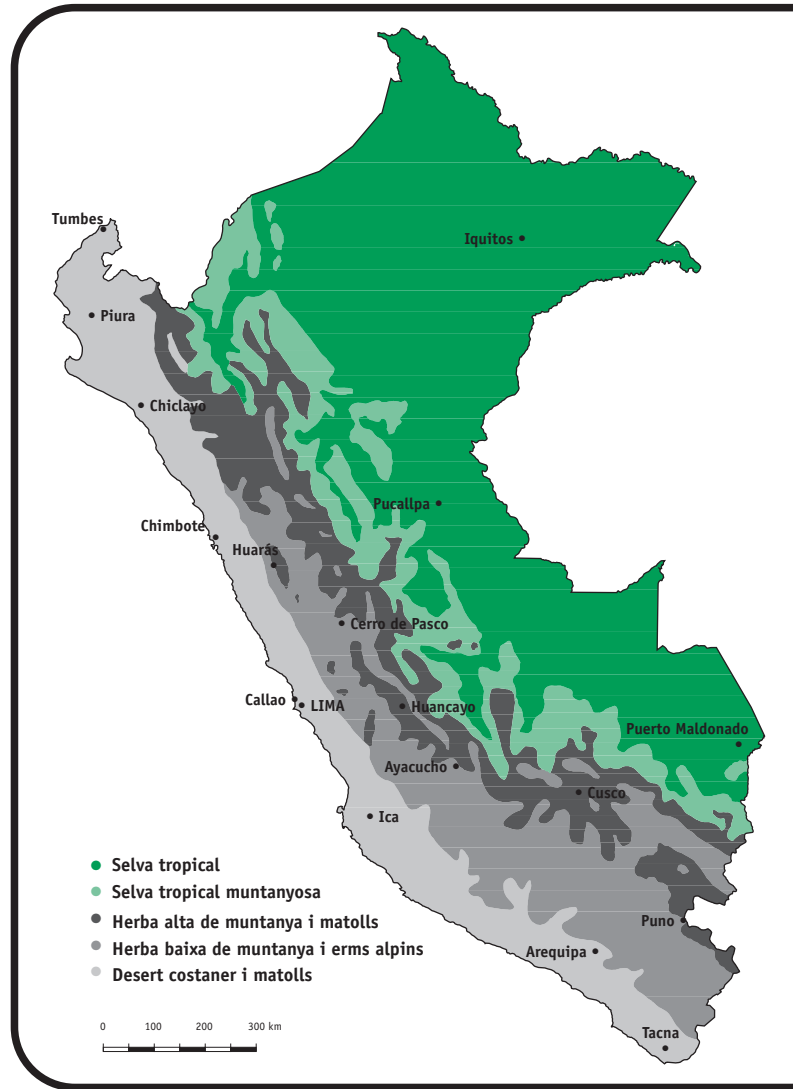
Comparant el nivell de desenvolupament als 25 departaments administratius que conformen el Perú, observem que hi ha diferències d'àmbit geogràfic entre les tres àrees principals: costa, serra i selva. Aquest factor, tot i no actuar aïlladament, afavoreix les diferències de desenvolupament internes, essent aquest més alt a la costa i més baix a l'interior, especialment a les muntanyes.

L'extensió que ocupen aquestes diferents àrees geogràfiques no és proporcional a la població peruana (uns 27 milions l'any 2000). Així, malgrat que la selva representa un 63% del territori, només concentra un 11% de la població i, en canvi, és a la costa on trobem el 52% de la població, tot i no ocupar més d'un 11% del territori.

La *litoralització* o migració de l'interior a la costa, ve acompanyada de la *urbanització* o desplaçament del camp a la ciutat, essent les més importants El Callao, Chimbote, Chiclayo, Lima (a la Lima Metropolitana hi viu el 30% de la població del Perú), Piura i Trujillo a la costa, Arequipa, Huancayo i Cusco a la serra, i Iquitos a la selva. La població urbana va creixent de forma accelerada i actualment més del 73% de la població del Perú es concentra a les ciutats.

Tanmateix, però, la marxa cap a les grans ciutats no és sinònim de millora del nivell de benestar. Si bé a Lima i Callao hi ha els nivells de desenvolupament humà més alts del país, la desigualtat interna és molt gran i a les zones periurbanes hi trobem poblacions marginals que viuen en total subdesenvolupament. Lima Metropolitana, per exemple, té uns ingressos tres cops superiors a la resta de departaments, però concentra més de la meitat de la pobresa del país ja que no té suficient capacitat per generar ocupació. El perfil del pobre urbà és el d'un immigrant que ve del camp, indígena i amb un nivell educatiu molt baix. A més a més, la població peruana té un origen molt divers, i la distribució dels diferents grups ètnics segueix també un patró geogràfic, això fa que la descripció sigui més complexa. Així, la població majoritària indígena –que representava el 45% a principis dels noranta– es concentra bàsicament a la serra (quítxues i aimares) i a la selva (altres grups indígenes), mentre que és a la costa on hi ha el gruix fonamental de població d'origen europeu, mestissos i algunes minories, com els afroperuans i diverses comunitats asiàtiques.

El binomi rural-urbà ▶ Viure en el món rural o urbà suposa unes diferències d'accés als serveis i en el grau de desenvolupament molt considerables arreu del món. En el cas del Perú, aquestes desigualtats queden accentuades amb l'aïllament geogràfic i la poca capacitat de generació de riquesa. La descripció de la pobresa per regions segons el seu caràcter rural o urbà és prou il·lustrativa.



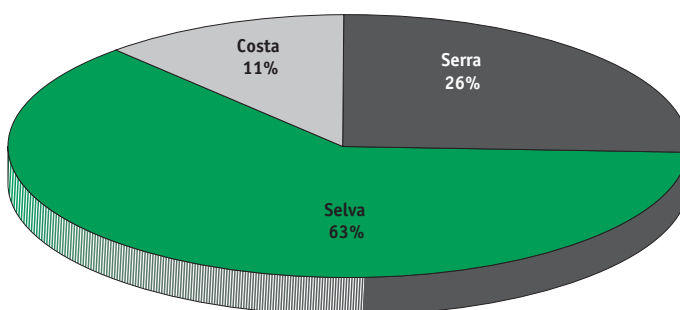
A nivell nacional el percentatge de població pobre en el món rural és gairebé el doble que en l'àmbit urbà, i cinc vegades superior si ens referim a la pobresa extrema². Com es pot veure a les gràfiques, però, aquests percentatges no afecten d'igual manera les poblacions de la costa, de la selva o de la serra. Aquestes darreres –considerades el Perú subsaharià– són les més afectades, i és on el percentatge de població rural extremadament pobre és del 60,8%, i arriba al 83,4% si parlem de pobresa en general. Segons el Programa Mundial d'Alimentació de les Nacions Unides, el consum diari mig de la població peruana és de 1.950 kcal, que ve a ser el 88% del mínim recomanat. Per això, i especialment a la zona de muntanya, es pot dir que una part de la població peruana es troba en situació d'inseguretat alimentària. La pobresa rural té un component estructural definit, especialment a la serra, per un treball agrícola i familiar no remunerat, una escassetat d'actius productius, un aïllament geogràfic i una manca de serveis socials.

En aquest sentit és important veure com, a la majoria d'indicadors socials, les diferències entre l'àmbit rural i l'urbà presenten un saldo negatiu per a la població rural. Per posar alguns exemples, a la ciutat, on l'esperança de vida és nou anys superior a la del camp, el 82% dels parts són atesos en

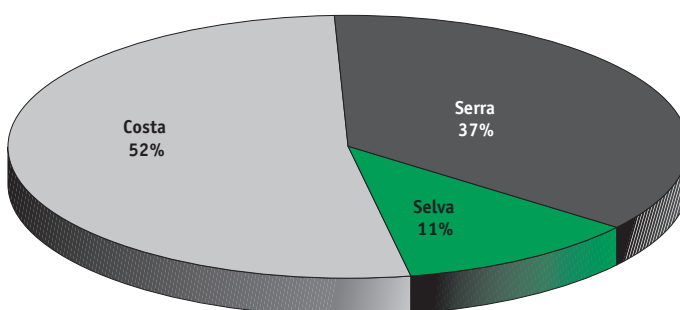
serveis de salut i la fecunditat és de 2,8 fills per dona, mentre que al camp el 75% dels parts són atesos als propis domicilis i la fecunditat és de 6,2 fills per dona. Pel que fa a l'educació, a més a més del desequilibri d'infraestructures, i en part com a conseqüència directa d'aquest, la població analfabeta assoleix el 23% a l'entorn rural enfront del 5% a les ciutats, on els estudiants hi inverteixen per terme mig el doble d'anys d'estudi que al camp. Pel que fa als accessos a serveis, només un 44% de la població rural disposa d'accés a aigua potable, un 29% de llars tenen enllumenat públic, i tan sols un 4% tenen connexió amb la xarxa de clavegueram, valors que a les zones urbanes arriben al 87%, el 95% i el 69%, respectivament.

El necessari desenvolupament de les diferents regions del Perú, que pot fer possible la reducció o eliminació de la bretxa que les separa, està limitat, fonamentalment, per la falta de relacions econòmiques regionals. Malgrat la debilitat institucional existent, actualment es treballa per a la creació de macrorregions que –amb una orientació transversal– abastin zones de costa, serra i selva, de manera que s'assoleixi una massa crítica necessària per donar lloc a un teixit econòmic i a unes dinàmiques pròpies de relacions comercials.

REPRESENTACIÓ DE LES ÀREES GEOGRÀFIQUES (%)

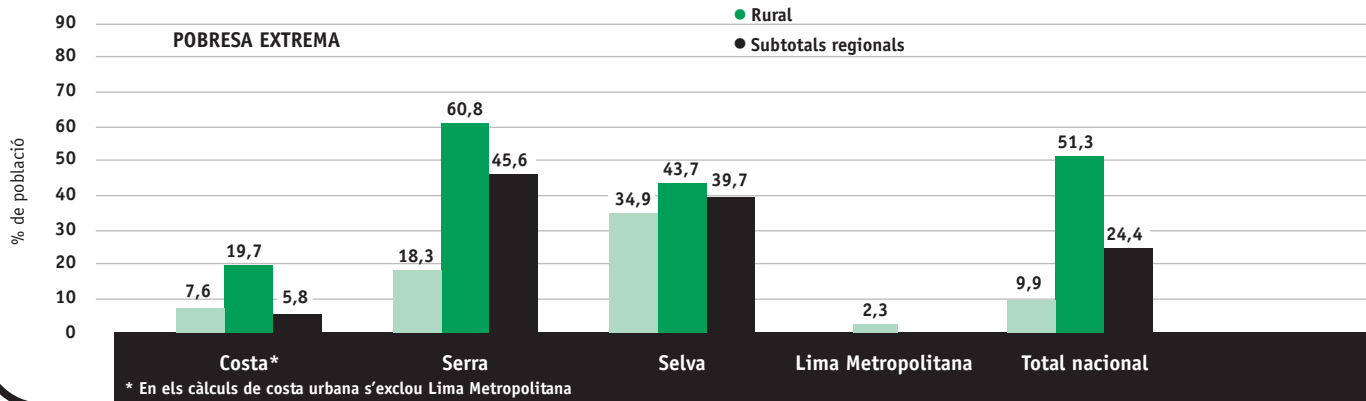
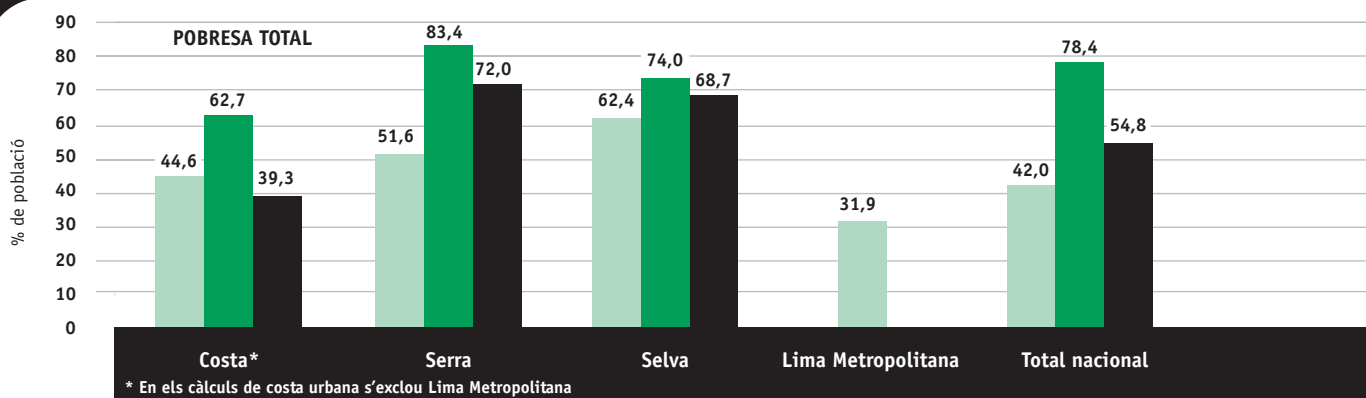


DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE LA POBLACIÓ (%)



► Elaboració pròpia. World Food Programme, Nacions Unides/
<http://es.wikipedia.org>

Pobresa al Perú (2001)



► Elaboració pròpia. Informe Técnico Abril 2002. Instituto Nacional de Estadística e Informática

Dones i nens, els sectors més vulnerables ▶ Com succeeix a la majoria de països que pateixen situacions de privació, els sectors de població més vulnerables, i que surten pitjor parats de l'estrès que la pobresa i el subdesenvolupament comporten, són els nens i les dones.

Pel que fa als més petits, segons dades d'UNICEF, la meitat de les persones que viuen en situació de pobresa extrema al Perú són nens i nenes. Del total de 10,2 milions de menors de 18 anys, més de 6,5 milions (un 64%) viuen per sota de la línia de pobresa.

La situació de la dona al Perú no és gaire diferent a la que s'observa als seus països veïns. Les dades de 2002 pel que fa a l'IDG (Índex de Desenvolupament de Gènere) situen el Perú en una setena posició, només per davant de Paraguai, l'Equador i Bolívia. En canvi, l'IPG (Índex de Potenciació de Gènere, que mesura la participació de les dones en el món polític, laboral i en els ingressos) el situen en una segona posició, només per darrere d'Argentina.

Amb el temps, els nivells d'educació s'han anat igualant, però encara s'arrossega un diferència d'analfabetisme d'11 punts percentuals a favor dels homes, que en alguns departaments arriba a ser del 30%. Tanmateix, però, és en la percepció d'ingressos on les diferències són francament elevades. El Perú ocupa el quart lloc en el rànking mundial de països que mostren una desigualtat més gran en la percepció d'ingressos entre gèneres, per davant de qualsevol altre país d'Amèrica del Sud. La transformació que el país ha experimentat els darrers cinquanta anys ha tingut uns avenços molt limitats en matèria de desenvolupament. Si bé la geografia i el fort centralisme institucional són factors decisius a l'hora d'entendre el desigual grau de desenvolupament de les diferents regions del Perú, no es pot menystenir la importància de l'herència històrica –traduïda en problemes estructurals com ara la desigualtat distributiva, la pobresa, el mateix centralisme, una marcada heterogeneïtat tecnològica, inestabilitat política i institucional, el retard de l'agricultura a muntanya i l'exclusió i estratificació social.

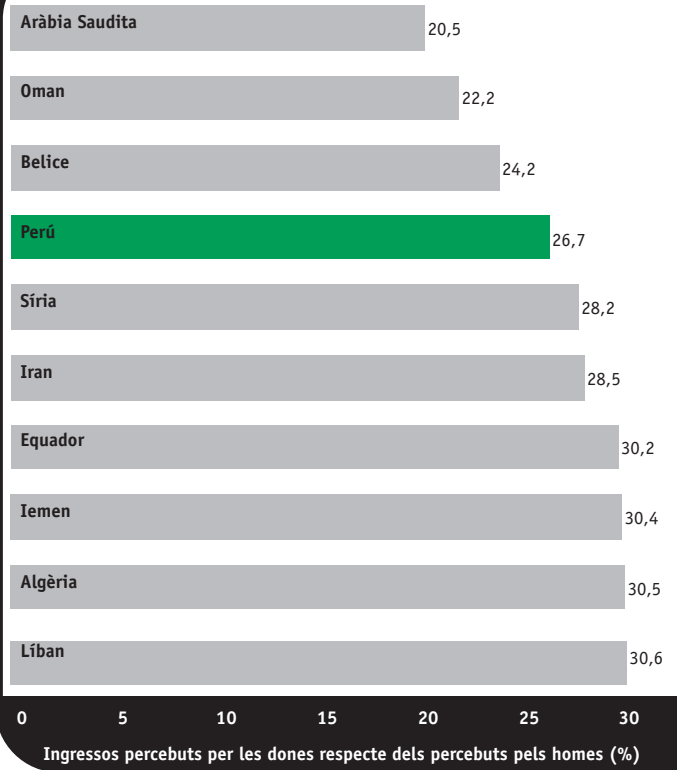
Redacció Fundació CIDOB

Notes ▶

1. L'IDH és un índex format a partir de quatre indicadors: l'esperança de vida, el PIB per càpita, la taxa de matriculació a l'educació primària, secundària i terciària, i el grau d'alfabetització de la població major de 15 anys. El seu valor va entre 0 i 1.

2. Població pobra és la que viu en llars on la despesa total està per sota del cost d'una cistella bàsica de consum. Població en situació de pobresa extrema és la que viu en llars on la despesa total està per sota del cost d'una cistella bàsica d'aliments.

Els 10 països del món amb més desigualtats d'ingressos entre gèneres (2002)



▶ Elaboració pròpia. Informe sobre el Desenvolupament Humà, 2004. PNUD.

Informes i webs consultats ▶

American Memory. The Library of Congress memory.loc.gov/ammem/

Avaluació dels projectes de desenvolupament cofinançats per la Generalitat de Catalunya al Perú i elaboració de les bases per a una futura planificació i coordinació de la cooperació catalana al Perú. Fundació CIDOB. Barcelona, 2003.

Guia del Mundo 2003/2004. Instituto del Tercer Mundo www.guiadelmundo.org.uy

Informe sobre Desarrollo Humano, Perú 2002 www.pnud.org.pe

Informe sobre el Desenvolupament Humà, 2004. PNUD

Informe Técnico n°002-Abril 2002. Instituto Nacional de Estadística e Informática, INEI www.inei.gob.pe

DCIDOB 92. Perú.

La feliç trobada de Yuyachkani amb la trista realitat peruana. Un recorregut per l'efervescència cultural del país.
Rafael Drinot Silva

LA FELIÇ TROBADA DE YUYACHKANI AMB LA TRISTA REALITAT PERUANA

UN RECORREGUT PER L'EFERVESCÈNCIA CULTURAL DEL PAÍS

Rafael Drinot Silva Sociòleg i periodista peruà

Entre l'any 1980, quan se sanciona la fi i fracàs del Govern reformista de les forces armades del Perú, i l'any 2000, quan el president Alberto Fujimori va fugir al Japó, la violència política es va cobrar la vida de gairebé 70.000 persones; 10.000 havien “desaparegut” i 100.000 nens van quedar orfes. Més de mig milió de peruans foren “desplaçats” per la violència i dos milions i mig, el 10% de la població, va emigrar a l'estranger¹.

En el món de la producció cultural nacional, foren molts els que des de la literatura, les arts visuals, el cine, el teatre i el periodisme es preguntaven sobre què estava passant al país. El destí d'un grup de teatre, els membres del qual són coneguts com, els “yuyas”, il·lustra aquest procés. El 1971 el grup d'actrius i actors va iniciar la recerca d'una creació teatral, pròpia de l'efervescència social i política dels anys seixanta. Inicialment, va alternar la lectura entusiasta de textos de Bertolt Brecht i Peter Weiss, i l'oferta, a joves d'una barriada de Lima, de la posada en escena conjunta de *La Mare* de Gorki. L'experiència no va deixar més empremta, però mentrestant un amic lingüista els va ajudar a trobar un nom: *Yuyachkani*, “pensar”, “reflexionar” en quítxua. En un país d'estaments socials gairebé aturats, determinats en bona part pel color de la pell, anomenar-se en la llengua andina quítxua i afirmar que allò que volen és la reflexió, fou tota una declaració d'intencions.

Aquesta declaració va prendre cos en poc temps: l'obra *Puño de Cobre* (1973), que recorda la matança de treballadors a la mina andina de Cobriza per les forces policíiques, fou ben acollida, ja que sintonitzava amb l'onada creixent de demandes dels treballadors i les classes mitjanes que l'autoritarisme del Govern militar reformista intentava controlar. En aquesta efervescència social, *Yuyachkani* era part d'un corrent teatral menys formal i obert a noves experiències, com també ho eren *Cuatrotablas* i *La Candelaria* a Colòmbia, *ICTUS* a Xile i *Escambray* a Cuba. En el context peruà, *Yuyachkani* es va diferenciar per la seva aposta al relegat i multicultural món andí, un fet que va transformar el grup. Miguel Rubio, un dels seus fundadors, va recordar que després d'una actuació davant de camperols en què vestien la seva roba habitual, aquests van lamentar que haguessin oblidat “el vestuari”. En el món andí, la representació no disgrega allò “exterior” d'allò que és “interior”, sinó que l'un i l'altre, que són un, “expressen”. Amb la lliçó apresada, *Yuyachkani* no ha deixat d'investigar les llengües, els usos i costums, mites i llegendes del poble peruà; un exemple d'això és el seu prestigiós Taller de Máscaras.

Els Andes mil·lenaris ▶ La primera obra sobre temes camperols fou *Allpa Rayku* (Per la terra, 1978), que en certa manera va continuar l'esperit de la narrativa i poesia de l'escriptor i antropòleg José María Arguedas, la mort del qual el 1969 semblà deixar un buit en l'expressió artística relacionada amb la cultura peruana andina. *Allpa Rayku* recollia les experiències camperoles durant les preses de terra, quan llanguien la reforma agrària i el Govern militar, aquest últim dirigit per un sector castrense obertament repressiu que es va enfrontar també a grans moviments de protesta urbana. Finalment, les forces armades es van retirar de l'escenari polític i van convocar eleccions.

L'ambient de retorn a la democràcia que va viure el Perú a finals dels anys setanta va dinamitzar l'activitat cultural. Van destacar, aleshores, els programes d'algunes emissores de ràdio en la discriminada llengua quítxua per als habitants dels Andes i els barris de migrants de les grans ciutats, com també, especialment, la fundació per sindicats, cooperatives, organitzacions polítiques, intel·lectuals i artistes del diari *El Diario de Marka*. Aquest va tenir un cert impacte, no solament per l'originalitat del seu model de propietat i creativitat, sinó perquè, destinat als amplis sectors d'ingressos mitjans i baixos, la lectura del diari era socialitzada en ser col·locat als murals d'associacions, sindicats o empreses. Aquesta experiència editorial cooperativa, que va suposar un gran esforç d'imaginació i treball diari, tanmateix, es va diluir en només quatre anys.





© Guillermo Figueroa

Els anys de violència ▶ Les eleccions de 1980 van donar com a guanyador Fernando Belaúnde, un arquitecte la primera administració del qual iniciada el 1963 es va tenir de corrupció i incompetència i al qual els militars reformistes van fer fora del Govern. En el seu segon Govern, Belaúnde va ignorar les activitats militars que Sendero Luminoso havia iniciat als Andes encara que, davant l'evidència de l'activitat insurgent, va donar un gir de 180 graus i va cedir el poder político-militar de vastes regions a les forces armades. Les matances, ja sigui per acció de Sendero Luminoso o de les forces armades van continuar, i en només tres anys, milers de peruans foren assassinats o van desaparèixer a la regió més pobre del Perú.

A la costa, encara lluny de la violència, l'ambient d'esperança i fins i tot festiu després del canvi de règim semblava motivar Yuyachkani per crear una de les seves obres més aclamades: *Los músicos ambulantes* (1983), un elogi de la diversitat i la convivència humana en què es conjugava d'una manera eficient dansa, música i teatre. Basada en l'obra *Els músics de Bremen* dels germans Grimm i *Los saltimbanquis* de Chico Buarque, quatre músics-animals (ase, gallina, gata i gos) procedents d'igual nombre de cultures-regions del Perú es trobaven a Lima, la gran ciutat a la qual havien emigrat com diversos milions de compatriotes, i havien de llimar els seus conflictes i trobar punts de trobada. Per Miguel Rubio, director de l'obra, era "un homenatge a allò que la memòria ens ha ensenyat. Una metàfora de les negociacions que hem de fer per entendre'ns entre nosaltres. Si ho poden fer quatre animals, per què no nosaltres?"

Però les esperances de molts van començar a desdibuixar-se durant el Govern de Belaúnde: van empitjorar les condicions materials de vida i es va iniciar un procés, a penes interromput, de vint anys de privatitzacions i ajustos estructurals, segons el model dut a terme per les elits i el Fons Monetari Internacional, i es va agreujar la pobresa fins fer pobres o extremadament pobres, que malviuen en el sector informal o il·legal, més de la meitat dels peruans; grups locals cada vegada més reduïts i el capital transnacional tenien el control de l'economia; els ingressos de l'Estat provenien majoritàriament d'impostos indirectes, que afectaven més els pobres, mentre es van deteriorar els serveis d'educació, salut i transport. Un desastrós balanç al qual, durant el Govern següent de l'aprista Alan García, es va sumar una corrupció i impunitat sense precedents, només superat pel nivell de delinqüència dels dos governs del fugit Alberto Fujimori.

Inques sí; indís no ▶ Així titulava un article Cecilia Méndez, en el qual feia al·lusió a una ferma convicció entre les elits peruanes que es pot traduir en "el problema del Perú són els indis. S'haurien de matar tots". El racisme tenia (té?) un fort suport en una societat que es va construir sobre els ciments de la discriminació. En la conquesta de les Amèriques, els espanyols van comptar amb tecnologies militars desconegudes pels americans i amb la cohesió ideològica del discurs de la superioritat racial, que va transformar el Santiago Matamoros de la guerra de la reconquesta contra els àrabs, en el Santiago

Mataindios de la conquesta d'Amèrica. Enfront dels americans, éssers inferiors en la ideologia conqueridora/catequitzadora, es permetia i justificava disposar de les seves vides, com de la dels africans esclaus. A diferència del que va passar en altres societats americanes, segons l'historiador Nelson Manrique², la independència del Perú d'Espanya no va suposar un canvi molt important en les estructures de dominació social: la derrota de l'elit nativa encapçalada per Túpac Amaru a finals del segle XVIII, i la captura del poder per part de criolls hispanitzats en produir-se la independència a començament del segle XIX, van permetre la vigència d'aquests principis de discriminació que van regir la conquesta i la colònia.

Infart agrari ▶ El primer indicatiu de destrucció d'aquestes relacions es va produir quan el Govern militar va prendre el poder el 1968, per tal de limitar la migració del camp a la ciutat i reduir els conflictes socials que provocaven les preses de terra per part dels camperols i els brots guerrillers, contra els quals es va usar l'incendiari napalm. Les reformes agrària i financera van motivar la reorganització de les elits, i van desaparèixer els terratinents –alguns per “infart agrari”, segons una vídua en ser expropiades les seves terres– i banquers oligarques. D'altra banda, actors marginats, com també comunitats agràries i sindicats industrials, es van fer presents mentre que nous actors, sota la forma de professionals i estudiants universitaris (l'augment dels quals durant les dècades dels seixanta i setanta fou exponencial), van reclamar també una major presència en la societat peruana. El racisme, tanmateix, va assumir noves formes ja que mentre que aquest era el que creava la raça, aquesta era definida des de la posició del racista. Indi ho pot ser qualsevol, tot depèn de qui el defineixi. I en el substrat de la societat peruana, el racisme continua sent la línia divisòria: tant per aconseguir llocs de treball com per ser admès en una discoteca predomina una ideologia discriminadora.

Aquest “nou” racisme, en els més de trenta anys que té el període des que es va liquidar l'oligarquia peruana, és propi d'un país que va passar de rural a urbà, amb una població majoritàriament alfabetitzada, amb accés a mitjans de comunicació i telefonia, i ara amb internet i vídeos (els quals, i gràcies a l'obsessió del Rasputín peruà, Vladimiro Montesinos, per enregistrar en cintes els seus actes de corrupció, van permetre veure i sentir la submissió a aquest cap del Servei d'Intel·ligència de centenars de membres dels grups de poder). Però també dels continus processos migratoris cap a les ciutats i l'estranger; processos motivats per l'escassetat de llocs de treball, la desconfiança en les autoritats i la violència. Malgrat tot, això no va impedir la contínua vitalitat i imaginació de les anomenades classes subalternes.

La contínua alternativa ▶ En les condicions més adverses i violentes no van faltar exemples d'activitat alternativa al discurs oficial, esforços organitzatius per defensar els drets mínims i sobreviure, creativitat per filtrar una visió diferent i esperançadora. En aquests exemples semblava que es fona-

mentés l'experiència del grup Chaski de cinema. Al Perú, el cinema mai no ha estat indústria com a Mèxic o l'Argentina. El grup Chaski ho va intentar des de 1983, amb un format cooperatiu de producció, distribució de pel·lícules –especialment en zones en què mai no s'havia difós cinema– i formació de cineastes en la mateixa realització cinematogràfica. Després de set anys, quinze documentals i dos reeixits llargmetratges de ficció sobre la infància, la crisi econòmica i la violència política van acabar per consumir el grup, que va deixar d'existir. Des d'aleshores, la cinematografia peruana s'ha vist desproveïda de suports i assetjada per la inflació, i després per la profunda pobresa dels peruans, per als quals el cinema és un luxe. Amb la introducció dels sistemes digitals s'insinua una reactivació de la producció (amb el notable exemple de *Días de Santiago*, de Josué Méndez) i del mateix grup Chaski. Però l'Estat peruà, a diferència dels països veïns, no dóna suport a aquests esforços.

Per la seva part, Yuyachkani, l'experiència creativa del qual es va concentrar durant els anys vuitanta a les zones andines més castigades per la violència política, va abandonar l'optimisme de *Los músicos ambulantes*, i les seves obres següents es van cobrir amb un vel d'interrogació, desconcert i fins i tot pessimisme. I és que la violència als Andes en aquella dècada va arrasar les comunitats i va afectar l'organització camperola, que es va haver d'armar per defendre's, i a les ciutats. Finalment, quan es va acabar la dècada, l'acció de Sendero Luminoso es va desplaçar a la costa, la franja on es concentren l'activitat industrial, les finances i les decisions polítiques nacionals. Com als Andes, va assassinar dirigents populars que considerava que li eren competència, com la molt estimada dirigent veïnal María Elena Moyano, una afroperuana a la qual van dinamitar davant de la presència dels seus fills.

Un mestissatge salvador? ▶ L'expansió de la violència la va recollir Yuyachkani a *Encuentro de Zorros* (1985), en què dialogaven les classes socials peruanes, i a *El Zorro de Arriba i el Zorro de Abajo*, l'última obra-testament de l'escriptor José María Arguedas abans de treure's la vida el 1969. En la seva obra pòstuma, l'escriptor i mestre tenia l'esperança que un mestissatge salvés el país del racisme que l'estava enfonsant. Yuyachkani dubtava d'aquesta possibilitat, ja que entre el 1969 i el *Encuentro de Zorros*, no hi havia molt del país que va conèixer Arguedas. Aquest escepticisme es va aprofundir a *Contrael viento* (1989), obra densa, submergida en el pessimisme; els personatges, que s'expressaven en quítxua i insuperablement en mímica, revelaven que quelcom de tràgic, potser fins i tot més que la mort, rondava en aquell món en què la vida, el passat i el futur semblaven prestats, aliens, fantasmals: potser només romania la desaparició, el no-res, com passava en les comunitats andines amenaçades pel foc creuat de la violència, i els habitants de les quals fugien corrents i ho deixaven tot per salvar la vida.

El 1990, amb l'estrena d'*Adiós Ayacucho* (1990), el grup va esmentar la ciutat andina, el nom de la qual es tradueix per

Racó dels Morts i és la capital de la regió més pobra del país. En aquesta es va formar Sendero Luminoso, i la violència, existent des de la conquesta espanyola, va cobrar una nova dimensió i es va irradiar a la resta del país. *Adiós Ayacucho* fou també l'acomiadament d'una etapa del grup: amb *No me toquen ese vals* (1990), Yuyachkani es va desplaçar a la costa, al món urbà d'un país desconjuntat, les ciutats del qual, especialment en els seus barris marginals creats il·legalment o informal, eren refugi per als que fugien: aglomeracions de frustracions i esperances de vida curta, d'immigracions que no acabaven, i que carregaven amb bagatges culturals i identitats agredides. Aquest context servia també de marc per *Hasta cuando corazón* (1994), una peça en què s'esbossava la pèrdua psicològica de referències davant d'una situació extrema com era el desallotjament, en ser desposseït d'aquells metres quadrats en els quals hom situa la seva humanitat sota un sostre que protegeix i que no serà res més. També podia fer al·lusió en haver estat “desallotjats” per la violència del món andí. Continuant el seu qüestionament, a *Retorno* (1996) dos desplaçats (els yuyas?) es preguntaven cap a on es podien dirigir, què es pot fer una vegada canvia l'entorn.

Mirant i veient ▶ Aquesta introspecció no és exclusiva de Yuyachkani. Abans ja la va fer el conegut fotògraf Martín Chambi, el nen aimara que va créixer amb la càmera a la mà i ens va descobrir el Cusco i els seus personatges de principi fins a mitjan segle XX, en què els anys cinquanta un terratrèmol que va destruir “la seva” ciutat li va treure les ganes de veure. Els Talleres de Fotografía Social (TAFOS) es van preguntar sobre els diversos països que hi havia al Perú. Nombrosos i molt bons fotògrafs van aparèixer al país durant els anys seixanta i vuitanta i, especialment, fotoperiodistes de la violenta vida quotidiana. Però els tallers apuntaven també en una altra direcció: en diferents regions es formaven membres designats de sindicats, comunitats camperoles, associacions veïnals i grups estudiantils. Del taller retornaven a la seva “base” per fotografiar-la; el seu treball s'exhibia en la seva “base” i arreu del país, i mostrava “l'altra” imatge del Perú, la dels de sota. L'obra de TAFOS s'ha difós àmpliament arreu del país i a l'estranger, en multitud de suports i mitjans. Els tallers, que només van durar sis o set anys, van deixar un ric arxiu de més de cent mil negatius, un registre invaluable, que es va aturar pel “terratrèmol” que afligia el país.

Totes les sangs ▶ L'adaptació d'*Antígona* (2000) de Sòfocles, realitzada pel poeta José Watanabe, i els personatges del qual són tots interpretats per una única actriu, Teresa Ralli, tenia la intenció de parlar d'allò que és proper des d'un suposat llunyà (i sembla recuperar el camí que Yuyachkani anava buscant). En això, Yuyachkani continuava sent *brechtia*. Ralli es preguntava: “D'aquesta manera el text clàssic ens mostrava el seu poder: creuar segles per encaixar en una situació i temps propers. Des d'aquell aleshores comencem a pensar en la posada en escena d'*Antígona*. I el desenvolupament de la violència que va viure el nostre país ens va anar fent més conscients de

la necessitat del projecte: Qui no recorda a les dones que buscaven familiars desapareguts, les tombes NN, la soledat dels desplaçats?” Aquest interrogant els situava, però amb un discurs enriquit, complex, fidel a si mateixos, en la recerca de les seves obres inicials, i els va permetre abordar *Santiago* (2001), el Santiago Mataindios de la conquesta. Gràcies a la seva llarga experiència en el món andí, els yuyas podien afirmar que Santiago ja no era unívoc. Els fidels, ja que l'obra tractava d'una processó en un poble serrà, el reinterpretaben d'acord amb les seves experiències, i el conflicte va esclatar entre aquells que feien d'aquest personatge una concreció d'allò sagrat i aquells que el veien com una experiència de desarrelament i agressió. Així, Yuyachkani va practicar un llenguatge teatral integrador de diversos enteniments, que reflectia les diverses vessants d'interpretació del complex món andí.

Les últimes obres dels yuyas, *Hecho en el Perú* (2003) i *Interacción* (2004) han interpellat sobre els desapareguts, els assassinats, la violència, el futur. Però entre la primera i darrera creació, Yuyachkani ha tingut temps per ser generós en el seu lliurament en defensa dels drets humans, socials, sindicals i de les minories, i ha participat activament tant en el retorn del Son de los Diablos, la dansa i carnaval dels afroperuans als carrers de les ciutats com en el suport a l'Informe de la Comisión de la Verdad y la Reconciliación. Així mateix, ha fomentat la projecció del seu treball a escoles i l'acollida de grups teatrals del món sencer en el seu complex teatral de Lima.

Des que els yuyas van iniciar el seu recorregut fins a les últimes peces, el país ha donat un salt mortal, més que un tomb, que encara no ha acabat. Es tracta d'una societat desconjuntada; els seus habitants han estat agredits fins a l'extenuació per la violència política, la corrupció i la injusta concentració de la riquesa, tot això justificat pel racisme, els antecedents del qual es remunten a la conquesta i la colònia, encara que assumeixi nous vestuaris i es practiqui, fins i tot, entre aquells que fins fa poc es consideraven iguals. En contrast amb l'absència de govern, les iniciatives civils, comunals, culturals (com la de Yuyachkani, que és exemplar) continuen. La creativitat i la perseverança que va conèixer i novel·lar José María Arguedas no han desaparegut, i els peruans no cessen en els seus esforços per fer del Perú una república de ciutadans, una societat democràtica amable amb els seus habitants. Esforços que bé poden acabar en nova tragèdia, com indicaria la violència contínua dels linxaments en pobles i barris. Una violència que ja no és política, sinó social, i que es practica pel buit que el desgovern, les desigualtats socials i la classe política han creat. Un buit, en definitiva, summament preocupant. ■

Notes

1. L'Informe Final de la Comisión de la Verdad y Reconciliación es pot veure a www.cverdad.org.pe
2. Manrique, Nelson. *Vinieron los Sarracenos. El Horizonte mental de la conquista de América*. Lima: DESCO, 1993.

DCIDOB 92. Perú.

Biodiversitat i desenvolupament al Perú. Una gran oportunitat per a un país privilegiat.
Francesc Giró

BIODIVERSITAT I DESENVOLUPAMENT AL PERÚ

UNA GRAN OPORTUNITAT PER A UN PAÍS PRIVILEGIAT

Francesc Giró Director de La Fundació Natura

El Perú, centre mundial de biodiversitat ▶ El Perú és un dels països més rics en biodiversitat del món. Això és a causa de la seva situació geogràfica i característiques físiques. La seva orografia variada crea condicions molt especials que han determinat una gran riquesa d'hàbitats naturals adaptats als diferents climes del país. D'altra banda, hi ha la diversitat cultural, derivada de l'activitat humana gràcies a cultures mil·lenàries, que han treballat la terra des de més de 4.000 m als Andes, fins a pocs metres per damunt del nivell del mar a la selva. Això ha generat una enorme riquesa de varietats locals d'alguns productes com la patata, el blat de moro o el tomàquet, per citar-ne alguns. Encara que existeixen serioses amenaces per a la conservació d'aquest patrimoni, el Perú és encara un país privilegiat, amb un enorme potencial gràcies a la biodiversitat que encara conserva a les selves, les costes, els boscos andins, boscos secs o les terres agrícoles.

La biodiversitat agrícola ▶ La riquesa de varietats peruanes d'alguns productes agrícoles és excepcional. Un dels millors exemples és el de la *papa* (patata). Al món existeixen 4.000 varietats de patata i solament a la zona al sud de Pisac, a la Vall Sagrada dels Inques, al sud-est del país, se'n poden trobar fins a 1.200 varietats. La indústria de la patata és una de les més importants al sector agrícola i de l'alimentació, amb una facturació milionària. La major part d'aquesta indústria es basa en unes poques varietats, fet que no deixa de ser un punt dèbil d'aquesta activitat. Existeix un debat important sobre l'espoli de germoplasma o riquesa genètica als països del Sud per part dels països desenvolupats. En aquesta regió del sud-est, es produeix una experiència exemplar que pot ser replicada per a altres productes en benefici de l'economia del país. Es tracta del Parque de la Papa, iniciativa promoguda per l'Asociación Cultural Quechua-Aymara Andes que ha aconseguit involucrar 8.000 pobladors de les sis comunitats d'Amaru, Pampallacta, Quyo Grande, Sacaca, Paruparu i Chahuaytire per reunir les 8.661 hectàrees corresponents als seus sis títols de terres comunals i utilitzar-les de forma conjunta per al benefici col·lectiu.

L'objectiu del projecte és conservar el seu paisatge, les seves formes de sustentació i els seus estils de vida, i revitalitzar les seves institucions i lleis consuetudinàries. Es creu que l'àrea es troba dins del "centre d'origen" de la *papa*, i la gran majoria de les *papas* (una parcel·la de cultiu típica pot contenir entre 250 i 300 varietats) són per a consum local i per al comerç de bescanvi regional.

El Parque de la Papa pretén garantir els recursos alimentaris de la zona, assegurar la propietat intel·lectual dels agricultors sobre aquests recursos i desenvolupar fórmules que ofereixin beneficis directes a les comunitats sense deixar d'enfortir la seva identitat cultural. "Ens unim per protegir els nostres recursos genètics i coneixements tradicionals, i per defensar-nos de la biopirateria, que s'emporta tot el que tenim", manifesta Justino Yucra, de la comunitat de Chahuaytire. El Parque de la Papa pretén ser el primer parc de recursos biogenètics alimentaris del món.

Una història amb un final no tan feliç és la de la maca (*Lepidium peruvianum*), un endemisme peruà, l'arrel tuberosa del qual és coneguda ancestralment per les seves propietats nutritives, reconstituents i medicinals, i que creix en alçàries superiors als 4.300 m als Andes. Des de l'any 2000 les companyies transnacionals farmacèutiques PureWorld Botanicals, Inc. i Biotics Research Corporation han sol·licitat tres patents a l'Oficina de Patents d'Estats Units (Pat.n=BA6.267.995, n=BA6.093.421 i n=BA878.141), amb l'objectiu d'atribuir-se el descobriment de les propietats medicinals d'aquesta arrel i ostentar la comercialització exclusiva dels productes derivats. No cal dir que això pot tenir conseqüències greus per a l'economia dels productors locals i per a la seva comercialització.





► Selva de Tarapoto (Perú)

La biodiversitat dels sistemes naturals ► L'enorme biodiversitat dels sistemes naturals és un patrimoni molt valuós dels peruans i de la humanitat, amb un enorme valor intrínsec. A més a més d'aquest valor existencial, la biodiversitat que es troba a la puna, als boscos nebulosos, a les selves, als deserts i aiguamolls constitueix una gran oportunitat per al desenvolupament. Se citen, a continuació, alguns exemples de béns i serveis que es poden derivar de plantes i animals salvatges que es troben als boscos i selves, i que moltes vegades encara s'han de descobrir o identificar.

Un gran laboratori ► És ben coneguda la importància de la indústria farmacèutica a nivell mundial. Una part de l'esforç d'investigació i desenvolupament de nous principis actius per a la indústria es duu a terme a les selves tropicals. És precisament a les selves, amb la seva enorme diversitat de plantes i animals i amb una gran complexitat d'interaccions entre els organismes, on aquests han desenvolupat múltiples estratègies d'atac i defensa amb el resultat de síntesi de multitud de compostos i molècules que no es coneixen. De totes aquestes noves molècules, moltes s'han mostrat efectives per al tractament d'alguns tipus de càncer, per a les malalties cardiovasculars i, fins i tot, per al tractament de la Sida.

L'enorme riquesa de les selves peruanes i dels seus boscos nebulosos ofereix una gran oportunitat per a la investigació de la indústria farmacèutica, que hauria de beneficiar sobretot el Perú.

Una granja per descobrir ► La humanitat va començar a domesticar algunes espècies animals fa uns 10.000 anys. Passat aquest temps, pràcticament basem la nostra dieta en proteïnes de les mateixes espècies que els romans fa 2.000 anys. Tant a Amèrica com a Europa, Àsia o la resta del món, mengem pollastre, ànec, gall d'indi, xai, cabra, vedella, conill i porc. La llama i l'alpaca són molt poc conegudes i utilitzades a la resta de continents. El búfal asiàtic, el iac o el camell són utilitzats molt localment per al transport o l'alimentació. De totes aquestes espècies, únicament una de les varietats d'ànec domèstic i el gall d'indi procedeixen d'Amèrica. La resta provenen d'Europa o Àsia. És sorprenent que de la gran diver-

sitat de mamífers, aus i rèptils que ofereix el continent americà, a penes s'hagin desenvolupat varietats domèstiques. Recentment, s'ha generalitzat la cria d'iguanes, sobretot a Amèrica Central, però poc més. En aquest camp, el Perú té també grans oportunitats per desenvolupar nous productes a partir de la seva rica fauna salvatge.

Rius i llacs ► L'aqüicultura d'aigua dolça s'ha desenvolupat sobretot a Àsia, Europa i, més recentment, a Àfrica. Les espècies més comunes han estat la truita, les carpes i les tilàpies. És sorprenent que a zones tropicals del Perú hi hagin viviers de tilàpies (originàries d'Àfrica) i que fins fa molt poc no s'hagi experimentat o desenvolupat alguna de les espècies de peixos de la rica ictiofauna amazònica. Actualment, la situació és esperançadora, amb el funcionament d'almenys dos centres d'aqüicultura amazònics, una a la carretera Iquitos-Nauta i l'altre a Puerto Maldonado, en els quals s'investiga i promou l'aqüicultura d'espècies natives com la gamitana, el boquichico, el paco i el sábalo. També treballen en la reproducció d'espècies ornamentals. Un cas concret esperançador és el programa de recuperació del paiche (*Arapaima gigas*), un dels peixos d'aigua dolça més grans del món, que es troba amenaçat en algunes zones del Perú. Afortunadament, l'Instituto de Investigaciones de la Amazonía Peruana (IIAP) a Loreto ha posat en marxa aquest programa, que està rebent l'interès i el suport de la població riberenca.

Un gran magatzem de matèries primeres ► Les últimes dècades s'han anat descobrint i utilitzant multitud de productes derivats de les selves tropicals. Des de l'enorme varietat de fustes fins a les resines, els resultats i aplicacions d'aquests fruits o les seves essències han estat utilitzats per la indústria cosmètica, per la de la fusta o moltes altres. Una bona gestió d'aquests recursos i la seva patent podrien evitar que es repetís el que ja va ocórrer amb el cauxú i el seu trasllat a Àfrica i Àsia, competint durament amb el continent americà. Solament d'aquesta manera aquesta riquesa pot contribuir d'una manera eficaç al desenvolupament econòmic del Perú.

La biodiversitat com a atractiu ► La riquesa de paisatges, de flora i fauna, constitueix per si mateixa un enorme atractiu turístic tant pels peruans com per als visitants. Fins fa molt pocs anys, el Perú era un destí apreciat únicament pel seu patrimoni arqueològic i arquitectònic. Cada vegada més, aquest atractiu es complementa amb l'ecoturisme. L'ecoturisme es perfila com a un dels sectors amb un major potencial de desenvolupament al Perú.

Existeix un interès creixent per les selves tropicals i pels seus parcs nacionals i àrees protegides. Les zones més altes de la serra andina també tenen el seu interès per a l'ecoturista. Els nevats, les extensions de puna o els relictuals boscos de queüñas (*Polylepis sp.*) atreuen un nombre creixent de visitants. Precisament, una història d'èxit que demostra la relació estreta entre ecoturisme, desenvolupament econòmic de la població local i conservació de la biodiversitat, és la que protagonitza l'organització ECOAN a la serralada de Vilcanota, prop de la Vall Sagrada. En aquest projecte, ECOAN treballa amb les comunitats locals per buscar alternatives a la utilització de llenya del bosc natiu de queüñas. D'aquesta manera, s'han regalat cuines d'argila que redueixen un 30% el consum de llenya, s'aporta llenya d'eucaliptus a les famílies, s'ajuda a la creació d'hivernacles per cultivar verdures i millorar la dieta de la població, entre altres accions. Destaca la implicació dels ecoturistes que acudeixen a la zona per observar les aus endèmiques d'aquests boscos, que es troben en greu perill d'extinció, als quals es convida a participar econòmicament en el programa de conservació forestal. A més de treballar activament en la conservació d'aquests peculiars boscos que es produeixen entre els 3.800 i els 4.600 m. d'altitud, ECOAN també treballa amb les comunitats en un programa de reforestació. Els últims quatre anys s'han reforestat gairebé 100 ha de bosc de queüñas amb més de 100.000 arbres. En tots aquests treballs han participat les comunitats locals.

El Perú és un dels països del món que té una major diversitat d'espècies d'aus silvestres. Observadors d'aus d'arreu del món viatgen al Perú on saben que es poden observar fins a 1.900 espècies de les poc més de 9.000 que hi ha al món. Existeixen diverses empreses peruanes especialitzades en aquest tipus de turisme que requereix arribar a les zones naturals millor conservades del país. Algunes d'aquestes empreses tenen acords amb organitzacions dedicades a la conservació de la biodiversitat, de manera que una part dels seus beneficis s'inverteix en projectes de conservació que impliquin la població local.

Una iniciativa d'aquest tipus és el projecte de conservació de l'aiguamoll de Wacarpay, prop de Cusco, promogut per Fundació Natura, d'Espanya, i dues organitzacions locals, Andes i ECOAN. En aquest cas, la conservació i valoració dels aiguamolls, es basa en el seu interès com a recurs ecoturístic. L'observació d'aus a la llacuna i el seu entorn és summament fàcil i la situació estratègica de l'aiguamoll, a només 30 km de Cusco, el principal centre turístic del Perú, és una oportunitat única. El projecte consisteix en el desenvolupament de l'ecoturisme, en la reforestació de la conca de l'aiguamoll i en la capacitat de la població local. A través d'aquest, es mostra als habitants de Lucre i Wacarpay que la biodiversitat dels seus aiguamolls els proporciona més beneficis a mig i llarg termini, que el seu aprofitament insostenible. La biodiversitat en aus de la zona ja està aportant recursos econòmics a la comunitat, que inicia un canvi d'hàbits i comprèn que la conservació de la biodiversitat és també una via per reduir la pobresa.

Ecoturisme a la selva ▶ Les selves del sud-est del Perú es troben entre les més diverses del món. Els darrers deu anys s'ha produït un important desenvolupament de l'ecoturisme tant en l'entorn del Parc Nacional del Manu, com en l'entorn del parc de Bahuaja-Sonene. S'han construït multitud d'ecoal·lotjaments. La majoria, o bé disposen de terreny propi en el qual la conservació de la biodiversitat és una prioritat, o bé tenen acords amb ONG que dediquen els seus esforços a la conservació de la biodiversitat. Un bon exemple d'ecoturisme és el que duu a terme l'empresa Rainforest Expeditions, en col·laboració amb la comunitat nativa Ese'ejá de Infierno, a Puerto Maldonado. L'ecoal·lotjament està construït en terres comunitàries i la comunitat n'és la propietària. Rainforest Expeditions obté un 40% dels beneficis i l'acord estableix que als 20 anys, la comunitat recuperarà el 100% de la propietat de l'ecoal·lotjament i els seus beneficis. Durant tot aquest temps tota la comunitat en surt beneficiada, ja que les famílies es reparteixen els llocs de treball i les oportunitats. A canvi, la comunitat renuncia a la caça en una part important del seu territori, amb l'objectiu que els visitants tinguin més probabilitats d'observar la fauna. Aquest projecte ha rebut diversos premis a l'excel·lència en ecoturisme, en donar exemple com aquest contribueix activament en la conservació de la biodiversitat, i al desenvolupament econòmic de la població local.

Reflexió final ▶ La biodiversitat tan elevada del Perú hauria de ser la major garantia per al seu desenvolupament. És fonamental que es prengui consciència del potencial i la riquesa que això suposa, també des del punt de vista econòmic. Mantenir la riquesa de les varietats agrícoles de *papa*, blat de moro o d'altres productes significa reduir la dependència de l'exterior, significa oportunitats per al futur i una major sostenibilitat ambiental. Investigar amb l'enorme riquesa d'espècies de peixos d'aigua dolça autòctons és una inversió de futur que pot generar una gran riquesa. El desenvolupament de l'aqüicultura d'aigua dolça tropical hauria de trobar ràpidament substituïts a la cria de tilàpies, que reduirien els riscos ambientals i podrien constituir una important font de recursos per a zones actualment marginades. El fet de conservar els boscos tropicals significa guanyar temps per conèixer allò que alberguen, per descobrir nous medicaments, nous productes per a l'alimentació, noves matèries primeres. Si es guanya temps, també es pot aprendre a aprofitar millor la biodiversitat de manera sostenible. Les selves tropicals constitueixen l'últim gran laboratori vivent del planeta; a les properes dècades serà necessari cercar alternatives als derivats del petroli, que cada vegada serà més escàs. Molt probablement a les selves es trobaran les molècules capaces de generar materials idèntics o millors que els derivats del petroli. La conservació i aprofitament sostenible d'aquests últims grans boscos és una de les millors oportunitats de desenvolupament per al Perú. ■

DCIDOB 92. Perú.

Moviments indis al Perú. Qui s'autodenomina, actualment, indi al Perú?

Núria Sala i Vila

MOVIMENTS INDIS AL PERÚ

QUI S'AUTODENOMINA, ACTUALMENT, INDI AL PERÚ?

Núria Sala i Vila Universitat de Girona

Viatgers, observadors d'organismes internacionals i ONG de desenvolupament i sovint perceben el Perú com a un país indígena i dirigeixen cap als seus habitants polítics que cerquen enfortir la identitat i el desenvolupament econòmic i social dels múltiples grups ètnics existents. Però, qui s'autodenomina, actualment, indi al Perú? Quins tipus d'organitzacions índies existeixen? Quines són les seves demandes?

Qui s'autodenomina actualment indi al Perú? ► Des d'almenys el 1980, el Perú s'ha vist immers en una conjuntura caracteritzada per una greu crisi social, econòmica i política que el va sumir en un clima de violència generalitzada dominada pel foc creuat de Sendero Luminoso (SL), el Movimiento Revolucionario Túpac Amaru (MRTA), grups paramilitars i agents de l'Estat, que va deixar unes 69.280 víctimes, segons estimacions de la Comisión de la Verdad y Reconciliación (CVR). La violència política va afectar, sobretot, els “pobles estrangers dins del Perú”, i es va donar una “evident relació entre exclusió social i intensitat de la violència”, fet pel qual la CVR va concloure que “la veritat que el país necessita assumir en tota la seva gravetat és que el Perú rural, andí i selvàtic, quítxua i ashaninka, camperol, pobre i amb poca instrucció formal es va dessagnar durant anys sense que la resta de la nació s'adonés de la veritable dimensió de la tragèdia”, en un clima de violència que “va posar de manifest la gravetat de les desigualtats d'índole ètnico-cultural que encara prevalen al Perú”¹.

Si bé, com es descriu en les conclusions de la CVR, el racisme i la marginació ètnica marquen les relacions socials i econòmiques al Perú actual, el mateix text rebutja la definició d'indi, i es limita a descriure la diferència etnocultural, pel que fa als ecosistemes de residència, les característiques lingüístiques o, en el cas de la selva, les recents autodenominacions, com ashaninka, que s'han de traduir per gent.

El terme indi és una construcció colonial per denominar les poblacions conquerides pels espanyols. En el cas peruà, indi fa referència a un conglomerat de grups socials sotmesos per l'imperi incaic –chimus, chankas, huankas, lupacas, angaraes... – que a poc a poc van perdre la seva identitat sota el domini hispà, que va imposar el catolicisme com a religió i el quítxua com a llengua franca entre els grups sotmesos. A diferència d'altres països de l'àrea andina, al Perú el terme indi s'ha percebut com a un apel·latiu discriminatori i pejoratiu, fins al punt que avui dia difícilment algú s'identifica com a tal. Els últims anys la tendència que s'ha imposat és que els indígenes de la serra s'assumeixin com a *comuneros* o camperols, o com a quítxua o aimaraparlants, o segons els seus llocs d'origen –ayacuchanos, cusqueños, puneños.. – o, simplement, com a peruans. Els grups aborígens de l'Amazònia, fragmentats i dispersos en els rius i el bosc tropical, mostren una tendència creixent per adoptar termes que de forma genèrica signifiquen gent o persona en els seus idiomes respectius.

La convergència de les diferents realitats dels diversos grups ètnics, siguin de la serra, costa o de la selva, amb les tesis de les elits nacionals que els van considerar de manera diferent, segons la seva major o menor relació històrica amb l'Estat des d'èpoques prehispaniques, colonials o republicanes, incorporats des de la conquesta espanyola el 1532 o situats secularment en les seves fronteres, va determinar que se'ls atribuís un major o menor grau de civilitat, un fet que al capdavall va suposar que s'assumís una doble alteritat indígena al Perú. Així, el Codi Penal de 1924 atribuïa una responsabilitat diferent davant de la llei a les persones segons fossin civilitzades, semicivilitzades o salvatges; aquest terme i percepció de salvatge es reservava als grups amazònics. Durant el segle XX s'ha mantingut una doble legislació segons es tracti de *comunitats camperoles* o de *comunitats natives*; aquest últim apel·latiu es reservava als grups amazònics. Fruit d'aquesta concepció, quan durant el segle XX es tracten les diverses polítiques, sigui en reconeixement dels drets indígenes, de





► Diumenge de Mercat a Pisac (Cusco-Vall Sagrada). Els cacics o caps d'Ayllus a la porta de l'església on se celebra la missa en quítua

programes de desenvolupament o d'educació bilingüe i cultural, sempre s'han mantingut posicions que parteixen del fet d'acceptar la doble alteritat dels grups ètnics, i s'han diferenciat els naturals de la serra i la costa dels grups ètnics amazònics. Fins al punt que, com ja hem apuntat, les mateixes auto-percepcions assenyalen marcades diferències entre qui a la selva es considera *ashaninka*, *shipibo*, *aguaruna* o *yine*, o qui a la serra es considera *comunero* o *camperol*.

El rebuig del terme indi al Perú va acompanyat d'importants canvis socials, resultat de les fortes migracions del camp a la ciutat i de la confluència de dues tendències ideològiques, l'indigenisme i els pressupostos d'una esquerra hereva de J.C. Mariategui.

El Perú va patir grans canvis al llarg de les quatre darreres dècades del segle XX. El boom demogràfic, juntament amb la incapacitat del món rural per sostenir una creixent població en condicions dignes, van originar una migració massiva cap a les ciutats, sobretot cap a la costa però també cap a la selva, en un procés de macro urbanització i colonització tropical, caracteritzada per la precarietat laboral i carències bàsiques de serveis públics –assentaments humans o pobles joves–. Mentre les ciutats mostraven el dolor de la inequitat imperant, les zones rurals aguditzaven el seu endarreriment, sense que ni la Reforma Agrària de la dècada dels seixanta ni les polítiques posteriors poguessin resoldre la baixa productivitat, la tecnificació mínima o la falta de millores en la cabana o llavors, ni les difícils o inexistents xarxes vials per comunicar producció i mercat, o aconseguir l'electrificació nacional. El resultat fou l'empobriment i exclusió creixent d'àmplies capes de la població rural, sobretot dels departaments d'Huancavelica, Ayacucho, Apurímac, Cusco, Puno o de la selva central i d'Huánuco, que van coincidir amb les zones més afectades per la violència política des de 1980.

L'experiència urbana va anar acompanyada de canvis importants en la cultura i l'ús de la llengua pròpia. L'emigrant va abandonar la *pollera*, el ponxo, les sandàlies i les trenes pels texans, la camisa, les sabatilles esportives, la motxilla i el cabell curt, al mateix temps que deixava de ser monolingüe

per esdevenir bilingüe o només castellanoparlant, tenia accés al col·legi o es professionalitzava a la universitat. L'huayno i el yaraví deixaven pas al furor de la música chicha, la tecnocumbia o el tecnohuayno, i que van acabar exaltant conjunts i cantants com els Chapis, Rossy War o Dina Paucar, segons les modes i el moment, una mostra de l'emergència de la coneguda com a cultura *combi*². Les velles tradicions canviaven i es modelaven en un país on el trasbals migratori donava vida a noves xarxes socials que es teixien des de les comunitats a les ciutats o assentaments urbans i d'allí s'estenien de forma transnacional a parents i amics que ja residien als Estats Units i a Espanya. Lima es *cholificava*³, però també l'"indi" esdevenia mestís, en una cultura dinàmica i canviant com poques a Amèrica Llatina.

El mestissatge social fou possible perquè durant molts anys ha dominat al Perú el paradigma indigenista, amb punts de contacte amb el Mèxic postrevolucionari, que proposava que l'indi havia d'abandonar el seu estat de postergació i/o salvatgisme i integrar-se a la nació com a ciutadà per la via de l'educació. L'abandonament de les creences ancestrals, de les formes culturals i els signes d'identitat permetrien que l'indi es convertís en peruà, després d'adoptar la llengua castellana i cultura de les elits dominants. L'indigenisme fou un moviment abanderat per intel·lectuals i artistes, en moltes ocasions blancs o mestissos d'origen provincià o de la serra, que defenien la regeneració de l'indi sotmès o considerat membre d'una raça malalta. Els quadres de Sabogal, la música i el teatre que recreava el drama de la conquesta, novel·les com *Aves sin nido* de Clorinda Matto de Turner, juntament amb els primers estudis d'etnohistòria i antropologia de la mà de C.D. Valcárcel o H. Castro Pozo, o els grups d'avantguarda com el que es va formar entorn del *Boletín Titicaca*, o des de l'Asociación Pro-Indígena dirigida per l'enginyer Joaquín Capelo, juntament amb Pedro Zulen i Dora Mayer, van ser producte d'un ambient intel·lectual influenciat pel darwinisme social d'arrel positivista i la consciència que el subdesenvolupament peruà enfonsava les seves arrels en la infravaloració de l'indi.

Si la proposta dels indigenistes era alliberar els indis dels *gamonales*⁴, que els sotmetien a condicions de servilisme i feudalisme, actuant ells mateixos com a defensors i intermediaris dels indis davant de l'Estat, des de posicions socialistes, J.C. Mariategui integraria l'indi com a agent i motor del canvi revolucionari que el Perú necessitava. Només que en la seva concepció, aquest s'hauria de transformar prèviament en camperol. Aquest fet ha marcat l'agenda de l'esquerra fins avui, en la mesura que la seva concepció i proposta de transformació ha estat assumida tant per l'esquerra democràtica, com per la partidària de la via armada revolucionària. Així doncs, tant els partits de l'esquerra, units des dels anys vuitanta al voltant d'Izquierda Unida (IU) i que va esdevenir la força democràtica més important d'Amèrica Llatina, com els grups més radicals (SL, MRTA) han abordat les desigualtats socials des de la perspectiva de l'anàlisi de les classes socials, i han obviat qualsevol consideració de tipus ètnic.

L'Estat va assumir amb una política que marcaria en bona part el s. XX, els pressupostos indigenistes i les reivindicacions dels moviments indis, el ressò dels quals va arribar als últims racons dels Andes durant les primeres dècades del segle XX. La Constitució de 1920 reconeixia de facto la comunitat indígena, considerava inalienables les seves terres i recursos naturals i donava carta de naturalesa al seu autogovern. Amb això, el Perú acceptava promptament allò que ha estat en l'agenda de les reclamacions de la majoria dels grups ètnics americans en dates recents: el dret a la gestió del seu territori i l'autogovern.

Organitzacions índies al Perú ▶ Els pobles indis del Perú s'han agrupat tradicionalment al voltant de la comunitat. Si bé alguns antropòlegs i etnohistoriadors els han descrit com a tradicionals i han cercat els seus orígens en el món prehispanic, en realitat la comunitat indígena fou el resultat de les polítiques de reducció colonial hispana, i que han patit profundes transformacions al llarg de la seva història. El nombre de comunitats reconegudes no ha deixat de créixer durant els anys, i han passat de 26 el 1926 a 1.662 el 1964 i 5.677 el 1995.

Les noves comunitats van sorgir principalment com a resultat de la legislació del Govern aprista d'Alan García (1985-1990), dins d'un procés complex caracteritzat per l'organització en comunitats camperoles de les SAIS⁵ i la recerca de cobertura legal per beneficiar-se de les polítiques fiscals, de crèdits o desenvolupament sota els auspicis de l'Estat o diversos organismes nacionals i internacionals, que hi dirigien les seves polítiques de desenvolupament. En conjunt, lluny de mostrar-se tradicionals, es caracteritzen per un creixent procés intern de diferenciació social i de parcel·lació de les terres entre els seus membres, amb canvis substancials en la seva direcció, que actualment es troba en mans de joves amb experiència educativa, migratòria o a l'Exèrcit, enfront dels d'antuvi, avesats per l'experiència, després d'haver assumit durant tota la seva vida un llarg camí de càrrecs religiosos i comunals. Actualment no existeix una organització que agrupi el conjunt de les comunitats camperoles, que prengui com a bandera la seva identitat ètnica, ni cap associació significativa que agrupi els pobles quítxua o aimares, la direcció dels quals sigui índia i defengui la identitat indígena. En la pràctica, les comunitats i els seus integrants s'uneixen a federacions camperoles o agràries, els seus membres a sindicats agraris o miners i a partits polítics; amb això segueixen els models organitzatius que s'han desenvolupat al Perú, tant des de les tendències populistes de l'APRA com des de posicions d'esquerra.

Fins fa poc, el procés de globalització, la política autoritària del Govern d'Alberto Fujimori (1990-2001) i el liberalisme econòmic del Govern d'Alejandro Toledo s'han dut a terme en el context d'una profunda crisi del sistema, que en la pràctica ha marginat de la política els partits i sindicats, i han pujat al poder els més diversos moviments i fronts, de vida i acció efímera, que de vegades han actuat només com a maquinàries electorals. És possible comprendre el fenomen des de la percepció d'un país que va desconfiar de les seves

elits polítiques, incapaces de fer front a la violència que va esclatar a partir de l'any 1980, quan es va concedir el vot als analfabets. Encara que això va suposar donar plena ciutadania als indígenes, de cultura tradicionalment àgrafa, d'altra banda les organitzacions i agents socials no van traduir aquell profund canvi social i polític. No obstant això, tampoc no van aparèixer moviments indis, com sí va passar als països veïns –Bolívia i Equador–, i els que així s'autodenominen o bé estan mediatitzats per dirigents no-indis o per instàncies governamentals tenyides de matisos neo-indigenistes, com les abanderades per la primera dama, Elian Karp (CONAPA, després INAPA), avui fortament qüestionades per grups ètnics de la selva i per organismes internacionals. Mentrestant, apareixen organitzacions com la Confederación de Defensa de la Minería que cerquen alternatives a la privatització dels recursos naturals que els marginen i als problemes de contaminació. Un fet diferent es produeix a la selva, on sí existeixen organitzacions ètniques. Inicialment, es van organitzar per grups ètnics i per conques fluvials, en un procés que tingué el suport extern de l'Instituto Lingüístico de Verano (ILV), que va afavorir l'evangelització de tradició protestant així com l'educació bilingüe. Amb aquest fet es va reforçar la identitat i es van formar nous líders. D'aquell context van sorgir organitzacions, l'objectiu de les quals era superar la segmentació ètnica, agremiada per la creixent colonització d'emigrants serrans (Consell Aguaruna-Guambisa, les diferents organitzacions Ashaninka o el Congrés Amuesha), que posteriorment van tenir la tendència a federar-se en organitzacions interètniques com són AIDSESEP i ACONAP.

Demandes índies al Perú ▶ Les reclamacions índies al Perú han estat fonamentalment el dret a la terra i contra l'espoli sofert per part dels terratinents, d'altres comunitats que no van respectar els seus límits o contra la creixent intromissió en els territoris ancestrals dels colons serrans a la selva. La terra a la serra i el territori a la selva –entès com a espai de cosmovisió, de caça i recol·lecció– ha estat l'eix de lluita durant el segle XX. En segon lloc, però no de menys importància, ha estat el dret a la ciutadania, expressat en la reclamació d'escoles com a instrument que els permetés integrar-se a la nació com a peruans de ple dret, assumint la cultura dominant o preservant la seva identitat i llengua, en la demanda de documents d'identitat o en l'organització comunal, que permetés obrir instàncies d'intermediació davant l'Estat.

Durant els anys de la violència, les comunitats van afrontar la seva pròpia autodefensa, de manera que les *rondas campesinas* van acabar sent una instància d'execució del dret consuetudinari de les comunitats i d'enfortiment de la seva identitat.

A la selva, els grups nadius han patit l'agressió de les colonitzacions massives promogudes des de l'Estat. Si certs grups han optat per refugiar-se en zones allunyades –grups sense contacte– en general les organitzacions ètniques han lluitat pel dret al seu territori ancestral, l'educació bilingüe i l'accés al mercat en condicions favorables; en aquest darrer cas, en una espècie d'oportunisme

polític que els permetés ser vistos des de l'Estat com a agents productors i de progrés, i veure reconeguts els seus drets per part dels governs, combatent de mutu propi les concepcions que els van estereotipar com a salvatges o mancats de civilitat, les quals en van provocar la marginació o aniquilació.

En conjunt, comunitats camperoles i natives demanen a l'Estat inversions en polítiques de crèdit, infraestructures vials, energètiques de telefonia i internet⁶, sanitat i educació públiques, liquidades de facto pel neoliberalisme que es va imposar els anys noranta. La defensa dels ecosistemes, cada vegada més fràgils i amenaçats per la creixent privatització i extracció de recursos minerals i dels gas natural, s'ha convertit en un dels objectius més importants dels darrers anys.

Les accions han estat des de la vaga, la presa i bloqueig de carreteres, fins, en el cas dels ashaninkas, al recurs a formes ancestrals de defensa militar per afrontar l'agressió i esclavitud a què es van veure sotmesos per SL. Però, sobretot, en el clima de violència i atac als drets humans, descobrir-se com a persones, amb drets, i descobrir la necessitat de defensar-se davant de l'Estat i deixar que la seva veu s'escolti, per deixar de ser "pobles estrangers dins del Perú".

Si el Perú viurà un procés d'etno-gènesi, com s'ha produït a Bolívia o Xile, si s'accentuarà la tendència al mestissatge o si triomfarà el *Perú de todas las sangres* de J.M. Arguedas és, en suma, un procés obert. El 2004, el moviment ashaninka a la

selva central, els esdeveniments a Puno amb el ressò proper del moviment aimara bolivià i, el 2005, l'aixecament del moviment etno-cacerista d'Antauro Humala a Andahuaylas, indiquen que la identitat ètnica es troba dins de la majoria d'accions i tensions socials, malgrat que es manté la seva fragmentació i la representació índia continua limitada i mediatitzada per sectors mestissos o influenciats per percepcions externes. ■

Notes ▶

1. *Hatun Willakuy*. Versió abreujada de l'Informe Final de la Comisión de la Verdad y Reconciliación. Perú. Lima, 2004, pàg. 27 i 434.
2. La combi, espècie de furgoneta de passatgers, és el transport general urbà i rural al Perú. Cultura combi és sinònim tant de la mobilitat, com de la música i relacions que dominen la societat peruana i que, de forma metafòrica, s'escenifiquen en les combis d'on apareixen nous vocables i formes de relació interpersonal, mentre circulen a tota velocitat, amb música a tot volum pels carrers i camins del país.
3. Cholo és sinònim de mestís al Perú.
4. Latifundistes serrans.
5. Empreses-cooperatives agràries organitzades per gestionar les finques (latifundis) expropiades durant la Reforma Agrària del Govern de Velasco Alvarado (1968-1978).
6. *Tot el Perú és una cabina* podria ser el títol del fenomen social i tècnic que es produeix al Perú, on les cabines d'internet s'estenen i distribueixen pels llocs més allunyats, apropant per uns preus mòdics el conjunt del país a la globalització de les comunicacions.

DCIDOB 92. Perú.

Apunts sobre migracions.
Gemma Pinyol



APUNTS SOBRE MIGRACIONS ▶

Gemma Pinyol Coordinadora programa Migracions, Fundació CIDOB

Migracions internes ▶ Els desequilibris econòmics entre les diferents regions, l'accentuat centralisme del país i l'existència del fenomen del terrorisme expliquen, en bona part, la importància de les migracions internes al Perú durant tot el segle XX. Aquests fluxos migratoris interns, que van iniciar-se a la dècada dels quaranta i van esdevenir especialment importants durant els anys setanta i vuitanta, van desembocar en una "litoralització" del país, ja que els migrants es dirigien bàsicament a Lima i a altres nuclis urbans de la costa. Si el 1940, només un 35,4% de la població peruana vivia en l'àmbit urbà, avui les ciutats concentren més del 70% de població. Actualment, i al contrari del que va succeir amb molts dels emigrants rurals de les primeres onades migratòries –que van millorar les seves condicions de vida a les ciutats–, els immigrants que arriben als nuclis urbans continuen patint dificultats econòmiques i socials. Les estadístiques més recents demostren que, els últims anys, els índexs de pobresa han crescut i, alhora, s'han concentrat a Lima, un dels principals destins de les migracions internes.

La transformació en un país d'emigració ▶ Des de l'època colonial, el Perú ha estat país destí d'importants fluxos migratoris. A més dels fluxos d'espanyols durant l'època colonial i els moviments d'esclaus procedents d'Àfrica, la immigració moderna al Perú la componen, inicialment, fluxos de "coolies" xinesos que van començar a arribar al país durant la dècada de 1860 per substituir la mà d'obra esclava. Més tard, van arribar també immigrants japonesos i, en menor proporció, italians i argentins. El moviment de nacionals procedents d'altres països andins també ha estat important durant les últimes dècades del segle XX.

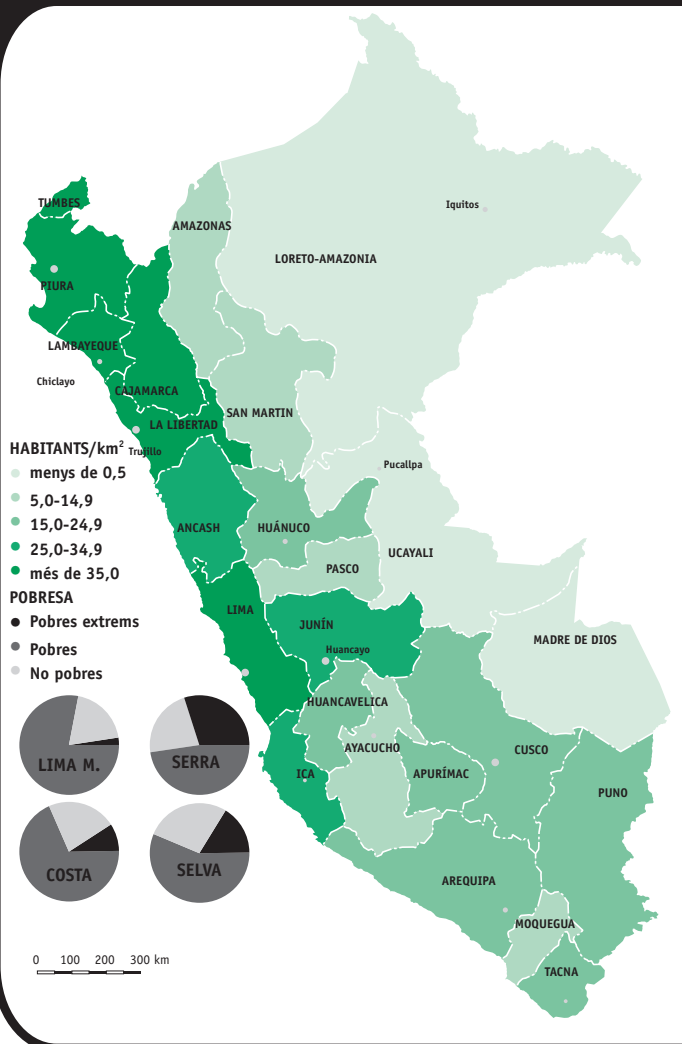
Precisament, però, és durant l'última meitat del segle XX, quan els estats andins experimenten una transició migratòria que, de països de destí, els transforma en origen de fluxos migratoris. Des de finals de la dècada dels noranta i fins a l'actualitat, aquesta transformació migratòria s'ha accentuat notablement i ha convertit l'Equador, Colòmbia i el Perú, en un dels principals orígens d'emigració del món.

En el cas del Perú, l'extrema crisi econòmica que va patir el país a partir de la dècada dels vuitanta, amb una important caiguda del PIB i una hiperinflació, juntament amb l'agreujament del problema del terrorisme i les dures condicions de vida a moltes ciutats peruanes, van desencadenar un procés emigratori encara avui vigent.

Es calcula que el 1980 hi havia uns 500.000 peruans a l'estranger, i poc més de 10 anys després, la xifra ja s'havia doblat. Actualment, es calcula que hi ha uns 2.300.000 peruans residents a altres països, el que significa entorn a un 9% de la població peruana.

Normalment, els treballadors peruans a l'estranger estan ocupats per sota de les seves qualificacions o nivell educatiu, i

Densitat de població per departaments el 1997 i distribució de la població per nivells de pobresa per regió ecològica el 1998



▶ Niveles de vida y de pobreza (INEI, 1998)

la participació autònoma de la dona en el projecte migratori és un altre element a destacar. Fins a l'any 2000, la majoria dels emigrants peruans eren dones, especialment els fluxos que es dirigien a Espanya, Itàlia o Xile. Entre 2002 i 2003, aquesta tendència canvia, i el volum de peruans que surten a l'exterior esdevé majoritàriament masculí, principalment a causa del creixement dels fluxos cap a Bolívia i l'Equador. Aquesta dinàmica sembla trencar-se, de nou, el 2004, i respon a l'increment de fluxos migratoris femenins cap a aquests dos països. A Europa, per exemple, la paritat de sexes en l'emigració –malgrat que globalment encara hi ha més dones emigrades– s'ha produït a causa dels processos de reagrupament familiar.

Els principals països de destí de l'emigració peruana responen, en gran part, a la pròpia història del país. Dins del continent americà, els peruans emigren a Xile i Estats Units, per la proximitat del primer i la capacitat d'atracció del segon. En canvi, en l'emigració extracontinental, els peruans es dirigeixen a Espanya i el Japó, països amb els quals hi ha hagut importants lligams històrics. A l'Europa occidental, Itàlia i Països Baixos també són

punts de destí privilegiats, com també els països llatinoamericans limítrofs com Argentina, Equador i Bolívia. El percentatge de peruans al continent africà i a Oceania, en canvi, és gairebé testimonial.

La comunitat peruana a Espanya i a Catalunya ▶ La comunitat peruana havia estat, durant tota la dècada dels noranta, la primera nacionalitat d'Amèrica Llatina resident tant a Espanya com a Catalunya. Però el creixement espectacular de les comunitats equatoriana i colombiana els últims anys, l'han convertit en la tercera comunitat llatinoamericana resident tant a Catalunya, des de 2004, com a Espanya, des de 2001.

Segons les xifres del mes de juny de 2004, a Espanya hi havia 62.231 peruans amb targeta de residència: una xifra que suposa un increment de 4.638 persones en relació als 57.593 residents peruans que hi havia a finals de 2003. La major concentració de peruans es troba a Madrid, on viuen el 49% del total dels residents peruans a Espanya. Catalunya és, amb el

Peruans al Japó

Després d'Estats Units i Brasil, el Perú és el país on hi havia una major colònia de descendents japonesos, fruit de la immigració japonesa de principis del segle XX al país andí. El 1990, el Govern nipó va modificar la legislació d'estrangeria per permetre que els estrangers d'ascendència japonesa (anomenats "nikkei") poguessin treballar en determinats sectors que no requerissin una elevada formació o qualificació. Molts peruans van aprofitar aquesta oportunitat al mercat laboral nipó: si el 1988 només hi havia 864 peruans al Japó, el 1997 ja eren 40.394 i es calcula que actualment hi ha una comunitat d'unes 75.000 persones. Com la resta de "nikkei", els peruans treballen en els anomenats sectors de les 3-K (kiken, kitanai i kitsui, és a dir, treballs perillosos, bruts i durs) i, a diferència dels seus compatriotes residents a Europa o Estats Units, la majoria tenen previst retornar al seu país d'origen.

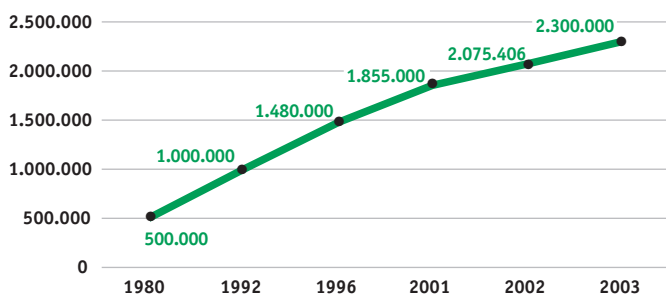
Peruans a l'estranger

SORTIDES DE PERUANS A L'ESTRANGER PER SEXE I PAÍS DE DESTÍ. 2003-2004

	2003			2004*		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Àfrica	313	244	557	139	121	260
Amèrica del Nord	125.016	143.295	268.311	90.517	106.452	196.969
Estats Units	114.793	134.138	248.931	83.850	100.629	184.479
Amèrica Central	19.033	17.341	36.374	15.134	11.100	26.234
Amèrica del Sud	302.469	248.099	550.568	313.136	330.672	643.808
Argentina	22.208	26.837	49.045	27.480	24.255	51.735
Bolívia	113.578	84.466	198.044	81.276	59.677	140.953
Equador	46.157	17.578	63.735	51.581	42.299	93.880
Xile	86.318	93.081	179.399	110.291	164.562	274.853
Àsia	4.628	4.486	9.114	2.677	2.527	5.204
Japó	3.652	3.762	7.414	2.313	2.253	4.566
Europa	32.629	43.597	76.226	29.610	35.711	65.321
Espanya	18.456	21.667	40.123	13.686	16.658	30.344
Itàlia	4.682	8.535	13.217	2.694	4.135	6.829
Països Baixos	2.555	3.338	5.893	11.404	12.480	23.884
Oceania	192	282	474	61	91	152
Sense especificar	751	15	766	534	8	542
Total	485.031	457.359	942.390	451.808	486.682	938.490

* Fins setembre 2004

EVOLUCIÓ DE LES SORTIDES DE PERUANS A L'ESTRANGER. 1980-2003



▶ Altamirano (2003)/
Dirección General de Migraciones y Naturalización. Ministerio del Interior. Gobierno de Perú

30% del total, la segona Comunitat Autònoma amb major nombre de nacionals peruans, la major part dels quals (un 90%) viuen a la província de Barcelona. Amb molta diferència, i amb percentatges al voltant del 2%-3% del total, es situen Andalusia i la Comunitat Valenciana.

Dels residents peruans a Espanya l'any 2004, 33.462, és a dir, un 53,77% del total, eren dones. D'aquestes, 23.680 estaven afiliades i amb alta laboral a la Seguretat Social, el que significa un 50,26% del total de peruans que treballen a Espanya, i només un 36,53% tenien contractes indefinits. La major part de les dones peruanes que resideixen i treballen a Espanya, ho fan en el sector del servei domèstic. D'altra banda, el nombre creixent d'homes peruans que han anat arribant en els últims anys a Espanya, respon en bona part als processos de reagrupament familiar iniciats per les dones.

El creixement del nombre de peruans a Espanya el 2003 va ser de 18.580 persones, mentre que, segons el Ministeri d'Interior peruà, durant el 2003 van sortir del Perú 40.123 nacionals amb destí cap a Espanya. D'aquests, 38.609 ho van fer amb permís de turista, i només 1.302 van al·legar motius de residència o de treball. Aquesta disparitat en les xifres pot explicar l'important volum de peruans en situació d'irregularitat administrativa que viuen a Espanya. El padró municipal es considera una de les fonts més útils per obtenir una aproximació més exacta del nombre real de persones que es troben en situació irregular a Espanya, tot i que cal no oblidar que presenta problemes tant de subestimació (no totes les persones en situació d'irregularitat administrativa s'hi inscriuen) com de sobreestimació (hi ha persones inscrites

Nacionals del Perú a Espanya i Catalunya (1996-2004)

	Espanya	Posició com a col·lectiu llatinoamericà	Catalunya	Posició com a col·lectiu llatinoamericà	% de peruans en relació amb Espanya
1996	18.023	2	5.585	1	30,99
1997	21.233	1	6.553	1	30,86
1998	24.879	1	6.955	1	27,96
1999	27.263	1	9.385	1	34,42
2000	27.888	1	10.549	1	37,83
2001	33.758	2	12.374	2	36,66
2002	39.013	3	15.125	2	38,77
2003	57.593	3	18.083	2	31,39
2004	62.231	3	19.063	3	30,63

Les dades de 2004 són del dia 30 de juny, la resta del 31 de desembre de l'any en qüestió

► Secretaría de Estado de Inmigración y Emigración. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales

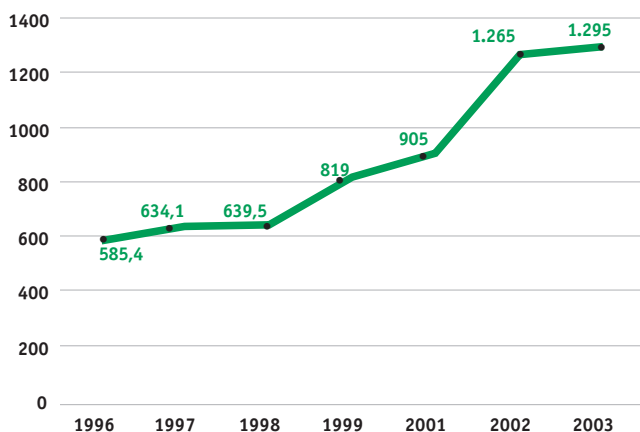
en dos municipis). Malgrat aquestes deficiències, és útil comparar el nombre de peruans amb targeta de residència amb el nombre de peruans empadronats als municipis espanyols. El 2002, per exemple, hi havia a Espanya 39.013 nacionals peruans amb targeta de residència i, en canvi, als padrons municipals en consta-

ven 55.915. Si prenem aquesta xifra com a una aproximació més acurada del nombre de peruans residents a Espanya, la conclusió és que prop de 17.000 peruans, un 30,23% dels empadronats, viuen en situació d'irregularitat administrativa a Espanya.

Estimació de les remeses (en milions de dòlars)

Segons el Banc Interamericà de Desenvolupament, l'any 2003 les remeses cap a Amèrica Llatina i el Carib van ser de 38.000 milions de dòlars, una xifra superior a la suma de la inversió directa estrangera i l'ajuda oficial per al desenvolupament per aquests països en el mateix any.

L'any 2003, el Perú va rebre remeses per valor de 1.295 milions de dòlars, una xifra molt superior als 585 milions rebuts només sis anys abans. El volum creixent d'aquests ingressos, especialment des de 1997, ha servit per començar a plantejar fins a quin punt l'emigració pot suposar, gràcies a les remeses, uns beneficis superiors als costos de la temuda 'fugida de cervells', una de les greus conseqüències de l'emigració. Aproximadament un 40% de les remeses que arriben al Perú ho fan a través de les agències especialitzades (remesadores) i un altre 40% per vies informals; només un 20% ho fan a través dels bancs que cobren elevades comissions. Els emigrants peruans envien, com a mitjana, uns 200 dòlars per tramesa, una xifra que pot arribar als 400 dòlars en les remeses de peruans residents al Japó.



► Solimano (2003) i Fondo Multilateral de Inversiones. Banc Interamericà de Desenvolupament

Referències bibliogràfiques ►

Dirección General de Migraciones y Naturalización (DIGEMIN). Ministerio del Interior (Perú)

Secretaría de Estado de Inmigración y Emigración. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales (Espanya).

Fondo Multilateral de Inversiones. Banco Interamericano de Desarrollo.

ALTAMIRANO, T.: "El Perú y el Ecuador: Nuevos países de emigración". Ponència presentada a la Conferència regional "Globalización, migración y derechos humanos", organitzada pel Programa Andino de Derechos Humanos, PADH. Quito - Equador. Setembre de 2003.

QUINTANILLA, T.: "Migración, Género y Derechos Humanos en el Perú". Ponència presentada a la Conferència regional "Globalización, migración y derechos humanos", organitzada pel Programa Andino de Derechos Humanos, PADH. Quito - Equador. Setembre de 2003.

SOLIMANO, A.: "Workers Remittances to the Andean Region: Mechanisms, Costs and Development Impact". Ponència presentada a Multilateral Investment Fund-IDB's Conference on Remittances and Development, Quito-Ecuador. Maig de 2003.

AQUINO RODRÍGUEZ, C.: "Migración internacional del trabajo: el caso de los peruanos en Japón". Informe presentat a la Reunión del Grupo de Trabajo de Desarrollo de Recursos Humanos del Pacific Economic Cooperation Council. Hong Kong. Maig de 1999.

DCIDOB 92. Perú.

Selecció de Documents de la Base de Dades CIDOB

Selecció de Documents de la Base de Dades CIDOB

- ALCÁNTARA SÁEZ, Manuel** ▶ *Sistemas políticos de América Latina*. Madrid: Tecnos, 1999. 532 p. (Sig.: 41459-L)
- AGUILAR IBARRA, Alonso; REID, Chris; THORPE, Andy** ▶ "The political economy of marine fisheries development in Peru, Chile and Mexico". *Journal of Latin American studies*. Vol. 32, no. 2 (2000), p. 503-527 (Sig.: 40800-JLAS 2/00)
- AIKMAN, Sheila** ▶ "Women's oral knowledge and the poverty of formal education in the SE peruvian Amazon". *Gender and development*. Vol. 10, no. 3 (November 2002), p. 41-50 (Sig.: 49124-Gen-De. 3/02)
- BONILLA, Heractio; TRELLES, Efraín ; GLAVE, Luis Miguel (et al)** ▶ *Comunidades campesinas: cambios y permanencias*. Lima: Éxodo, 1987. 298 p. (Sig.: 16722-L)
- CHIRINOS, Andrés** ▶ "El atlas lingüístico del Perú: lenguas, educación y desarrollo". *Desarrollo y cooperación*. No. 3 (mayo-junio 2002), p. 27-29 (Sig.: 49361-D+C 3/02)
- CHOHFI, Osmar V.** ▶ "Gerenciamento de crises: a questão fronteiriça Peru-Ecuador". *Política externa*. Vol. 11, no. 3 (dezembro 2002 -janeiro-febreiro 2003), p. 136-145 (Sig.: 50365-USP-PE 3/02-03)
- COTLER, Julio** ▶ "Political parties and the problems of democratic consolidation in Peru". En: *Building democratic institutions: party systems in Latin America*. Palo Alto, California: Stanford University Press, 1995. p. 323-352 (Sig.: 35160-L)
- DANCOURT, Oscar** ▶ "Reforma neoliberal y política macroeconómica en el Perú". *Revista de la CEPAL*. No. 67 (abril 1999), p. 49-70 (Sig.: 36601-R-CEPAL 67/99)
- Los desencuentros del poder: informe anual sobre la región Andina: enero 2004** ▶ Lima: Comisión Andina de Juristas, 2004. 241 p. (Sig.: 50382-L)
- DIETZ, Henry; MYERS, David** ▶ "El proceso del colapso de sistemas de partidos: una comparación entre Perú y Venezuela". *Cuadernos del CENDES*. No. 50 (mayo-agosto 2002), p. 1-33 (Sig.: CENDES-C 50/02)
- ELLNER, Steve** ▶ "The contrasting variants of the populism of Hugo Chávez and Alberto Fujimori". *Journal of Latin American studies*. Vol. 35, no. 1 (February 2003), p. 139-162 (Sig.: 49055- JLAS 1/03)
- ESCOBAL, Javier; SAAVEDRA, Jaime; TORERO, Máximo** ▶ "Los activos de los pobres en el Perú". *El Trimestre económico*. Vol. LXVI (julio-septiembre 1999), p. 619-659 (Sig.: 39888-Tr.E. 263/99)
- FERNÁNDEZ BARJAU, Blanca; ROMERO GONZÁLEZ, Juan** ▶ "Perú: el retorno hacia una nueva senda de crecimiento". *Boletín económico de información comercial española*. No. 2697 (julio 2001), p. 9-16 (Sig.: 43360-ICE-S 2697/01)
- FLORES GALINDO, Alberto** ▶ *Buscando un inca: identidad y utopía en los Andes*. La Habana: Casa de las Américas, 1986. 400 p. (Sig.: A 6396-L)
- GARCÍA MONTERO, Mercedes** ▶ "La década de Fujimori: ascenso, mantenimiento y caída de un líder antipolítico". *América Latina hoy*. No. 28 (agosto 2001), p. 49-86 (Sig.: 46058-SEPLA-ALH 28/01)
- GARÍ, Josep A.** ▶ "La ecología política de la biodiversidad". *Ecología política*. No. 20 (2000), p. 15-24 (Sig.: Eco.Pol. 20/00)
- GONZÁLEZ CUEVA, Eduardo** ▶ "¿Auténtica peruanidad?: transformaciones del concepto de representación política en el Perú de Fujimori". *América Latina hoy*. No. 19 (julio 1998), p. 81-89 (Sig.: 35925-SEPLA-ALH 19/98)
- GRIFFITH-JONES, Stephany; MARR, Ana** ▶ "Flujos de capital y comportamiento de la inversión: el caso de Perú". En: *Flujos de capital e inversión productiva: lecciones para América Latina*. Santiago [etc.]: McGraw-Hill; Paris: OECD, 1997. 217-242 p. (Sig. 32412-L)
- GROMPONE, Romeo** ▶ "Exclusión y control social: un nuevo mapa peruano". *Nueva sociedad*. No. 156 (julio-agosto 1998), p. 166-179 (Sig.: 34012-Nu.S. 156/98)
- HERNÁNDEZ SAN JUAN, Bernardo** ▶ "La economía peruana: estabilidad y crecimiento que aún no satisfacen a la mayoría". *Boletín económico de información comercial española*. No. 2816 (septiembre 2004), p. 45-52 (Sig.: 51242-ICE-S 2816/04)
- HERRERA, Javier** ▶ "Ajustement et mobilité économique à Lima". *Problèmes d'Amérique Latine*. No. 38 (juillet-septembre, 2000), p. 71-99 (Sig.: 42366- P.A.L. 38/00)
- JIMÉNEZ, Félix** ▶ "Stabilisation et ajustement économique au Pérou: les limites du modèle néolibéral". *Problèmes d'Amérique Latine*. No. 38 (juillet-septembre, 2000), p. 51-70 (Sig.: 42365-P.A.L. 38/00)
- LEÓN, Omar de** ▶ *Economía informal y desarrollo: teorías y análisis del caso peruano*. Madrid: Los libros de la Catarata: Instituto Universitario de Desarrollo y Cooperación, 1996. 318 p. (Sig.: 25844-L)
- LEVITSKY, Steven; CAMERON, Maxwell A** ▶ "Democracy without parties?: political parties and regime change in Fujimori's Peru". *Latin American politics and society*. Vol. 45, no. 3 (Fall 2003), p. 1-33 (Sig.: 51039- UM-LAPS 2/03)
- LÓPEZ JIMÉNEZ, María Ángeles** ▶ "La experiencia de la pobreza y su impacto en la organización popular de la ciudad de Lima". *América Latina hoy*. No. 8 (junio 1994), p. 81-90 (Sig.: 15068-SEPLA-ALH 8/94)
- MANSILLA, Felipe** ▶ "La violencia política en Perú: un esbozo interdisciplinario de interpretación". En: *Sociedades en guerra civil: conflictos violentos de Europa y América Latina*. Barcelona [etc.]: Paidós, 1999. p. 277-296 (Sig.: 38992-L)
- MATOS MAR, José** ▶ *Desborde popular y crisis del Estado: el nuevo rostro del Perú en la década de 1980*. Lima: Instituto de Estudios Peruanos, 1987. 111 p. (Sig.: 16721-L)
- McCLINTOCK, Cynthia** ▶ "Peru: precarious regimes, authoritarian and democratic". En: *Latin America, democracy in developing countries*. London: Lynne Rienner, 1999. p. 309-365 (Sig.: 38999-L)
- MESCLIER, Évelyne** ▶ "Les contradictions de la mise en place de la 'bonne gouvernance' au Pérou". *Problèmes d'Amérique Latine*. No. 49 (été 2003), p. 119-146 (Sig.: P.A.L. 49/03)
- Mito y realidad de la ayuda externa: América Latina al 2001: una evaluación independiente de la cooperación internacional** ▶ Barcelona: ALOP, 2001. 114 p. (Sig.: 46697-L)
- OLCESE FERNÁNDEZ, Jorge**. "Del crecimiento a la recesión: la economía peruana entre 1996 y 2000". *América Latina hoy*. No. 28 (agosto 2001), p. 99-113 (Sig.: 46060-SEPLA-ALH 28/01)
- ORTIZ DE ZEVALLOS, Gabriel** ▶ "América Latina cinco años después de Copenhague: el caso del Perú". *Contribuciones*. No. 4 (octubre-diciembre 1999), p. 139-160 (Sig.: 38422-Cont. 4/99)
- PARODI TRECE, Carlos** ▶ "Perú 1960-2000: políticas económicas y sociales en entornos cambiantes". Lima: Universidad del Pacífico, 2002. 464 p. (Sig.: 49060-L)
- PÁSARA, Luis** ▶ "Perú, después de las elecciones". *América Latina hoy*. No. 28 (agosto 2001), p. 87-98 (Sig. 46059-SEPLA-ALH 28/01)
- PODESTÀ, Bruno; KLEIN, Harald; FERRERO COSTA, Eduardo (eds.)** ▶ *Relaciones económicas del Perú con la Comunidad Europea*. Lima: GREDES: CEPEI: Fundación Friedrich Naumann, 1991. 229 p. (Sig.: 4743-L)
- VALDERRAMA, Mariano** ▶ "El rol de la cooperación internacional en el proceso de descentralización en el Perú". *Revista española de desarrollo y cooperación*. No. 12 (primavera-verano 2003), p. 55-68 (Sig.: 49003-R.E.D.C. 12/03)
- VARGAS AYBAR, Luis (coord.)** ▶ "Informe sobre desarrollo humano. Perú 2002- aprovechando las potencialidades". Lima: PNUD. Oficina del Perú, 2002. 287 p. (Sig.: 47764-L)
- ZEGARRA B., Luis Felipe** ▶ "Regímenes políticos y crecimiento económico en el Perú, 1978-1998: por qué la concentración del poder es un obstáculo al crecimiento económico". *Instituciones y desarrollo*. No. 4 (septiembre 1999), p. 125-162 (Sig.: 41415-I.D. 4/99)